مێریتۆکراسی
(شایستەیی)

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

سالح عوسمان

2024

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنتَدى إِقرَا الثَقافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنتَدى إِقرَا الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرا الثقافى)

www. Iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى ، عربي ، فارسي)

مێریتۆکراسی

(شایستەیی)

صالح عوسمان

٢٠٢٤

سوپاس و پێزانین بۆ:

هاوسەری خۆشەویستم (دایکی سنالین) کە لە ماوەی نوسین و ئامادەکردنی ئەم کتێبە و سەرجەم کتێبەکانم هاوکارم بووە و لە هەموو سەرکەوتنەکانی ژیانم پۆڵی شایستەی هەبووە کە جێگای شانازیە.

میٚریتۆکراسی

صالٚح عوسمان

ناوی کتێب: مێرینۆکراسی (شایستەیی)

نوسینی: صالح عوسمان

بابەت: لێکۆڵینەوە

دیزاین: جەلیل حسێن

چاپ: یەکەم

ساڵی چاپ: ٢٠٢٤

چاپخانەی: تاران

تیراژ: ٣٠٠٠ دانە

ژمارەی سپاردن: لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان

ژمارەی سپاردنی (٢٩٥) ساڵی ٢٠٢٤ی پێدراوە.

ISBN: 978-9922-8622-9-3

ناوەڕۆك

بەشی یەکەم:

چەمك و زاراوەی مێریتۆکراسی (شایستەیی) ١٣

باسی یەکەم: چەمکی مێریتۆکراسی (شایستەیی) ١٤

باسی دووەم: زاراوەی مێریتۆکراسی (شایستەیی) ٢٢

بەشی دووەم:

پێناسەو چەمکەکانی مێریتۆکراسی ٢٥

باسی یەکەم: پێناسەی مێریتۆکراسی (شایستەیی) ٢٦

باسی دووەم: چەمکەکانی مێریتۆکراسی (شایستەیی) ٣٣

بەشی سێیەم:

مێژووی گەشەو سەردەمەکانی سەرهەڵدانی مێریتۆکراسی ٣٩

باسی یەکەم: مێژووی گەشەو سەردەمەکانی سەرهەڵدانی مێریتۆکراسی ٤٠

١- ئیمپراتۆریەتی چین: ٤٠

٢- یۆنانی کۆن: ٤٢

٣- جیهانی ئیسلامی: ٤٤

٤- سەردەمی سەفەوییەکان:..... ٤٦
باسی دووەم: مێژووی سەردەمەکانی گەشە و سەرهەڵدانی بیری شایستەیی..... ٤٧
١- لە سەدەی (حەڤدە و هەژدە) دا..... ٤٧
٢- شایستەیی لە سەدەیی نۆزدەیەمدا ٤٩
٣- سەنگاڤوورە نمونەیەك لە شایستەیی ٥٤

بەشی چوارەم:

مێژووی میریتۆکراسی (شایستەیی) ٥٩

بەشی پێنجەم:

کۆنفۆشیۆسیزم و مێریتۆکراسی..... ٧٣
باسی یەکەم: فەزیلەت و شایستەیی سیاسی ٧٤
باسی دووەم: شایستەیی و سیاسەتی فەزیلەت..... ٨٠
١- دیزاینی دامەزراوەیی:..... ٨١
٢- سیستەمی بەرزکردنەوەی پلە: ٨٤
٣- گونجان لەگەڵ لیبرالیزم و دیموکراسی، و ڕەخنەگرتن لە شایستەیی سیاسی:..... ٨٧

بەشی شەشەم:

مێریتۆکراسی فێربوونو دەرفەتی یەکسان ٩٣
باسی یەکەم: مێریتۆکراسی فێربوون و کاریگەرییەکانی تێگەیشتن ٩٤
باسی دووەم: دەرفەتی یەکسان ٩٧

بەشی حەوتەم:

حوکمڕانی شایستەیی..... ١٠١

باسی یەکەم: شایستەیی کۆنفۆشیۆسی نوێ ١٠٥

باسی دووەم: سنووردارکردنی مافی دەنگدان..... ١١١

باسی سێیەم: فرە دەنگی ١١٤

باسی چوارەم: ئیپیستۆکراسی سنووردار ١١٩

باسی پێنجەم: ڕێگاکانی تر..... ١٢١

بەشی هەشتەم:

دادپەروەری شایستەیی ١٢٩

باسی یەکەم: پاساو هێنانەوە ١٣٣

باسی دووەم: دابەشکردنی هەلی کار بە شێوەی شایستەیی ١٣٩

باسی سێیەم: دابەشکردنی داهات بە شێوەی شایستەیی ١٤٦

بەشی نۆیەم:

ڕەخنە لەسەر مێریتۆکراسی ١٥٥

باسی یەکەم: لەڕووی چینایەتیەوە ١٥٦

باسی دووەم: لە ڕووی تاکە کەسییەوە ١٦١

١- ستەمی شایستەیی: ١٦١

٢- مێریتۆکراسی خەیاڵی: ١٦٢

٣- ناعەدەلی بوون و توانای جێبەجێنەبوون: ١٦٤

باسی سێیەم: لەپرووی کۆمەڵایەتییەوە ١٧١

بەشی دەیەم:

ناڕەزایەتییەکان ١٧٣

باسی یەکەم: پاولز و تیۆری کۆمەڵگەی شایستە ١٧٥

باسی دووەم: یەکسانیخوازی پەیوەندیدار ١٧٩

باسی سێیەم: تیۆری دیموکراتی ١٨٢

باسی چوارەم: ئازادیخوازی و میریتۆکراسی ١٨٨

باسی پێنجەم: ناڕەزایەتییەکانی تر ١٩٣

بەشی یانزەیەم:

مشتومڕی گشتی ١٩٥

پێشەکی

خوێنەری خۆشەویست، دەزانم خوێندنەوەی ئەم کتێبە لەسەرەتاوە کەمێك ماندووت دەکات، بەو پێیەی کە پڕیەتی لە دەستەواژەی زانستی و ناوی زانایان و توێژەرانی بابەتەکە، کە بۆ خوێنەری ئێمە ئاشنا نین، هەربۆیە لەسەرەتاوە داواتان لێدەکەم زوو ماندوو نەبن و کەمێك حەوسەڵەی لەگەڵدا ببەنەسەر و دەست و پەنجەی لەگەڵ نەرم بکەن تا لە کۆتاییدا بگەنە ئەو ئامانجەی کە کتێبەکەی لەپێناودا نوسراوە.

شایستەیی و لیقاقەت و لەقەدبوون، بەشێکە لەو کێشانەی کە بە بێدەنگی هەناوی ئێمەیان خواردووە، کێشەی دارایی، سیاسی و تەنانەت کۆمەڵایەتیشی بۆ هێناوینەتە ئاراوە، لەگەڵ ئەوەشدا بەشێکی زۆرمان بە هەر هۆکارێك بێت نایانەوێت قسەی جدی لەسەر بکەن، هەرچەندە پەیوەندی راستەوخۆشی بە ژیانی تاك بەتاکی کۆمەڵگەکەمانەوە هەیە.

کێشەی ناشایستەیی و [redacted] چوونە پلەو پۆست لە دونیادا
مێژوویەکی دوورودرێژی هەی[redacted]کی زۆر لە فەیلەسوفەکانیش لە
پێێش زاییەوە قسەیان [redacted] کردووە، ئاییەنەکان بۆچونی
ئاسمانیان لەبارەوە تۆ[redacted]وە، لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا
ناشایستەیی و چوونە پلە [redacted]رەکان بەردەواملیان هەیە.

ئامانج لەم کتێبە ئەوەیە [redacted]نییەکی زانستی بدەینە خوێنەرانی
کوردزمان کە لەو بارەیەو[redacted]ییەکیان هەبێت و کەلێنێکیش لە
کتێبخانەی کوردی پربکاتە

حکومەتە جۆراوجۆرەکا[redacted]دەوام بانگەشەی ئەوەدەکەن
شایستەیی تەواویان بەخش[redacted]و کەسانەی کە لە پلەو پۆستێکدا
دایانناون، بەڵام بە تێپەڕ[redacted]ت دەردەکەوێت کە ناشیایستەیی
بەرۆکی گرتوون و ئەوەی [redacted]ەڕێیان دەکرد وانەبووە، هەر بۆیە
خراپ بەکارهێنان و گەندە[redacted]لەڵدەدەن و ئەمەش سەردەکێشێت
بۆ گەندەڵی و سەرهەڵدان[redacted]سیۆن و هەندێکجاریش کودەتا و
شۆڕش، بەڵام ئەوانەی کە [redacted]زاییەوە مامەڵە لەگەڵ کەسی شیاو
بۆ شوێنی شیاو دیاریدەک[redacted]ێیان لە مەحسوبیەت و ناسراوی و
کوتلەوکوتلەبازیی و بەڵ[redacted]ن نییە، هەمیشە لە پێشەنگدا
دەمێننەوەو بە پێچەوانەش[redacted]

شارستانیەتەکانی کۆنفیشیۆسی رۆژهەلاتی و یۆنانی کۆن و ئیسلام و تەنانەت میللەتانی تری جیهانیش بە وردی و لیاقەتەوە لەم چەمکەیان روانیوەو مامەلەیان لەگەڵ کردووە، هەربۆیە ئەم کتێبەش تیشکێکی کورت و بروسکە ئاسای خستوەتە سەر ئەو بابەتە، لەبەرئەوەی بابەتەکەش بە زمانی کوردی هیچ سەرچاوەیەکی نییە، بۆیە دەکرێت بگوترێت کەمێك حەوسەلەو ئارامیی دەوێت تا بابەتەکە جێگەی خۆی دەکاتەوە.

بەو هیوایەی توانیبێتمان کارێکمان کردبێت شیاوی ئێوەی خوێنەری خۆشەویست بێت.

سلێمانی -۲۰۲٤/۱/۱۵

صالح عوسمان

بەشی یەکەم:

چەمك و زاراوەی مێریتۆکراسی (شایستەیی)

باسی یەکەم: چەمکی مێریتۆکراسی (شایستەیی)

مەبەست لە چەمکی مێریتۆکراسی، سیستەمێکی سیاسییە کە تێیدا کالای ئابووری یان دەسەلاتی سیاسی لەسەر بنەمای توانا و بەهرەی تاکی مرۆڤەکان دەدرێت، نەک چینێکی تایبەتی کۆمەلایەتی.

پێشکەوتن لەم جۆرە سیستەمەدا لەسەر بنەمای توانای جێبەجێکردنی کارکردنە، وەک لە رێگەی هەلسەنگاندنەوە دەپێورێت. هەرچەندە چەمکی شایستەیی بۆ چەندین سەدە دەگەڕێتەوە، بەلام یەکەم بەکارهێنانی ناسراوی ئەم زاراوەیە لەلایەن کۆمەلناس -ئالان فۆکس- ەوە لە گۆڤاری شرۆڤەی سۆسیالیست لە ساڵی ١٩٥٦ بەکارهێنراوە. پاشان لەلایەن کۆمەلناس مایکل دانلۆپ یۆنگەوە زیاتر ناسێنراوە، کە لە کتێبە دیستۆپیاییە سیاسی و تەنزئامێزەکەیدا بەناوی سەرهەلدانی شایستەیی لە ساڵی ١٩٥٨دا ئەم زاراوەیەی بەکارهێناوە.

دوای تێپەڕبوونی ئەم ماوە زۆرە ئەمڕۆ زۆرجار ئەم زاراوەیە بۆ ئاماژەکردن بە سیستەمی کۆمەڵایەتی بەکاردەهێنرێت، کە تێیدا پێشکەوتن و سەرکەوتنی کەسی بە پلەی یەکەم دەگەڕێتەوە بۆ توانا و شایستەییەکانی تاک.

میریتۆکراسی لەلایەن ئەفلاتونەوە لە کتێبی کۆماردا قسەی لەسەر کرا و بۆ ئەوەی ببێتە یەکێك لە بناغەکانی سیاسەت لە جیهانی ڕۆژئاوادا.

"باوترین پێناسەی شایستەیی لە ڕووی لێهاتوویی و توانای تاقیکراوی شایستەیی چەمکسازی دەکات، و بە ئەگەرێکی زۆرەوە، وەك ئەوەی بە ئاستی زیرەکی یان تاقیکردنەوەکانی دەستکەوتی ستاندارد پێوانە دەکرێت". لە سیستەمی حکومەت و سیستەمی کارگێڕی دیکەدا، "میریتۆکراسی" ئاماژەیە بۆ سیستەمێك کە لە بناغەدا پێشکەوتن لەناو سیستەمەکەدا دەگۆڕێت بۆ "شایستەیی"، وەك ئەنجامدان، زیرەکی، بڕوانامە و پەروەردە کە زۆرجار ئەمانە لە ڕێگەی هەڵسەنگاندن یان پشکنینەکانەوە دیاری دەکرێن.

بە مانایەکی گشتیتر، مێریتۆکراسی دەتوانێت ئاماژە بە هەر جۆرە هەڵسەنگاندنێك بکات کە لەسەر بنەمای دەستکەوتەکان بێت. وشەی "سودمەند" و "پراگماتیك"، هەروەها وشەی "مێریتۆکراتی" واتایەکی فراوانتری پەرەپێداوە، و هەندێکجار بەکاردێت بۆ ئاماژەدان بە هەر حکومەتێك کە لەلایەن "چینێکی دەسەڵاتدار یان کاریگەر لە کەسانی خوێندەوار یان بەتوانا" بەڕێوەدەبرێت کە لە زانستی سیاسیدا پێی دەگوترێت حکومەتی دەستەبژێر و نوخبەویی.

ئەمەش بە پێچەوانەی بەکارهێنانی ڕەسەن و ئیدانەکاریانەی ئەم زاراوەیە لە ساڵی ١٩٥٨ لەلایەن مایکل دانلۆپ یۆنگ لە بەرهەمەکەیدا بەناوی سەرهەڵدانی شایستەیی، کە بەشێوازی تەنزئامێز لەسەر سیستەمی سێ لایەنەی پەروەردە کە بەپوالەت لەسەر بنەمای شایستەیی بوو کە لەو کاتەدا لە بەریتانیا پراکتیزە دەکرا" ئەو بانگەشەی کرد کە، لە سیستەمی سێ قۆڵیدا، "شایستەیی یەکسان دەکرێت لەگەڵ زیرەکی پلۆسهەوڵ، خاوەنەکانی لە تەمەنێکی بچووکدا دەناسرێنەوە و هەڵدەبژێردرێن بۆ خوێندنی چڕ و پڕی گونجاو، لێرەوە گومانێك لەسەر ژماردن و

نمـرەی تاقیکردنـەوە و بڕوانامـە" دێتەکایەوەکـە بتوانێـت ببێتـە نمایشکاری شایستەیی.

شایستەیی بە مانا فراوانەکـەی، دەتوانێـت هـەر کردەوەیـەکی گشـتی یەکلاکەرەوە بێت لەسەر بنەمای شایستەییە جۆراوجۆرەکانی نیشـان دراو ئەم جۆرە کردەوانە زۆرجار لە کۆمەڵناسی و دەروونناسیدا بـاس دەکرێن.

نیشـاندانی شایسـتەیی مـرۆڤ سـەبارەت بـە شـارەزایی لـە بابـەتێکی دیاریکراودا، ئەرکێکی جەوهەرییە کە زۆرترین پەیوەندی ڕاستەوخۆی بـە زاراوەی ئەرستۆتالیسـەوە هەیـە. چـەمکی هاوتـای ئەرسـتۆ بـۆ مێریتۆکراسی لەسەر بنەمای پێکهاتەی ئەرستۆکراتی یان ئۆلیگارشـی دامەزراوە، نەك لە چوارچێوەی دەوڵەتی مۆدێرن.

تـا ئـەمڕۆش سەرچـاوەی زاراوەی میریتۆکراسـی بـە شـێوەیەکی بەرفراوان دەگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵناسی بـەریتانی مایکـل یـۆنگ کـە لـە کتێبەکەیدا بە شێوەیەکی سووکایەتیپێکردن بەکاریهێناوە.

یۆنگ، شایستەیی بە زیرەکی لەگەڵ هەوڵدان پێناسە دەکات. لە ئەنجامدا کۆمەڵگایەکی خەیاڵی شایستەیی وەک یوتۆپیایەک نیشان دەدات، کە تێیدا چینبەندی کۆمەڵایەتی تەنیا لەسەر بنەمای زیرەکی و شایستەیی تاکەکەسی وێنادەکات، ئەمەش کۆمەڵگەیەکی زۆر کێبڕکێکار و نایەکسان دروست دەکات.

سەرەڕای ئەم واتا نەرێنییە سەرەتاییە، زاراوەی مێریتۆکراسی لەم دواییانەدا هەندێك ناساندنی ئەرێنی بەدەستهێناوە. بەم شێوەیە، لەم سەردەمەدا بۆ سیستەمی میریتۆکراسی بنەمادار بە شایستەیی بۆ تەرخانکردنی پێگە و پاداشت بەکاردەهێنرێت بە جیاوازی لە سیستەمی ئەرستۆکراتی یان چینایەتی، کە تێیدا هۆکارە میراتییەکان نیشاندەری سەرەکین بۆ پێگەی تاك لە کۆمەڵگادا.

لەگەڵ ئەوەشدا چەمکی مێریتۆکراسی وەك سیستەمێکی کۆمەڵایەتی رەخنەی زۆریشی لێگیراوە. لە ژێر ڕۆشنایی بەرزبوونەوەی نایەکسانی کۆمەڵایەتی لە سەدەی بیست و یەکەمدا، زانایان شایستەییان بە ئایدۆلۆژیای سیاسی و وەهم ناوزەد کردووە. وەك

تۆماس پیکیتی له کتێبی پایتەخت دا لە سەدەی بیست و یەکەمدا ئاماژەی پێدەکات "کۆمەڵگە دیموکراسیەکانمان لەسەر جیهانبینییەکی شایستەیی وەستاون".

بەم پێیە، جووڵەی سنووردار و گرنگی سامانی بۆماوەیی لەگەڵ باوەڕبوون بە سیستەمێکی شایستەیی پێکەوە دەژین. لە ئەنجامدا بیرۆکەی مێریتۆکراسی بووەتە ئامرازێکی سەرەکی شەرعیەتدان بە کولتوورێك بۆ کولتوری سەرمایەداری هاوچەرخ، کە تێیدا نایەکسانی سامان و داهات بەردەوام دەبێت و بەرهەم دەهێنرێتەوە.

ئەمەش لەلایەن لێکۆڵینەوەکانی ئەم دواییە پشتگیری دەکرێت دەریدەخەن کە، تا کۆمەڵگایەك نایەکسانتر بێت، مەیلی ئەندامانی ئەو کۆمەڵگایە زیاترە بۆ گەڕاندنەوەی سەرکەوتن بۆ شایستەیی نەك گۆڕاوە ناشایستەییەکانی وەك سامانی بۆماوەیی.

ئەمەش ئەوە دەردەخات کە چەمکی هاوچەرخی شایستەیی لانیکەم دوو لایەنە.لە لایەکەوە باس لە سیستەمێکی کۆمەڵایەتی دەکات کە لەسەر بنەمای ئەو تێڕوانینە دامەزراوە کە تاکەکان لە ئەنجامی

بەهرە و هەوڵەکانیان لە کۆمەڵگادا پاداشت دەکرێن و پێشدەکەون. کە لێرەدا ئەم چەمکە پێشگریمان دەکات لە جووڵەی کۆمەڵایەتی و یەکسانی دەرفەتەکان. لە لایەکی دیکەشەوە دەتوانرێت مێریتۆکراسی وەک گوتارێکی ئایدیۆلۆژی تێبگەین کە لەسەر سیستەمی بیروباوەڕی جیاواز دامەزراوە، و لە فۆرمی جیاوازدا خۆیان دەردەخەن وەک چەمکە سۆسیال دیموکراسی و نیولیبرالەکانی شایستەیی.

باوترین جۆری سکرینکردنی شایستەیی کە ئەمڕۆ دەبینرێت بڕوانامەی کۆلێژەکانە. خوێندنی باڵا سیستەمێکی سکرینکردنی شایستەیی ناتەواوە بە هۆکاری جیاواز، وەک نەبوونی ستاندارد یەکسانەکان لە سەرانسەری جیهاندا، نەبوونی مەودا (کەهەموو پیشە و پرۆسەکان لەخۆناگرێت)، و نەبوونی دەستڕاگەیشتن (هەندێک کەسی بەتوانا هەرگیز... دەرفەتی بەشداریکردن بەهۆی خەرجییەکان، کارەساتەکان یان شەپەوە، بە تایبەتی لە وڵاتانی تازەپێگەیشتودا)، سەرەڕای ئەوەش، بڕوانامەی ئەکادیمی خزمەت بە بڕێک لە ئامانجی سکرینکردنی شایستەیی دەکات لە غیابی

میتۆدۆلۆژیای پالاوتەتردا. لەگەڵ ئەو راستییانەشدا پەروەردە بە تەنیا سیستەمێکی تەواو پێکناهێنێت، چونکە میریتۆکراسی دەبێت بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی دەسەلات ببەخشێت، کە بڕوانامەیەک بە شێوەیەکی سەربەخۆ بەدەستی ناهێنێت.

باسی دووەم: زاراوەی مێریتۆکراسی (شایستەیی)

هەرچەندە چەمکەکە چەندین سەدەیە بوونی هەیە، بەڵام زاراوەی "مێریتۆکراسی" تارادەیەک تازەیە وەک لە باسی یەکەمدا ئاماژەمان پێداوە. بۆ یەکەمجار لەلایەن کۆمەڵناس ئالان فۆکسەوە لە ساڵی ١٩٥٦ بە شێوەیەکی سووکایەتی پێکردن بەکارهێنرا و پاشان لەلایەن سیاسەتمەدار و کۆمەڵناسێکی بەریتانی بەناوی مایکل دانلۆپ یۆنگ لە وتارە تەنزئامێزەکەیدا لە ساڵی ١٩٥٨ دا بە ناوی "سەرهەڵدانی شایستەیی" بەکارهێنراوەتەوە، وتارەکەی یۆنگ وێنەی شانشینی یەکگرتووی لە ژێر دەسەڵاتی حکومەتێکدا نیشان دا کە لە سەرووی هەموو شتێکەوە لایەنگری زیرەکی و لێهاتوویی (شایستەیی) بوو، کە تێکەڵەیەک بوو لە پەچەڵەکی جیاواز. "شایستەیی" لە هەردوو وشەی لێکدراوی "mereō" بە واتای

"بەدەستهێنان"و "پاشگری یۆنانی کۆن "cracy" (بە واتای "دەسەلآت"، "حوکمڕانی").

دەستەواژە یۆنانیەکەشی بریتییە لە ئەکسیۆکراسی (αξιοκρατία)، لە ئەکسیۆس (αξιος، شایستە) + " "cracy (κρατία)، دەسەلآت). لەم کتێبەدا ئەم زاراوەیە واتایەکی نەرێنی دیار و نەرێنی هەبووە، چونکە –یۆنگ – هەم شەرعیەتی پرۆسەی هەلبژاردن کە بۆ بوون بە ئەندام لەم نوخبەیە بەکارهاتووە و هەم لە دەرئەنجامەکانی حوکمڕانی لەلایەن گروپێکی وەها تەسک پێناسەکراوەوە و کۆی پرسەکەی خستە ژێر پرسیارەوە.

وتارەکە لەسەر بنەمای مەیلی حکومەتەکانی ئەوکاتە، لە هەولّەکانیان بەرەو زیرەکی، بۆ پشتگوێخستنی کەموکوڕییەکان و لەسەر شکستی سیستەمی پەروەردە لە بەکارهێنانی دروستی ئەندامانی بەهرەمەند و بەتوانا لەناو کۆمەلّگاکانیاندا.

گێڕەرەوەی خەیالّی یۆنگ ڕوونی دەکاتەوە کە لە لایەکەوە گەورەترین بەشداربوو لە کۆمەلّگادا "جەماوەری چەقبەستوو" یان

زۆرینه نییه، بەڵکو "کەمینەیەکی داهێنەر" یان ئەندامانی "نوخبەی بێئارام"ە. لە لایەکی دیکەوە، ئەو ئیدیعا و بانگەشەیە دەکات کە قوربانییەکانی پێشکەوتن کاریگەرییان بە کەم سەیر دەکرێت و لەم پابەندبوونە چەقبەستووانە بە زانستی سروشتی و زیرەکییەوە، خۆبەزلزانین و لەخۆڕازیبوون سەرهەڵدەدات. ئەم کێشەیە کۆکراوەتەوە لە دەستەواژەی "هەموو هەڵبژاردنی یەکێك، ڕەتکردنەوەی زۆرێکە"دا.

هەروەها ئەم دەستەواژەیە لەلایەن هانا ئارێنت لە وتارەکەیدا "قەیران لە پەروەردەدا" بەکارهێنراوە، کە لە ساڵی ١٩٥٨ نووسراوە و ئاماژە بۆ بەکارهێنانی میریتۆکراسی لە سیستەمی پەروەردەیی ئینگلیزیدا دەکات. ئەویش بە شێوەیەکی سووکایەتی پێکردن ئەم زاراوەیە بەکاردەهێنێت. تا ساڵی ١٩٧٢ کە دانیال بێڵ ئەم زاراوەیەی بە شێوەیەکی ئەرێنی بەکارهێنا.

بەشی دووەم:

پێناسەو چەمکەکانی میرێتۆکراسی

باسی یەکەم: پێناسەی مێریتۆکراسی (شایستەیی)

"شایستەیی" چەندین مانای جۆراوجۆری هەیە لەوانەش: بەها، کوالیتی، فەزیلەت، باشی و زۆر شتی تریش.

ئەگەر بمانەوێت کۆمەڵگایەک لەسەر شایستەیی بنیات بنێین، وەک ئەوەی شایستەییەکان ئارەزووی دەکەن، پێدەچێت پێویست بێت بە تەواوی لەوە تێبگەین کە شایستەیی چییە؟

بەڵام شیکاری چەمکی شایستەیی لە سەرەتای گەشەسەندنایە و هێشتا سەرچاوەی ئەوتۆمان لەبەردەستدا نییە وەک پێویست، ئەوانەی لەم بوارەدا کاردەکەن بە پەنجەکانی دەست دەژمێردرێن.

شتێک کە ڕوونە ئەوەیە کە شایستەیی دیاردەیەکی (کۆنتێکست)و سیاقی و چوارچێوەییە، وەک ئەرستۆ پێشنیاری کردووە. ناتوانین وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە کە ئایا هەموو کەسێک کە (کتێب

نـــوس بێـــت، يـــان نيگـــاركێش و هتـــد) شايســـتەيە، ئەگـــەر كۆنتێكستێكمان له مێشكدا نەبێت؟

ئەگەر له زۆرينەی خەڵك بپرسێت، "ئايا ئەلبێرت ئەنيشتاين شايسته بوو؟"، وەڵامی"نا" گونجاوتره، چوون ناياسن، ئـەوەش دڵنيامـان دەكات كه مرۆڤەكان سادەن.

ئێمـه شـتگەلێكی وەك "ئاينشـتاين پيـاوێكی شايسـته بـوو" دەڵـێين. بەڵام لەم حاڵەتانەدا ئێمه به شێوەيەكی ناڕاستەوخۆ له چوارچـێوەی فەلسەفه و ئاستی زانستييەكانی تێدەگەين.

هـەروەها دەكرێـت كەسـێك بـه شـێوەيەكی بـەرفراوان ئيدانـه بكرێـت لەكاتێكـدا دان بـه شايسـتەيی خۆيـدا دەنێـت لـه چوارچـێوەيەكی تەسكدا و هەموو سيفەت و تواناكانی كەڕەتی سفر ناكەين.

ڕەنگه مرۆڤ بڵێت هيتلەر وەك هونەرمەندێك شايستەيی هـەبووه بـەبێ ئەوەی هـيچ پابەنـدبوونێك بـه شايسـتەيی خـۆی لـه چوارچـێوەيەكی ديكەدا جگه له سياسەت و سەربازيی نشان بدات ، يان به شايستەيی گشتيی خۆی نيشانی هـەمووان بـدات. ئـەوەی كـه هيتلـەر دەناسـێت

تـەنها وەك سـەركردەی سیاسـی و سـەربازیی وێنـای دەکـات نـەك هونەرمەند و مرۆڤ.

یەکێك لە چەمکە چارەنووسازەکان لە پەیوەندی نێوان شایستەیی و کاریگەرییـەکانی لەسـەر جیهـانی ڕاسـتەقینە نیشـان دەدات. بـە تایبـەتی کاتێـك بـاس لـە حـوکمڕانی دەکرێـت، زۆرجـار شایسـتەیی بەهۆی ئەو دەرئەنجامە باشـانەی کـە دروسـتی دەکـات، ڕەوایـی پـێ دەدرێت. ئەمە زۆر جێگـەی مشـتومڕ نییـە: چـوون سیاسـەتمەدارێکی شایسـتە بڕیـاری کـوالیتی بـەرزتر دەدات نـەك بڕیـاری ناشایسـتە و لەسەر ئاستی تێگەیشتن بڕیارکـەی داوە نـەك شـتی تـر، بـەڵام مـەرج نییـە ئەمـە ڕاسـت بێـت. شایسـتەیی کـە ناوخۆییـە، جیـاوازە لـەو دەرئەنجامانەی کە لێیـەوە دەردەکـەون. دەرئەنجامـەکان دەرەکـین، هەرچەندە هەندێکجار وەك بەڵگەی شایستەیی بەکاردەهێنرێن.

خـەڵاتی نۆبـڵ لـە فیزیـا بەڵگەیـەکی باشـە کـە جـۆنز فیزیـازانێکی شایستەیە. بەڵام ئەوە هیچ گەرەنتییەکی تـەواو نییـە لەوانەیـە جـۆنز

ئەو لێکۆڵینەوەیە بدرێت کە خەڵاتەکەی لەسەر بەدەستهێناوە، بە درۆ و فێڵ بەناوی خۆیەوە بڵاوی بکاتەوە.

وەك هیوم دەڵێت:

ئەدای دەرەکی هیچ شایستەیی و بایەخێکی نییە. پێویستە سەیری ناوەوەی کەسەکە بکەین بۆ دۆزینەوەی کوالیتی ئەخلاقی. ئەگەر ناتوانین ڕاستەوخۆ ئەمە بکەین، بۆیە سەرنجمان لەسەر نیشانە دەرەکی و کردارەکان جێگیر دەکەین، بەڵام ئەم کردەوانە هێشتا وەك نیشانە دادەنرێت" و دوا ئامانجی ستایش و پەسەندکردنمان پاڵنەرەکەیە نەك ئامانجەکە.

نموونەیەك، کە دەگەڕێینەوە بۆی، گرنگی جیاوازی شایستەیی دەرئەنجامەکان دەخاتە ڕوو. گریمان داریل و جۆن داواکاری کار لە کارگەییەك پێش کەش دەکەن . داریل لە جۆن لێهاتووترە، خێراتر کاردەکات، وریاترە، ئەکادیمیترە و هتد. بەڵام ئەم کارگەیە پڕە لە ڕەگەزپەرستان و داریل سەر بە ڕەگەزی قبوڵ کراو نیە. لە کۆتاییدا

ئەنجامدا داریل خراپتر بوو لە کاتژمێرێکدا وپارچەیەکی کەمتر دروست دەکرد لە چاو جۆن.

تێبینی ئەوە بکە کە لە ڕووی چەمکییەوە، داریل لە جۆن شایستەتر دەمێنێتەوە هەرچەندە دامەزراندنی جۆن دەرئەنجامی باشتری لێدەکەوێتەوە. ئەوانەی پشتگیری لە دامەزراندنی جۆن دەکەن نەك داریل دەڵێین سوودمەندان ئیدیعای پێچەوانە ناکەن. ئەوان بە سادەیی دەڵێن لێرەدا هۆکاری باش هەیە بۆ دامەزراندنی ئەو کەسەی کە کەمتر شایستەیە.

ڕۆناڵد دوۆرکین بۆچوونێکی پێچەوانەی هەیە دەڵێت:

ئەگەر پزیشکێکی ڕەش پێست هاوکاری پزیشکێك کە کارێکی پزیشکی باشتر ئەنجام بدات ئەوە ئەم پزیشکە ڕەش پێستە لەسەر هەمان ڕێگای شایستەیە.

بەڵام دواتر پاشگەز بووەوە (وەك سیگال ئاماژەی پێدەکات):

ڕەنگی ڕەش خۆی لە خۆیدا فەزیلەتێکە یان لایەنێکی شایستەییە , ئێمە باڵای کەسێك وەك فەزیلەت و شایستەیی ناژمێرین کە سروشت پێی بەخشییوە. بەڵام کەسێك کە باڵا بەرزە ڕەنگە تەنها لەبەر ئەو هۆکارە باشتر بتوانێت بەشداری بکات لە یاریگای باسکەدا، لە یەکێك لە ئامانجە تەقلیدییەکانی زانکۆیەکی وەرزشیدا، و بە هەمان شێوە، کەسێك کە ڕەشپێستە ڕەنگە بەو هۆکارە باشتر بێت توانای بەشداریکردنی هەبێت لە ئامانجەکانی تریدا، لە پۆل و بەشەناوخۆیی و لە ڕەوتی ژیانی دواتردا بەڵام بەهۆی ناشایانی کێشەی بۆ دروست بکرێت.

مێریتۆکرات دەبێت بڕیار بدات کە ئایا دابەشکردن لەسەر بنەمای شایستەیی لەسەر بنەمای دەرئەنجامگەرایی یان پۆلێنبەندی خوازراوە یان نا. ئەگەر یەکەمیان بێت، ئەوا مێریتۆکراسی تەنها بە شێوەیەکی مەرجدار نرخی دەبێت. چونکە لانیکەم لە بنەڕەتدا، دابەشکردن لەسەر بنەمای شایستەیی ڕەنگە ببێتە هۆی دەرئەنجام کە و هەکو چاوەڕوانکراو نەبێت. لە لایەکی دیکەوە، ئەو شایستەییانەی کە دەڵێن دابەشکردن لەسەر بنەمای شایستەیی بە

شێوەیەکی پۆلێنبەندی خوازراوە چونکە ئەوە بە خەڵک دەبەخشێت کە شایەنیانە، دەبێ دان بەوەدا بنێن کە سیستەمەکەیان هەمیشە باشترین ئەنجام بەرهەم ناهێنێت.

باسی دووەم: چەمکەکانی مێریتۆکراسی (شایستەیی)

هیچ کۆدەنگییەک نییە سەبارەت بە پەیوەندی وردی نێوان شایستەیی و شایان نەبوون. تۆماس مولیگان دەڵێت شایستەیی بنەمایەکی گرنگە بۆ لێهاتووی و هێزی ئەخلاقی هەیە.

جێپی ڤۆن پلاتز "شایان" بەکاردەهێنێت بۆ وەسفکردنی کارەکتەری بریکارێك و "شایستەیی" بۆ وەصف کردنی کاریگەرییەکانی جیهانی ڕاستەقینە (بۆ نموونە، دەستکەوتەکان)ی ئەو کارەکتەرە.

جۆن لوکاس زاراوەکان پێچەوانەوە بەکاردەهێنێت. ئۆین مەکلۆد دەڵێت شایستەیی "جۆرێکی دیاری کراوە لە شایان". پۆجمان لەگەڵ ئەوەدا نییە: "شایستەیی چەمکێکی فراوانترە، ڕەگەزی شایان جۆرە (النوع), هێشتا هیچ هەوڵێك نەدراوە بۆ هەڵسەنگاندنی ئەم بۆچوونە جیاوازانە، چ جای ئاشتکردنەوەیان. هەروەها سەرنج بدەن کە شایستەیی و شایان هەندێك جار بە هاوواتا بەکاردەهێنرێن ڕەنگە

بڵێین سام "شایەنی خەڵاتەکە" یان، بە پوالّەت هاوتا، سام "شایستەی خەڵاتەکەیە".

دوو لە تایبەتمەندیی چەمکییەکانی شایان بە تایبەتی پەیوەندییان بە شایستەییەوە هەیە:

یەکەم: شایان چەمکێکی پێش دامەزراوەییە. ئەوەی مرۆڤ شایەنی ناتوانرێت دیاری بکرێت لە ڕگای یاساکان (ڕێکخراوەکان، پراکتیکەکان و هتد) کە دابەشکردن بەڕێوەدەبەن. بەڵکو شایان ئەو یاسایانە دیاری دەکات.

بیهێنە بەرچاوت پێشبڕکێیەك هەیە لە نیوان ڕاکەرانی قژ زەرد و ئەسمەر بەرێوە دەچێت . پێشبڕکێکە دەست پێدەکات، و کچە قژ زەردەکە بە جیاوازی درێژی لوتی لە کچێکی ئەسمەر دەباتەوە کە کچە ئەسمەرەکە خێراتر بوو .

لە ڕووی دامەزراوەییەوە لە چوارچێوەی یاساکانی ئەم پێشبڕکێیەدا پێویستە کچە قژ زەردەکە مەدالیاکە بەدەستبهێنێت. بەڵام ئەو

شایەنی ئەوە نییە و کچە ئەسمەرەکە شایەنی ئەو مەدالیایەیە ئەو خێراترین بوو.

بۆ شایانییەکان، دەبێ قژزەردەکە، وەریبگرێت لە ڕووی ئەخلاقییەوە. ئەسمەرەکە تەنها "مافی" میدالیای هەیە. لەوەش زیاتر، بۆ شایانییەکان، ئەمە پێشبڕکێکی خراپە دەبێ یاساکانی بگۆڕدرێن بۆ ئەوەی شایستە دامەزراوەییەکان لەگەڵ شایانەکاندا یەک بگرن.

لە بەرامبەردا، ڕوانگەیەکی ئازادیخوازانە بۆ دادپەروەری ڕەتیدەکاتەوە کە ستانداردێکی قوڵتر و باوەڕپێکراو هەبێت کە دەتوانرێت لە پێناویدا دادوەری لەسەر دامەزراوەکە بکرێت. لەبەر ئەوەی هەموو ڕاکەرەکان بڕیاریان دا بە ئازادی بەشداری بکەن لەم پێشبڕکێیەدا (بەلاڕێدا نەچوون سەبارەت بە یاساکان و هتد)، دەبێ کچە قژ زەردەکە، لە ڕووی ئەخلاقییەوە، مەدالیاکە وەربگرێت. ئەو ڕاستییەی کە یاساکان دڵنیا ناکەنەوە لەوەی خێراترین ڕاکەر

مەدالیاکە وەربگرێت، بۆ ئازادیخواز، پەیوەندی بە دادپەروەرییەوە نییە.

دووەم: زۆرجار وا بیردەکرێتەوە کە شایانبوون لە بنەماکان و لە هێزی جەستە ڕەنگ دەداتەوە.بنەمای نزیك لەو بۆچوونە پێیوایە کە بنەمای شایانبوون دەبێت شایانی کەسێك بێت بۆ ئەوەی ئەو ئیدیعایە ڕاستگۆبێت.

بۆ نموونە مرۆڤ ناتوانێت شایەنی زیندان بێت لەسەر بنەمای تاوانەکانی کەسێکی تر. یەکێك لە لێکدانەوە باوەکانی وجودیەت بەرپرسیارێتییە ئەگەر کەسێك بەرپرسیار نەبێت لە تاوانێك، ناتوانێت شایەنی زیندان بێت لەسەری.

مشتومڕەکان زۆرن سەبارەت بە کاریگەریی (بەخت) لەسەر کارەکتەری خەڵك و دەستکەوتەکانی. بەخت بە شێوەیەکی بەربڵاو لەناوخەڵکدا جێی متمانەیەو لەبارەیەوە بۆچونی ئەرێنی بەربڵاو هەیە و بەو هۆیەوە ئیدیعای خەڵك کە شایەنن لەسەر بنەمای شایستەیی خۆیان پێیان وایە بەخت یاوەریان بووە نەك شایستەیی بوون.

ئەگەر جۆنز بەهۆی ماندووبوونیەوە شایستەترین داواکار بێت، ئەوا کەیسێکی بەهێزی هەیە کە شایەنی ئەو کارە بێت. ئەگەر جۆنز شایستە بێت چونکە بەختێکی باشی هەبووە لە خێزانێکی دەوڵەمەنددا پەروەردە بووە، ئەوا شتەکان تاریکترن.

هەربۆیە پەیوەندییەکی سروشتی هەیە لە نێوان بنەمای شایانبون و ئەو کەسەی کە خەڵات دەکرێت. ئەگەر کەسێك تاوانێك ئەنجام بدات، شایەنی زیندانە نەك مەدالیا. زیندان لەگەڵ تاوان دەگونجێت" بەڵام مەدالیایەك ناگونجێت.

شایستەییەکان مشتومڕ لەسەر ئەوە دەکەن کە تێگەیشتنی گونجاو لە "شایستەیی" چییە کاتێك باس لە دابەشکردنی پۆستەسیاسییەکان، هەلی کار، داهات و کاڵاکانی دیکە دەکرێت؟

ئایا کرێیەکی دادپەروەرانە و شایستە پەنگدانەوەی لێهاتوویی کەسێکە؟ پاداشتی ئەو بەشداریەیە کە دەیکات؟ یان ئایا "شایستەیی" لە ڕووی چەمکییەوە هێشتا سەرەتایەو ناتوانێت بە هیچ کام لەم زاراوانە پێناسە بکرێت؟

بەشی سێیەم:

مێژووی گەشەو سەردەمەکانی

سەرهەڵدانی مێریتۆکراسی

باسی یەکەم: مێژووی گەشەو سەرهەڵدانی مێریتۆکراسی

١- ئیمپراتۆریەتی چین:

ئیمپراتۆریەتی چینی و تاقیکردنەوەکانی ئیمپراتۆریەتەکەی ، کە لەسەر بنەمای تاقیکردنەوەکانی خزمەتگوزاری شارستانی دامەزراوە، یاساکە دەگەڕێتەوە بۆ چینی کۆن و چەمکەکە لەوێوە سەرچاوەی گرتووە، لە سەدەی شەشەمی پێش زایین دا، کاتێک لەلایەن فەیلەسوفی چینی (کۆنفۆشیۆس)ەوە بانگەشەیان بۆ دەکرا، کە "ئەو تێڕوانینەی داهێنا کە ئەوانەی حوکمڕانی دەکەن دەبێت بەهۆی شایستەییەوە بکرێن بە حوکمڕان نەک بەهۆی پێگەی میراتی و باوانیانەوە. ئەمەش دروستکردنی تاقیکردنەوە و بیرۆکراسییە، ئیمپراتۆریەکان دەخاتە جوولەوە کە تەنها بۆ ئەو کەسانە کراوەن کە لە تاقیکردنەوەکان دەردەچوون".

لەگەڵ پەرەپێدانی سیستەمێکی شایستەیی (چین و هان) بۆ ئەوەی دەسەڵاتی بەسەر ئیمپراتۆریەتێکی گەورە و فراوان بپارێزن، پێویست بوو حکومەت تۆڕی ئاڵۆزی بەرپرسان بپارێزێت. بەرپرسانی ئایندە دەکرا لە پاشخانێکی گوندنشینەوە بێنە پۆستە حکومییەکان کە تەنیا لە ئاغاکاندا سنووردار نەدەکرا. پلەو پۆست بە پێی شایستەیی دیاری دەکرا، لە ڕێگەی تاقیکردنەوەکانی خزمەتگوزاری شارستانییەوە، (پەروەردە) بوو بە کلیلی جووڵەی کۆمەڵایەتی. دوای ڕووخانی شانشینی هان، سیستەمی «نۆ پلە» لە سەردەمی سێ شانشینی دا دامەزرا.

بەپێی ئینسایکلۆپیدیای مێژووی ئەمریکای پرینستۆن:

یەکێك لە کۆنترین نموونەکانی سیستەمی خزمەتگوزاری شارستانی لەسەر بنەمای شایستەیی لە بیرۆکراسی ئیمپراتۆری چیندا بوونی هەبووە. شانشینی هان کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ٢٠٠ پێش زایین، کۆنفۆشیۆسیزم وەك بنەمای فەلسەفە و پێکهاتەی سیاسی خۆی جێگیرکردوە، کە بیرۆکەی شۆڕشگێڕانەی لەخۆگرتووە،

ئەویش بریتی بوو لە گۆڕینی ئاغایەتی خوێن بە ئاغای فەزیلەت و ڕاستگۆیی، بەو هۆیەوە داوای کرد کە دامەزراندنی ئیداری تەنها لەسەر بنەمای شایستەیی بێت . ئەم سیستەمە ڕێگەی دەدا هەرکەسێك لە تاقیکردنەوە دەربچێت بتوانێت ببێت بە ئەفسەری حکومی، پۆستێك کە سەروەت و سامان و شەرەف بۆ هەموو خێزانە گەورەکە دەهێنێت.

یەکەم خزمەتگوزاری شارستانی لە ئەوروپاوە سەرچاوەی نەگرتووە، بەڵکو بەهۆی کاریگەریی چینییەوە لە هیندستان لەلایەن کۆمپانیای ڕۆژهەڵاتی هیندستانەوە کە لەلایەن بەریتانیاوە بەڕێوەدەبرا، بەڕێوەبەرانی کۆمپانیاکە بە پشتبەستن بە تاقیکردنەوەکانی کێبڕکێ کارمەندیان دادەمەزراندوو و پلەیان بەرزدەکردنەوە بۆ ئەوەی ڕێگری لە گەندەڵی و لایەنگری بکەن .

٢- یۆنانی کۆن:

هەردوو فەیلەسوفی گەورەی یۆنانی ئەفلاتون و ئەرستۆ بانگەشەیان بۆ مێریتۆکراسی دەکرد، ئەفلاتون لە کتێبی (کۆمار)دا، دەیگوت

ژیرترینەکان دەبێ حوکمڕانی بکەن و لێرەوە فەرمانڕەواکان دەبێ پاشایەکی فەیلەسوف بن ئەگەر چی ئەرستۆش کوڕی پزیشکێك بوو، لەباوکییەوە فێری ئەوەبوو کە زانستی سروشتی خۆشبوێت و فێری سەرنج و لێکۆڵینەوە بێت لەبارەی گیانلەبەرە زیندووەکانەوە.

دەتوانین ئەوەشی بۆ زیادبکەین، کە ئەرستۆ خوێندکارێکی زیرەك و نەجیبی ئەفلاتون بوو، لە مامۆستاکەیەوە فێری تێڕوانینی فەلسەفی قوولّ بووە بە شێوەیەکی گشتی لەبەرامبەر جیهان و فێری ناسینی سروشتی مرۆڤ و ناخی بووە، هەموو ئەمانەش دونیابینی ئەرستۆی قوولّتر و فراوانتر کردووە.

ئەو لە ئەفلاتونەوە فێری بەکارهێنانی میتۆدی هۆکار و پڕەنسیبی و پەند بوو، بەتایبەتی کاتێك کە بابەتەکە لە سیاقی ئەزمون و سەرنجدان دەردەچێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، ئەرستۆ ئامادەبوو کە واز لە تیۆریەکەی بهێنێت، کاتێك ئەزمون دەریبخستایە، کە بۆچوونەکەی هەڵەیە.

ئەرستۆ لەیەککاتدا بیرمەندێکی مەزن بوو، لەهەمانکاتیشدا زانایەکی ئەزموونگەرایی مەزن بوو، ئەو زۆرجار دەیگوت، کە ئەم نموونەیە تەواو کاملّ نییە بۆئەوەی بە دەرئەنجامی کۆتایی دەستبکەوێت، گەر لە داهاتووا ئەزمون دەریخست کە ئەو بۆچوونەی راست دەرنەچووە، ئەوا دەبێت بۆچوونەکەت بگۆڕیت.

٣- جیهانی ئیسلامی:

حوکمی جێنشینی خەلافەتی ڕاشیدین لەسەر بنەمای شایستەیی بوو (زۆربەی کەسانی بەناوبانگ بەهۆی شایستەیی خۆیان لە مەجلیسی شورا کۆدەبوونەوە و لەسەر بنەمای شایستەیی خەلیفەیان هەلّدەبژارد). ئەبوبەکر وەك خەلیفەی یەکەمی خەلافەتی ئیسلام، پاشا نەبووە و هەرگیز ئیدیعای نازناوێکی لەو شێوەیەی نەکردووە" هەروەها هیچ کام لە سێ جێنشینەکەی نەیانکردوەو دوای ئەوانیش ئەو بانگەشەیەیان نەکردووە. بەلّکو هەلّبژاردن و سەرکردایەتیکردنیان لەسەر بنەمای شایستەیی بوون بوو.

دوای چاکسازییەکانی سوڵتان محەمەدی دووەم، سوپای وەستاوی عوسمانی لە دەڤشیرمە ، گروپێکیان لە تەمەنێکی گەنجیدا (٨-٢٠ ساڵ) لە ڕەعیەتەکانی مەسیحیی وەرگرت کە دواتر بوون بە موسڵمان، پاشان قوتابخانەیان بۆ ئیدارە و جەنگسازی سەربازی داناوە.

ئەم شایستەبوونە بووە هۆی ئەوەی کە "لە نێو خوێندکارانیدا چوار بۆ پێنج وەزیری گەورەی بەرهەم بهێنێت". یەکەم وەزیری گەورەی محەمەدی دووەم زاگانۆس پاشا بوو کە لە پێشینەی دیڤشیرمێ بوو بە پێچەوانەی ئەرستۆکراتێك و جێنشینی زاگانۆس پاشا، مەحمود پاشا ئەنجیلۆڤیچ، هەروەها لە پاشخانی دەڤشیرمە بوو. لەلایەن مادلین زیلفی باس کراوە کە سەردانکەرانی ئەوروپی ئەو سەردەمە یاداشتیان کردووە "لە دامەزراندنەکاندا، سوڵتان هیچ بایەخێك بە هیچ خۆنمایشکردنێك نادات لەسەر ئاستی سامان یان پێگەو کەسەکە. بەڵکو ئەوەی بە شایستەیی مرۆڤ بەرز دەکاتەوە لە نێو تورکەکاندا، شەرەفە" ، پۆستی بەرز و دادوەری پاداشتی توانایەکی گەورە و خزمەتێکی باشن.".

٤- سەردەمی سەفەوییەکان:

کۆمەڵگای فارسی سەفەویی، مێریتۆکراسی بووە، کە بەرپرسان لەسەر بنەمای بەها و شایستەیی دانرابوون، نەك لەسەر بنەمای لەدایکبوون. بە دڵنیاییەوە ئۆلیگارشی و ئەرستۆکراسی نەبووە. کوڕی ئاغاکان بۆ جێنشینی باوکیان وەك نیشانەی ڕێزگرتن لەقەڵەم دەدران، بەڵام دەبوو شایستەبوونی خۆیان بۆ ئەو پۆستە بسەلمێنن.

ئەم سیستەمە خۆی لەسەر ئاستی ئەرستۆکراسی چەسپاو یان کۆمەڵگەیەکی ناکامڵ بەدوور دەگرت. لەسەر ئاستی تاکەکەسیش چەندین گێڕانەوەی تۆمارکراوی کەسانی ئاسایی هەیە کە لە ئەنجامی شایستەییەکانیاندا بەرزبوونەتەوە بۆ پۆستە فەرمییە باڵاکان.

بەو پێیەی کۆمەڵگەی سەفەوی شایستەیی بوو، فەرمانگەکانی حکومەت بەردەوام هەستیان بە فشاری چاودێریکردن کردووە، دەبوو دڵنیابن لەوەی کە لە بەرژەوەندی سەرکردەکانیان حوکمڕانی دەکەن، نەك تەنها بۆ بەرژەوەندی خۆیان.

باسی دووەم:

میژووی سەردەمەکانی گەشە و سەرهەڵدانی بیری شایستەیی

١ – لە سەدەی (حەڤدە و هەژدە) دا

چەمکی شایستەیی لە چینەوە بۆ هیندستانی کۆلۆنی بەریتانیا لە ماوەی سەدەی حەڤدەهەمدا بڵاوبووەوە. یەکەم دەسەڵاتی ئەوروپی کە خزمەتگوزارییەکی مەدەنی سەرکەوتووی شایستەیی جێبەجێ کردووە، ئیمپراتۆریەتی بەریتانیا بوو، لە ئیدارەی هیندستاندا: "بەڕێوەبەرانی کۆمپانیاکان کارمەندیان دامەزراندووە و پلەکانیان بەرزکردەوەتەوە لەسەر بنەمای تاقیکردنەوەکانی کێبڕکێ بە مەبەستی ڕێگریکردن لە گەندەڵی و لایەنگری و مەحسوبییەت". بەڕێوەبەرانی کۆلۆنیالیزمی بەریتانیا بانگەشەیان بۆ بڵاوبوونەوەی سیستەمەکە دەکرد بۆ باقی کۆمۆنوێڵس، کە دیاترین کەس کە کاری

٤- سەردەمی سەفەوییەکان:

کۆمەڵگای فارسی سەفەویی، مێریتۆکراسی بووە، کە بەرپرسان لەسەر بنەمای بەها و شایستەیی دانرابوون، نەك لەسەر بنەمای لەدایکبوون. بە دڵنیاییەوە ئۆلیگارشی و ئەرستۆکراسی نەبووە. کوڕی ئاغاکان بۆ جێنشینی باوکیان وەك نیشانەی ڕێزگرتن لەقەڵەم دەدران، بەڵام دەبوو شایستەبوونی خۆیان بۆ ئەو پۆستە بسەلمێنن.

ئەم سیستەمە خۆی لەسەر ئاستی ئەرستۆکراسی چەسپاو یان کۆمەڵگەیەکی ناکامڵ بەدوور دەگرت. لەسەر ئاستی تاکەکەسیش چەندین گێڕانەوەی تۆمارکراوی کەسانی ئاسایی هەیە کە لە ئەنجامی شایستەییەکانیاندا بەرزبوونەتەوە بۆ پۆستە فەرمییە باڵاکان.

بەو پێیەی کۆمەڵگەی سەفەوی شایستەیی بوو، فەرمانگەکانی حکومەت بەردەوام هەستیان بە فشاری چاودێریکردن کردووە، دەبوو دڵنیابن لەوەی کە لە بەرژەوەندی سەرکردەکانیان حوکمڕانی دەکەن، نەك تەنها بۆ بەرژەوەندی خۆیان.

باسی دووەم:

میژووی سەردەمەکانی گەشە و سەرهەڵدانی بیری شایستەیی

١- لە سەدەی (حەڤدە و هەژدە) دا

چەمکی شایستەیی لە چینەوە بۆ هیندستانی کۆلۆنی بەریتانیا لە ماوەی سەدەی حەڤدەهەمدا بڵاوبووەوە. یەکەم دەسەڵاتی ئەوروپی کە خزمەتگوزارییەکی مەدەنی سەرکەوتووی شایستەیی جێبەجێ کردووە، ئیمپراتۆریەتی بەریتانیا بوو، لە ئیدارەی هیندستاندا: "بەڕێوەبەرانی کۆمپانیاکان کارمەندیان دامەزراندووە و پلەکانیان بەرزکردەوەتەوە لەسەر بنەمای تاقیکردنەوەکانی کێبڕکێ بە مەبەستی ڕێگریکردن لە گەندەڵی و لایەنگری و مەحسوبییەت". بەڕێوەبەرانی کۆلۆنیالیزمی بەریتانیا بانگەشەیان بۆ بڵاوبوونەوەی سیستەمەکە دەکرد بۆ باقی کۆمۆنوێڵس، کە دیاترین کەس کە کاری

لەسەر کردووە، تۆماس تایلۆر میدۆس بوو، کە کونسوڵی بەریتانیا بوو لە گوانگـژۆی چین. میدۆس لە یاداشتەکانی خۆیدا لەسەر حکومەت و گەلی چین کە لە ساڵی ١٨٤٧ دا بڵاوکراوەتەوە، بە سەرکەوتوویی ئاماژەی بەوەداوە کە "ماوەی درێژخایەنی ئیمپراتۆریەتی چین بەتەنیا و بە تەواوەتی بەهۆی ئەو حکومەتە باشەوەیە کە تەنیا لە پێشخستنی پیاوانی بەهرەمەند و شایستەیی پێکدێت" پشتیان پێدەبەستێت، و هەروەها دەشڵێت: ئینگلیزەکان دەبێ چاکسازی لە خزمەتگوزاری مەدەنی خۆیان بکەن و دامەزراوەکانی بە شایستەیی دامەزراوەکانیان بە شایستەکان پڕبکەنەوە. ئەم پراکتیزەیە دواتر لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەمدا لەلایەن ویشکانی بەریتانیاوە وەرگیرا، کە ئیلهامیان لە "سیستەمی مەندرینی چینی" وەرگرتووە.

پاشای ئاشانتی ئۆسێی کوادۆ کە لە ساڵانی ١٧٦٤ تا ١٧٧٧، دەستی بە سیستەمی شایستەیی کرد کە بەرپرسانی ناوەندی بەپێی تواناکانیان دادەنا، نەک پاشخانی لەدایك بوونیان.

٢- شایستەیی لە سەدەیی نۆزدەیەمدا

لە سالّی ١٨١٣ تۆماس جێفرسۆن ، باوك و دامەزرێنەر و سەرۆکی ئەمریکا ڕایگەیاندووە کە ئەرستۆکراسییەکی سروشتی پیاوان هەیە کە مافی حوکمڕانی لە بەهرە و فەزیلەت (شایستەیی)یانەوە سەرچاوە دەگرێت، نەك لە سامان یان پێگەی میراتییانەوە. ئەو پێیوابوو کۆمارێکی سەرکەوتوو، دەبێت دامەزراوەی پەروەردەیی دابمەزرێنێت ،کە ئەم ئەرستۆکراتە سروشتیانە دەستنیشان بکات و ڕاهێنانیان پێبکات بۆ حوکمڕانی.

بیرۆکراسی فیدرالّی لە ئەمریکا لە سالّی ١٨٢٨ ەوە سیستەمی غەنیمەتی بەکارهێناوە تا تیرۆرکردنی جەیمس ئەی گارفیلّد سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لەلایەن کەسێکی نائومێدەوە کە داوای پۆستی دەکرد لە سالّی ١٨٨١ دا مەترسییەکانی سەلماند. دوو سالّ دواتر و لە سالّی ١٨٨٣ دا، سیستەمی دامەزراندن لە بیرۆکراسی فیدرالّی ئەمریکا هەموارکرایەوە بە یاسای چاکسازی لە خزمەتگوزاری شارستانی پێندلّتۆن نوێکرایەوە، کە بەشێکی لەسەر بنەمای

خزمەتگوزاری مەدەنی شایستەیی بەریتانیا بوو کە سالانێك پێشتر دامەزرابوو. لە یاساکەدا هاتووە کەهەلی کارە حکومییەکان لەسەر بنەمای شایستەیی، لە ڕێگەی تاقیکردنەوەی کێبڕکێیەوەبدرێت، نەك بە پەیوەندی بە ئینتیمای ویستی سیاسییەوە هەبێت. هەروەها دەرکردن یان دابەزاندنی پلەی کارمەندانی حکومەتی بە هۆکاری سیاسی بە نایاسایی ناساندووە.

بۆ جێبەجێکردنی سیستەمی شایستەیی و سیستەمی دادپەروەری، یاساکە کۆمیسیۆنی خزمەتگوزاری شارستانی ئەمریکای دروستکرد. لە میریتۆکراسی مۆدێرنی ئەمریکادا، ڕەنگە سەرۆك تەنها ژمارەیەکی دیاریکراو لە هەلی کار دابەش بکات، کە دەبێت ئەوەش لەلایەن ئەنجومەنی پیرانی ئەمریکاوە پەسەند بکرێت.

ئوسترالیا لە سالانی ١٨٥٠ دەستی بە دامەزراندنی زانکۆ حکومییەکان کردووە، بە ئامانجی پێشخستنی شایستەیی لە ڕێگەی پێشکەشکردنی ڕاهێنانی پێشکەوتوو و بڕوانامە. سیستەمی پەروەردەیی بۆ خزمەتکردنی نێرە شارییەکان دامەزراوە کە

پێشینەی چینی ناوەندیان هەبوو، بەڵام پەچەڵەکی کۆمەڵایەتی و ئایینی جۆراوجۆریان هەبوو. زیاتر درێژکرایەوە بۆ هەموو دەرچووانی سیستەمی قوتابخانە حکومییەکان، ئەوانەی کە پێشینەی گوندنشینی و ناوچەیی بوون، پاشان بۆ ژنان و دواجار بۆ کەمینە نەتەوەییەکان. هەردوو چینی ناوەڕاست و چینی کرێکار لە چوارچێوەی پابەندبوونێکی بەهێزدا بە "کەشتی هاوڕێ" و یەکسانی سیاسی ئایدیاڵی شایستەییان بەرەوپێش بردووە.

فەیلەسوف و سیاسەتزانی بەریتانی جۆن ستوارت میل لە کتێبی (Representative Government Considerations on)دا بانگەشە بۆ میریتۆکراسی دەکات. مۆدێلەکەی ئەوە بوو کە دەنگی زیاتر بدات بە دەنگدەری خوێندەوارتر. بۆچوونەکانی لە کتێبی (Estlund) دا ڕوون کراوەتەوە و تیایدا دەڵێت:

پێشنیاری میل بۆ دەنگدانی فرەیی دوو پاڵنەری هەیە یەکێکیان ئەوەیە کە ڕێگری بکەن لە دەستەیەك یان چینێك لە مرۆڤەکان کە بتوانن کۆنترۆڵی پرۆسەی سیاسی بکەن تەنانەت بەبێ ئەوەی هۆکار

و پاڵنەرەکان بخەنەڕوو بۆ ئەوەی پشتیوانییەکی پێویست بەدەست بهێنن.

میل، ئەمە بە کێشەی یاسادانانی چینایەتی ناودەبات. بەو پێیەی زۆرترین چین لە ئاستێکی خوارەوەی خوێندن و پلەی کۆمەڵایەتیشدان، دەتوانرێت ئەمە بەشێکی چارەسەر بکرێت بە پێدانی دەنگی فرەیی ئەوانەی لە پلە باڵاکاندان. پاڵنەری دووەم، بە هەمان شێوەی دیار بۆ دەنگدانی فرەیی، دوورکەوتنەوەیە لە پێدانی کاریگەریی یەکسان بە هەر کەسێك بەبێ ڕەچاوکردنی شایستەیی و زیرەکی بەهایان زیاترە لەوانی تر و هتد... ئەو نالێت ئەمە تاکە ڕێگایە بۆ بەرهەمهێنانی بڕیاری سیاسی باشتر، لەسەر بنەمای ئەم پاڵنەری دووەمە، بەڵام بە شێوەیەکی تر زەحمەتە لە ئارگومێنتەکەی تێبگەین.

کەواتە، بە پێی بۆچوونەکانی ئەرستۆ ڕاوێژکردنەکە باشترینە ئەگەر بەشداربووان زۆر بن (بە گریمانەکردن بۆ سادەیی دەنگدەران و ڕاوێژکاران) ئەوا ئەمە هۆکارێکە بۆ پێدانی دەنگدان بە هەموو یان زۆرێك لە هاوواڵتیان، بەڵام ئەمە هێشتا ئەوە نیشان نادات کە

ژیرتره‌کان ژێر کۆمەڵ نابن تا بڵێین، دوو یان سێیان هەبێت بەو شێوەیە شتێك دەدرا هەم بە بەهای دیدگا جۆراوجۆرەکان، هەم بە بەهای حیکمەتی گەورەتری هەندێ کەس. ئەم تێکەڵەیە لە خاڵە ئەفلاتونیەکان و ئەرستۆییەکان بەشێکە لەوەی کە ڕەنگە زۆر ترسناك بێ، سەبارەت بە پێشنیاری میل بۆ دەنگدانی فرەیی. هەروەها سوودێکی بۆچوونەکەشیەتی کە پێشنیاری ئیمتیازدان دەکات بۆ خوێندەوار نەك دانا. تەنانەت ئەگەر لەسەر ئەوە کۆك بووین کە داناکان حوکم بکەن، کێشەیەکی جددی هەیە سەبارەت بە چۆنیەتی ناسینەوەیان. ئەمەش بە تایبەتی گرنگ دەبێت ئەگەر پاساوێکی سیاسی سەرکەوتوو هەبێت بە گشتی لەلایەن حوکمڕانەکانەوە قبوڵکراو بێت. لەو حاڵەتەدا، ئیمتیازدان بە داناکان نەك تەنها پێویستی بەوە دەبێت کە ئەوەندە ژیر بن فەرمانڕەوایەکی باشتر بن، بەڵکو کە ئەم بۆچونەش پێویستی بە شرۆڤە کردنی زیاتر هەیە. شێوەیەکی داواکاری زیاتر، حیکمەتیان شتێك بێت کە هەموو هاوواڵاتیانی عەقڵانی بتوانن لەسەری ڕێکبکەون. لە خوارەوە هەندێك شرۆڤە بۆ ئەم بۆچوونە دەکەین.

هەڵوێستی میل بڕواپێکراوییەکی زۆری تێدا هەیە: پەروەردەیەکی باش توانای هاوڵاتیان بەرەوپێش دەبات بۆ حوکمڕانییەکی ژیرانەتر. کەواتە، چۆن دەتوانین ئینکاری ئەوە بکەین کە ژێرکۆمەڵ و دەستەبژێرە خوێندەوارەکە و ژیرانەتر لەوانی تر حوکمڕانی بکات؟ بەڵام دواتر بۆ نابێت دەنگی زیاتریان هەبێت؟..ئیستلۆند لە ڕەخنەکانیدا، بە پاساوی جۆراوجۆر ڕەخنە لە شایستەیی (میل) دەگرێت لەسەر بنەمای پەروەردە و پێی وانییە بە تەنها پەروەردە بتوانێت زامنی شایستەیی بکات ، یان بە پێچەوانەوە.

٣- سەنگاڤووڕە نمونەیەك لە شایستەیی

ولاتی سەنگاڤووڕە شایستەیی وەك یەکێك لە بنەما ڕێنماییە فەرمییەکانی خۆی بۆ داڕشتنی سیاسەتی گشتی ناوخۆیی وەسف و پەیڕەو دەکات، جەخت لەسەر بڕوانامە ئەکادیمییەکان دەکاتەوە وەك پێوەرە بابەتییەکانی شایستەیی پشتی پێدەبەستێت.

بەڵام لەبارەی ئەم ڕەوشەوە ڕەخنەی توند لە ئارادایە کە لە ژێر ئەم سیستەمەدا کۆمەڵگەی سەنگاڤووڕە زیاتر بە چینایەتی دەکرێت و

چینێکی نوخبەی بەر تەسك لە دانیشتووان دروست دەبێت. سەنگافورە ئاستی گەشەسەندنی پەروەردە وفێرکردنی بۆ منداڵان هەیە و مامۆستایانی سەرەکی زۆرجار مووچەیان باشترە لە مامۆستا ئاساییەکانی تر.

بەرگریکارانی ئەم سیستەمە، پشتگیریی لە پەندە کۆنەکەی چینی دەکەنەوە کە دەڵێ "سەروەت و سامان هەرگیز لە دەستی سێ نەوەی ڕابردوودا نامێنێتەوە" ، ئەمەش ئەوە پیشان دەدات کە خزمایەتی یان هاوڕێیەتی نوخبەگەرایی لە کۆتاییدا سنووردار دەبێت، زۆرجاریش سنووردار دەبن بۆ ئەوانەی لە خوارەوەی پلەبەندییەکەدان.

ئەکادیمیستەکانی سەنگافورە بەردەوام سەرلەنوێ بەدواداچوون دەکەن بۆ بەکارهێنانی شایستەیی وەك ئامرازێکی ئایدیۆلۆژی و چۆنێتی درێژبوونەوەو شۆڕبونەوەی بۆ ئەوەی ئامانجەکانی پارتی دەسەڵاتدار لەخۆبگرێت. پرۆفیسۆر (کینێس پاولّ تان) لە قوتابخانەی (لی کوان یو) سەبارەت بە سیاسەتی گشتی جەخت لەوە

دەکاتەوە کە "مێریتۆکراسی، لە هەوڵدان بۆ -گۆشەگیرکردنی- شایستەیی بە مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو کەسانەی کە لە بنەڕەتدا پاشخانی نایەکسانیان هەیە وەک ئەوەی لە ڕووی ڕووکەشەوە وەک یەک بن هەبێت، دەتوانێت پراکتیزەیەک بێت کە سوودە ڕاستەقینەکان پشتگوێ بخات و تەنانەت نایشارێتەوە " ئەو زیانانەی کە بە شێوەیەکی نایەکسان بەسەر توێژە جیاوازەکانی کۆمەڵگایەکی نایەکساندا دابەش دەکرێن، پراکتیزەیەک کە لە ڕاستیدا ئەم نایەکسانییە بنەڕەتییە بەردەوام دەکات بۆ بنەمای جیاکاری نەکردن".

مێریتۆکراسی لە چوارچێوەی سەنگافورەدا پەیوەندی بە بەکارهێنانی پراگماتیزمەوە هەیە وەک ئامێرێکی ئایدیۆلۆژی، کە پابەندبوونی توند بە بنەماکانی بازاڕ بەبێ هیچ ڕق و کینەیەک لە ئەندازیاری کۆمەڵایەتی و مەیلی کەم بۆ خۆشگوزەرانی کۆمەڵایەتی کلاسیک تێکەڵ زیاتر لەلایەن کینێس پاوڵ تان بەم شێوەیە وێنا دەکرێت:

لە پراگماتیزمی سەنگافورەدا کوالیتییەکی ئایدیۆلۆژی بەهێز هەیە، هەروەها کوالیتییەکی پراگماتیکی بەهێز لە دانوستانە ئایدیۆلۆژییەکان لە چوارچێوەی دینامیکی هەژموونیدا هەیە. لەم پەیوەندییە ئالۆزەدا، تێکەڵکردنی مانۆپۆی ئایدیۆلۆژی و پراگماتیك لە ماوەی دەیان ساڵدا بووەتە هۆی زاڵبوونی مێژوویی حکومەت لەلایەن پارتی دەسەڵاتدارەوە بە هاوبەشی لەگەڵ سەرمایەی جیهانی کە بەرژەوەندییەکانیان بەبێ زەمانەتێکی زۆر پێشکەوتووە.

نموونەی سەنگافوورە تەنها لەناوخۆی وڵاتەکەدا نەماوەتەوە بەڵکو، لەناو وەزارەتی کار لە ئیکوادۆریشدا، دامەزراوەی شایستەیی لە ژێر سایەی ڕێنمایی تەکنیکی حکومەتی سەنگافورەدا دروستکراوە و کارەکانی بەڕێوەدەبات.

بەشی چوارەم:

مێژووی مێریتۆکراسی (شایستەیی)

مایکل یۆنگ یەکەم جار زاراوەی مێریتۆکراسی هێنا کایەوە بە شێوازەتەنزەکەی، لە ساڵی ١٩٥٨ دا لە کتێبێکی بە ناوی "سەرهەڵدانی شایستەیی". بەڵام لە ڕاستیدا ئەم زاراوەیە دوو ساڵ پێشتر لە چاپکراودا دەرکەوتووە: لە کتێبی "کۆمەڵناسی و پەروەردە"ی جین فلۆد، " و کتێبی چین و یەکسانی"ی ئالان فۆکس، و کتێبی "پشکی دادپەروەرتر"ی پۆڵ لامارتین یەتس. یۆنگ ئیدیعای کرد کە داهێنانی کردووە، ئەمەش بە دڵنیاییەوە ئەگەری هەیە بەو پێیەی هەر چواریان ئەکادیمیستی ئینگلیزی بوون و لە بازنەی هاوشێوە و چەپدا دەجووڵان. لە کاتێکدا تەنیا یۆنگ بە هەر وردەکارییەک مەبەستی لە "مێریتۆکراسی" ڕوون دەکردەوە و هەستەکانی بەرامبەر بەو شتە تێکەڵ بوون، بۆ ئەم ئەکادیمییانە، ئەم زاراوەیە واتایەکی نەرێنی هەبوو.

ئێستا باس لەوەدەکرێت کە "مێریتۆکراسی" بۆ یەکەمجار لە وتارەکەی هانا ئارێنت "١٩٥٤"ی "قەیرانی پەروەردە"دا دەرکەوتووە. وە کۆپی ئەم بابەتە هەیە لەسەر انترنێت.

کتێبی "قەیرانی پەروەردە" لە ساڵی ١٩٥٨ دەرچووە و لەسەر بنەمای "وتارێك بووە کە لە بڕێمن لە ١٣ی ئایاری ١٩٥٨ پێشکەشی کردووە). جگە لەوەش، "مێریتۆکراسی" لەو بڵاوکراوە ڕەسەنەی وتارەکەی ئارێنتدا دەرناکەوێت. لە چاپکردنەوە دەستکاریکراوەکانیدا دەردەکەوێت (بۆ نموونە، ئارێنت ١٩٦١).

لێرەدا دەتوانرێت کورتترین لێکۆڵینەوە لە مێژووی میریتۆکراسی دا بخرێتەڕوو. چونکە ئەو بیرۆکانەی کە دەڵێن حکومەت دەبێت کەسانی شایستە لەخۆبگرێت و دابەشکردنێکی دادپەروەرانە لەسەر بنەمای شایستەیی بکات، لە هەموو شوێنێکدا هەیە. وەك لویس پۆجمان دەڵێت، چەمکی دادپەروەری وەك (شایانبون یان شایستەیی) چەندە بە قوولی لە مێژووی مرۆڤایەتیدا چەسپاوە. پێدەچێت بیرۆکەیەکی پێشوەختە و بنەڕەتی بێت لە دادپەروەری

سەرەتایی، دەکرێت بگوترێت مرۆڤ لە هەموو کولتوور و ئایینێکی ناسراودا زەمینەسازی بۆکراوە.

نەریتێکی میریتۆکراتی پۆژهەلاتی هەیە کە پەگ و پیشەی دەگەڕێتەوە بۆ کۆنفۆشیۆس (٥٥١–٤٧٩ پ. ز). ئەم نەریتە کاریگەری لەسەر دامەزراوە سیاسی و کۆمەلایەتییەکان لە ئاسیا و دەرەوەی ولات هەبووە و تا ئێستاش بە زیندوویی ماوەتەوە (چەمکەکانی مێریتۆکراتی لە شوێنەکانی دیکەی بیرکردنەوەی چینی کۆنیشدا دەبینرێن" بۆ نموونە، موهیستەکان ﴿نزیکەی ٤٠٠ پ. ز﴾ هەوڵیان دەدا "کەسانی شایستە بەرز بکەنەوە" بۆ حکومەتداریی بە هۆکاری سوودمەندییەوە.

بیرۆکە سەرەکییەکانی ئەم نەریتە لە کتێبی کۆنفۆشیۆس، مێنسیۆس (٣٧٢–٢٨٩پ. ز) و شونزی (نزیکەی٣١٠–٢٣٥ پ.ز)دا دەبینرێن. بەکورتی: ئامانجی حکومەت بریتیە لە پێشخستنو خۆشگوزەرانی و فەزیلەتی خەڵک. ئەوەش پێویستی بەوەیە کە دەسەلاتی سیاسی و

سەرکردە سیاسییەکان وەك نمونەی و بڕیاردەری حەکیم خزمەتدەکەن، بۆ ئەوەی ئەو کارە بەباشی بکەن دەبێت شایستە بن.

سیستەمێکی لەم جۆرە پلەبەندی دروست دەکات. بۆ ئەم میریتۆکراتانە ئەوە کێشە نییە و سروشتییە و پێشوازی لێدەکرێت:

بابەتە نایەکسانەکان واقعێکی حاشا هەڵنەگرە ئەوەی کە شتەکان نایەکسانن شتێکی ڕاستییە. ئەگەر بە هەمان شێوە ڕیزبەندییان بکەیت، سەرلێشێواوی بۆ جیهان دەهێنێت. ئەگەر پێڵاوێك لە کارگە گەورەکان بە شێوەیەکی خێرا دروست کرابێت بە هەمان نرخی پێڵاوێکی کە بەوردی و بە دەست دروست کرابێت بفرۆشرێت ، دەبێت بپرسین دووەمیان کێ دروستی دەکات؟ ، لەسەر ئەم بنەمایە چۆن مرۆڤ دەتوانێت بەم شێوەیە دەوڵەتێك بەڕێوە ببات؟

بەناوبانگترین وەدیهێنانی نەریتی شایستەیی ڕۆژهەڵاتی تاقیکردنەوەکانی ئیمپراتۆری بوو، کە لە چین لە سەردەمی شانشینی سوی (٥٨١–٦١٨ی زایینی) دەستی پێکردووە. تا ئەو کاتە، چوونە ناو بیرۆکراسی دەوڵەت بە شێوەیەکی سەرەکی لە ڕێگەی خزمایەتی

و کاریگەریی ئەرستۆکراتیەوە کۆنترۆڵ کراوە. هەرچەندە هەندێك کراوەیی هەبوو بۆ پێدانی دەسەلاتی سیاسی بە کەسانی لێهاتوو و فەزیلەتدار، تەنانەت ئەگەر لە چینی خوارەوەش بووبن، لە سەردەمی شانشینی چینەوە ﴿٢٢٦-٢٠٦ پ. ز﴾. بۆ باسکردن لە پراکتیزەکردنی شایستەیی پێش تاقیکردنەوە ئیمپراتۆریەکان، تاقیکردنەوە ئیمپراتۆریەکان تا ڕادەیەك ئەو ڕێگایەی بۆ دەسەلات کردووە بە یەك تاقیکردنەوەیەکی بێلایەن و توند، کە کراوە بوو بۆ هەموو خەڵك. هەرچەندە تاقیکردنەوەکانی ئیمپراتۆری لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە وەستان، بەڵام تاقیکردنەوە هاوشێوەکانی خزمەتگوزاری شارستانی زۆر بوون و ئەمڕۆ لە سەرانسەری جیهاندا بەکاردەهێنرێن.

نەریتی میریتۆکراتی ڕۆژهەلات تا ڕادەیەکی زۆر پەیوەندی بە حوکمڕانییەوە هەیە. ڕێگەنادات کە کاڵا کۆمەڵایەتییەکانی دیکەی، وەك دامەزراندن یان داهاتی ناسیاسی، لەسەر بنەمای شایستەیی دابەش بکرێن. وە پاساوەکەی تا ڕادەیەکی زۆر دەرئەنجامگەرایە:

مرۆڤەکان زیاتر فەزیلەتدار دەبن، و باشتر چاودێری دەکرێن، ئەگەر لەلایەن کەسانی شایستەوە حوکمڕانییان بکرێت.

هەرچەندە هەندێك دامەزراوەی شایستەیی، وەك تاقیکردنەوە ئیمپراتۆریەکان، پەنگە کاریگەری لاوەکی جێگەی ستایشیان هەبێت وەك باشترکردنی جوولّەی کۆمەلّایەتی، بەلّام بەگشتی لەسەر ئەو بنەمایانە پەوایی پێ نادرێت.

تیۆری سیاسی شایستەیی ئەفلاتون (نزیکەی ٤٢٨–٣٤٨پ.ز) کە بە پلەی یەکەم لە یاساکان، کۆمار و دەولّەتمەداردا دەدۆزرێتەوە، بە هەمان شێوە سەرنجی لەسەر حوکمڕانییە. ئارگومێنتەکەی بۆ شایستەیی و دژی دیموکراسی سادەیە: بەڕێوەبردنی دەولّەت قورسە. پێویستی بە کارامەیی تایبەت هەیە، وەك ئازایەتی، وریایی، بەخشندەیی و خۆشەویستی بۆ حیکمەت. ئەم کارامەییانە لە نێو خەلّکی ئاسایی و دەولّەمەندەکاندا نادۆزرێتەوە. ئەگەر دەسەلّاتی سیاسی بەوان بسپێردرایە، "کەشتی دەولّەت" لە زەویدا دەڕوات (کۆمار ٤٨٨). ئیتر باسی ئەوە ناکەم کە دەریاوانەکان سەرکردە

هەڵبـژێردراوەکانی دیموکراسـی هەمیشـە خـەریکی ململانـێن. تـەنها "فرۆکەوانێکی ڕاستەقینە" فەیلەسوفپاشا دەتوانێت بـە سـەلامەتی کەشتیەکەی ڕێنمایی بکات بۆ شوێنی مەبەست و بیگەیەنێ مەنزڵ.

کـە ئـەفلاتون پاسـاو بـۆ مێریتۆکراسـی دێنێتـەوە، ئەمـە بابـەتێکی مشـتومڕی لێکدانەوەیـە. لـە سـەر یـەکێك لـە لێکدانـەوەکان، میریتۆکراسـی بـەهۆی دەرئەنجامـە باشـەکانییەوە خـوازراوە" واتـە دادپـەروەری و بەختەوەری بۆ دەوڵەت و ڕۆحی هاوڵاتیـان دەهێنێت. لەسـەر لێکدانەوەیـەکی دیکـە، میریتۆکراسـی دادپـەروەری و بەختەوەری پێکدەهێنێت کە لە بنەڕەتدا خوازراون.

ئەرسـتۆ (٢٧٤–٣٢٢ پ.ز) جیـاوازە لـەوەی گرنگـی (لـە ئـەخلاق و سیاسـەتی نیکۆماچیادا) ئـەدات دابەشـکردنی کـالا کۆمەڵایەتییـەکان بەگشـتی نـەك تـەنها پۆسـتە سیاسـییەکان. وە پاسـاودانی ئـەو بـۆ دابەشکردن لەسەر بنـەمای شایستەیی پاسـاوێکی. لانـی کـەم ئـەوە لێکدانەوەیـەکی بـاو و ئاسـاییە. سـەبارەت بـە تیـۆری دادپـەروەری دابەشکاری ئەرستۆ.

دادپەروەری لای ئەرستۆ ئەوەیە کە خەڵک ئەوەی شایەنیەتی وەری بگرن و گونجاو بێت لەگەڵ شایەستەیی خۆیان لەڕاستیدا، بۆ ئەرستۆ ئەمە تەنها ڕاست نییە بەڵکو ئاشکرایە: "هەموو مرۆڤەکان هاوڕان لەسەر ئەوەی کە ئەوەی دادپەروەریە لە دابەشکردندا دەبێت بەپێی شایستەیی بێت.

ئەرستۆ پێناسەی چەمکی یەکسانی دەکات، کە بە (یەکسانی ڕێژەیی) ناسراوە. (زۆرکات لەناو دەروونناسی کۆمەڵایەتیدا دراسە ئەکریت، لە ژێر ناونیشانی تیۆری یەکسانیدا لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکرێت.) ئەوەی ئەرستۆ هەوڵی یەکسانکردنی دەدات، ڕێژەی شایستەییەکانە بۆ پاداشتەکانی نێوان کەسەکان.

بۆ نموونە: گریمان ١٠٠ یەکە لە هەندێك کاڵا هەیە کە دەبێت بەسەر ٣ کەسدا دابەش بکرێت. کەسانی A و B بە یەکسانی شایستەن" C دوو هێندە لە ئەوان شایستەترە. دادپەروەری بە پێدانی ٢٥ یەکە لە کاڵاکە بە A و ٢٥ یەکە بە B و ٥٠ یەکە بە C. تێبینی بکە کە

دابەشکردنی یەکسان تەنها لەو حاڵەتە تایبەتەدا دەبێت کە هەموو وەرگرەکان یەکسان بن لە شایستەیی.

ئێستا، شایستەیی چییە؟ سەبارەت بە شایەستەیی دیاری ئەکرێت لە ڕێگای ئەو شتەی کە دابەش دە کرێت .

کاتێک ژمارەیەک شمشاڵ ژەن لە هونەرەکەیاندا یەکسانن، هیچ هۆکارێک نییە کە ئەوانەی لە منداڵیەوە بەهرەمەندن بە شمشاڵ ژەنین شمشاڵێکی باشیان پێ بدرێت. ئامێری باش بۆ ئەو کەسە تەرخان بکرێت کە هونەرمەندێکی باشە.

بیرۆکەی شایستەیی لە فەلسەفەی ئیسلامیدا دەبینرێت، کە تیایدا زانایان تیۆری سیاسییان پەرەپێداوە کە لەگەڵ یاسای ئیسلامی ئاشکراکراوی خودایی (شەرعی)دا بگونجێت. بۆ نموونە،فارابی (کە بە ئەلفارابیۆس ناسراوە نزیکەی ٨٧٠-٩٥٠ی زایینی بەدوای سیستەمێکی سیاسیدا دەگەڕا کە بەختەوەری و کاملبوون بۆ ئەو کەسانە بهێنێت کە لە ژێر سایەیدا دەژین. دیموکراسی نەیتوانی ئەمە بکات (هەرچەندە بۆ فارابی هەندێک تایبەتمەندیی جێگەی بایەخدان

بوو). بەڵگو ئەوەی پێویستە (١) فەرمانڕەوایەك كە فەیلەسوف پاشا و پێغەمبەر و پێشەوا بە لێهاتوویی‌یەكی ، لە بیری ئەفلاتوون و لە بیری ئیسلامی وەرگیرابێت، (٢) پلەبەندییەكی ورد لە نێوان هاوواڵتییاندا. ڕەنگە بیرۆكەی هاوشێوە لە كارەكانی ئیبن سینا (ئەڤیسینا، نزیكەی ٩٨٠–١٠٣٧ی زایینی)، ئیبن باجا (ئاڤێمپاس، نزیكەی ١٠٨٥ نزیكی ١١٣٩ ی زایینی) و ئیبن ڕوشد (ئاڤێرۆس، ١١٢٦–١١٩٨ی زایینی) دا بدۆزرێتەوە.

فرانسیسكۆ پاتریزی لە سیێنا (١٤١٣–١٤٩٤ زایینی) دەیگوت:كە شایستەیی وەك فەزیلەت لێی تێدەگەینو پێشمەرجێكە بۆ كاركردن لە بواری سیاسیدا. بۆ (پاتریزی) دەوڵەتی شایستەیی دەوڵەتێكی جێگیر و كاراییە. جگە لەوەش دەوڵەت بەرپرسیارە لە چاندنی فەزیلەت لەنێو هاوواڵتیانیدا بەجۆرێك كە شایستەیەكی ئەوتۆیان هەبێت بۆ بەشداریكردن لە حكومەتدا. ئەمەش پێویستی بە كۆمەڵێك هەنگاوی تر هە بۆ نموونە بەرنامەی نەهێشتنی نەخوێندەواری لە نێوان خەڵدا . (پاتریزی) دامەزراوە سیاسییەكانی بۆ ئەوە داڕشت كە (١) تەنها هاوواڵتیانی شایستە (واتە خوێندەوار و خاوەن ئەزموون) وەك

دادوەر و سیناتۆر هەڵدەبژێردرێن و (٢) خێزانە دەوڵەمەند و بەهێزەکان نەتوانن پرۆسەی سیاسی گەندەڵ بکەن.

مێریتۆکراسی بەهایەکی گرنگی پۆشنگەری هەبوو. بیرمەندان لە ئەورووپا و شوێنەکانی دیکەدا بەدوای زەمینەیەکدا دەگەڕان بۆ سەیرکردنی مرۆڤەکان وەک تاک (نەک ئەندامی گروپی جیانەکراوە) و جێگرتنەوەی سیاسەتی پاشایەتی.

بۆ نموونە لە مادەی شەشەمی جارنامەی مافەکانی مرۆڤ و هاوواڵتی (١٧٨٩)دا هاتووە"

"هەموو هاوواڵتیان لە بەرامبەریاسادا یەکسانن ، واتە بەپێی توانای خۆیان، واتە بە یەکسانی شایستەی کەرامەت و پۆست و پیشەیەکی گشتی و بەبێ جیاوازی و بە پێی فەزیلەت و بەهرەکانیاندا مافەکانیان پێدەدرێت".

ئەمە بە وردی یاسای شایستەیی بۆ دابەشکردنی کارەکانە.

ناپلیۆن بەپێی ئەم بنەمایە ژیاوە، دروشمی (la carrière est ouverte aux talents)ی گرتەبەر کە پیشەکان کراوەن بۆ بەهرەمەندان و سەرکەوتنەکانی گەپاندەوە بۆ سروشتی شایستەیی حوکمڕانییەکەی.

لە بەرامبەر زەریای ئەتلەسیدا، تۆماس جێفرسۆن ئارەزووی "ئەرستۆکراسی سروشتی"ی بۆ نەتەوە نوێیەکەی دەکرد، کە تێیدا پلەبەندییەکان ڕەنگدانەوەی "فەزیلەت و بەهرە" بن نەک "سامان و لەدایکبوون". لەڕاستیدا جێفرسۆن ئەم ئەرستۆکراسییە سروشتییەی بە "بەنرختڕین دیاری سروشت، بۆ حکومەتی کۆمەڵگا دەزانی.

هەروەها ئایدیاڵێکی میرێتۆکراتی دادپەروەری پەیوەست بە ئەمریکاوە هەیە. ئەمە خەونی ئەمریکییە، لەلایەن ئەو کەسەی کە دەستەواژەکەی داهێناوە بەم شێوەیە دەربڕدراوە:

مرۆڤ تەنها خەونی ئۆتۆمبێلی باش و وەرگرتنی مووچەی زۆری نیە، بەڵکو خەونی کۆمەڵایەتییە کە تێیدا هەر پیاوێك و هەر ژنێك بتوانن بگەنە بەرزترین پۆست یان بەرزترین پێگەی کۆمەڵایەتی کە بتوانن

پێی بگەن بە پێی سروشتی خۆیان لەلایەن کەسانی دیکەوە دانیان پێدا بنرێت .

پێشنیارەکە ئەوەیە کە دەوڵەتی دادپەروەر ئەو دەوڵەتەیە کە تێیدا دەرفەتی یەکسان هەبێت و خەڵک بەپێی شایستەیی خۆیان حوکمیان لەسەر بدرێت.

بەشی پێنجەم:

کۆنفۆشیۆسیزم و میرێتۆکراسی

(فەزیلەت و شایستەیی)

باسی یەکەم: فەزیلەت و شایستەیی سیاسی

مامۆستا وتی: لە وانەوتنەوەدا نابێت جیاوازی لە پۆلەکاندا هەبێت، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کەسانی شایستە خۆ بەخۆ دەربکەون.

هەرچەندە کۆنفۆشیۆس ئیدیعای دەکرد کە هەرگیز هیچی دانەهێناوە بەڵکو تەنها زانیاری کۆن دەگوازێتەوە، بەڵام کۆمەڵێك بیرۆکەی نوێی بەرهەمهێناوە. زۆرێك لە پروناکبیرانی ئەوروپی و ئەمریکی وەك ڤۆڵتێر و هێرلی جی پێی سەرسام بوون.

君子 Jūnzǐ بە واتای "کوڕی ئاغا"، کە لەبنەڕەتدا ئاماژەیە بۆ نەوەی گەنجتر و میراتنەگر، نەوەی ئاغایەك بووە، لە کارەکانی کۆنفۆشیۆسدا، ئیپیتێتێك پێی وایە" هەمان مانا و پەرەسەندنی "جەنتڵمان"ی ئینگلیزی هەیە. کەسێکی ئاسایی فەزیلەتدار کە سیفەتەکانی خۆی دەچێنێت، ڕەنگە "پیاوێکی بەڕێز" بێت، لە

کاتێکدا کورێکی بێشەرمی پاشا تەنها "کەسێکی بچووکە" و هیچی تر. هەرئەوەی کە کۆنفۆشیۆس خوێندکارانی چینە جیاوازەکانی وەک شاگرد وەرگرتووە، نیشاندەرێکی ڕوونە کە دژی ئەو پێکهاتە فیۆدالّیانە شەڕی کردووە کە کۆمەڵگەی چینی پێش ئیمپراتۆریەت پێناسە دەکەن.

بیرۆکەیەکی دیکەی نوێ کە بریتی بوو لە مێریتۆکراسی، بووە هۆی هێنانەکایەی سیستەمی تاقیکردنەوەی ئیمپراتۆری لە چین. ئەم سیستەمە ڕێگەی دەدا هەرکەسێک لە تاقیکردنەوەیەک دەرچووبێت ببێتە ئەفسەری حکومی ،کەئەمەش پۆستێک بوو کە سامان و شەرەفی بۆ هەموو خێزانەکەی دەهێنا. سیستەمی تاقیکردنەوەی ئیمپراتۆری چین لە (شانشینی سوی) دەستی پێکردووە.

لە ماوەی سەدەکانی دواتردا سیستەمەکە گەشەی کرد تا دواجار نزیکەی هەر کەسێک کە ئارەزووی ئەوەی کردبێت کە ببێتە بەرپرس، دەبوو بەهای خۆی بسەلمێنێت بە دەرچوون لە کۆمەڵێک

تاقیکردنەوەی نووسراوی حکومەت، شایستەییەکانی نیشانبدات و ئیبرازی بکات.

شایستەیی سیاسی کۆنفۆشیۆس تەنیا دیاردەیەکی مێژوویی نییە. تا ئێستاش پراکتیکی شایستەیی لە سەرانسەری چین و پۆژهەلاتی ئاسیادا بوونی هەیە و کۆمەلێك پۆشنبیری هاوچەرخ لە دانیال بێلّەوە تا تۆنگدۆنگ بای، جۆزێف چان و جیانگ چینگ بەرگری لە شایستەیی سیاسی دەکەن وەك بەدیلێکی بژاردەیی بۆ دیموکراسی لیبڕاڵ.

لە کتێبی پلەبەندی دادپەروەردا، دانیال بێلّ و وانگ پێیان وایە پلەبەندییەکان حەتمییە. کۆمەلّگا مۆدێرنەکان لە بەرامبەر ئالۆزییەکاندا کە هەمیشە لە زیادبوونداید، دەبێ پلەبەندی بنیات بنێن بۆ هەماهەنگیکردنی کردەوەی بەکۆمەلّ و پووبەپووبوونەوەی کێشە درێژخایەنەکانی جیهان (وەك گۆڕانی کەشوهەوا).

لەم چوارچێوەیەدا، مرۆڤەکان پێویست ناکات و نابێت بیانەوێت تا دەتوانن پلەبەندییەکان لەناوببەن. بەلّکوپێویستە بپرسن چی

پلەبەندییە سیاسییەکان دادپەروەر دەکات و ئەم پێوەرانە بەکاربهێنن بۆ بڕیاردان لەسەر ئەو دامەزراوانەی کە شایەنی پاراستنن و ئەوانەی پێویستیان بە چاکسازییە و ئەوانەی پێویستیان بە گۆڕانکاری ڕیشەیی هەیە.

ئەوان ئەم ڕێبازە بە "کۆنەپەرستی پێشکەوتنخوازانە" ناودەبەن، زاراوەیەک کە ڕەنگدانەوەی شوێنی ناڕوونی نەریتی کۆنفۆشیۆسە لەناو دووبەرەکی چەپ و ڕاستدا.

بێڵ و وانگ دوو پاساو بۆ پلەبەندییە سیاسییەکان پێشنیار دەکەن کە پشت بە سیستەمی "یەک کەس، یەک دەنگ" نابەستن. یەکەمیان کارایی خامە، کە ڕەنگە پێویستی بە حوکمڕانی ناوەندی هەبێت لە دەستی چەند کەسێکی لێهاتوودا. دووەم و لە هەمووی گرنگتر خزمەتکردنی بەرژەوەندییەکانی خەڵکە (بە شێوەیەکی فراوانتر چاکەی گشتی) لەبەرچاودەگرن.

لە کتێبی دژی یەکسانی سیاسیدا، تۆنگدۆنگ بای تەواوکەری ئەم باسە بە بەکارهێنانی "بنەمای جیاوازی سیاسی" پرۆتۆڕاولسییە–

نایەکسانی خوازییە. هەروەك چۆن ڕاوڵز ئیدیعا دەکات کە نایەکسانی ئابووری ڕەوایە تا ئەو کاتەی کە سوود بەو کەسانە بگەیەنێت کە لە خوارەوەی پلیکانەی ئابووری کۆمەڵایەتیدان، بە هەمان شێوە بای دەڵێت کە نایەکسانی سیاسی ڕەوایە تا ئەو کاتەی کە سوود بەو کەسانە بگەیەنێت کە لە ڕووی ماددییەوە خراپترن.

بێڵ و وانگ و بای هەموویان ڕەخنە لە دیموکراسی لیبڕاڵ دەگرن و دەڵێن حکومەت لەلایەن خەڵکەوە ڕەنگە بە هیچ مانایەکی مانادار حکومەت نەبێت بۆ خەڵك. ئەوان دەڵێن دەنگدەران مەیلیان هەیە بە شێوازی ناعەقڵانی، خێڵەکی، کورتخایەن مامەڵە بکەن" ئەوان لەبەردەم پۆپۆلیزمدا ئامادەن و خەبات دەکەن بۆ لێپرسینەوە لە بەرژەوەندییەکانی نەوەکانی داهاتوو. بە واتایەکی تر، بەلایەنی کەمەوە، دیموکراسی پێویستی بە پشکنینی شایستەیی کۆنفۆشیۆس هەیە.

لـه کتـێبی مـۆدێلی چـیندا، بێـڵ دەڵێـت: شایسـتەیی سیاسـی کۆنفۆشیۆسـی نەخشـەیەك بـۆ گەشەسـەندنی چـین دابـین دەکـات و دابینیشی کردووە.

بۆ بێڵ، ئەو ئایدیاڵەی کە چین بەپێی ئەوەی پێویستە چاکسـازی لـە خۆیـدا بکـات (چاکسـازی لـە خۆیـدا کـردووە) پێکهاتەیـەکی سـادە پەیڕەو دەکات: فـەرمانڕەوا ئاواتخوازەکـان سـەرەتا لـە تاقیکردنـەوە جۆراوجۆرەکاندا دەردەچن، پاشان دەبێت لەسەر ئاستی ناوخۆیی بە باشی حوکمڕانی بکەن بۆ ئەوەی بەرزبکرێنـەوە بـۆ پۆسـتەکانی وەك پارێزگاکان ، پاشان دەبێت لە ئاستی پارێزگاکاندا سەرکەوتوو بن بـۆ دەستڕاگەیشتن بە پۆستەکانی تر لەسەر ئاستی نیشتمانی و هتد.

کەواتە شایستەیی دەبێتە پلیکانەی بەرزبوونەوەی کەسەکان، نەك پێوەرەکانی دی، کە لە پێشەوە باسمانکردووە.

باسی دووەم: شایستەیی و سیاسەتی فەزیلەت

ئەم سیستەمە لەگەڵ ئەوەی کە مێژوونووسی بەناوبانگی –هارڤارد– جەیمس هانکینز، پێی دەڵێت "سیاسەتی فەزیلەت"، یان ئەو بیرۆکەیەی کە دامەزراوەکان دەبێ هەبن، هاوتەریبە بۆ هەڵبژاردنی لێهاتووترین و فەزیلەتترین فەرمانڕەوا ،بە پێچەوانەی ئەو دامەزراوانەی کە پێش هەموو شتێك پەیوەندییان بەسنووردارکردنی دەسەڵاتی فەرمانڕەواکانەوە هەیە. لەکاتێکدا بەرگریکارانی هاوچەرخی شایستەیی سیاسی کۆنفۆشیۆسی، هەموویان ئەم چوارچێوە فراوانە قبوڵ دەکەن، بەڵام لە سێ تەوەری سەرەکیدا لەگەڵ یەکتریدا ناکۆکن:

١– دیزاینی دامەزراوەیی

٢– ئەو ئامرازانەی کە میریتۆکراتەکان بەهۆیانەوە بەرەوپێش دەچن

٣– گونجانی شایستەیی سیاسی کۆنفۆشیۆس لەگەڵ لیبرالیزمدا.

بۆ تێگەیشتن لە مەبەستی سەرەوە بەخێرایی تیشک دەخەینە سەر هەر یەکێکیان بەشێوەی جیاجیا.

١- دیزاینی دامەزراوەیی:

بێڵ و وانگ لایەنگری سیستەمێکن کە بەرپرسانی ئاستی ناوخۆیی بە شێوەیەکی دیموکراسی هەڵبژێردرێن و بەرپرسانی ئاستی باڵا لە لایەن هاوتاکانیانەوە بەرزبکرێنەوە. وەک بێڵ دەڵێت، ئەو بەرگری لە "دیموکراسی لە خوارەوە، تاقیکردنەوە لە ناوەڕاستدا و شایستەیی لە لوتکەدا" دەکات.

بێڵ و وانگ دەڵێن کە ئەم پێکەوەبوونە سوودە سەرەکییەکانی دیموکراسی دەپارێزێت خەڵک لە کاروباری گشتیدا لە ئاستی ناوخۆییدا بەشداریی پێدەکات، شەرعیەتی سیستەمەکە بەهێزتر دەکات، تا ڕادەیەک ناچاری دەکات لە لێپرسینەوەی ڕاستەوخۆ و هتد. لە هەمان کاتدا سیمای شایستەیی فراوانتری ڕژێمەکە دەپارێزێ.

جیانگ چینگ، به پێچەوانەوەی ئەم بۆچوونەوەیە، حکومەتێکی سێ گۆڕستانی خانەیی لە خەیاڵدایە کە ژوورێکی لەلایەن خەڵکەوە هەڵبژێردراوە (ئەنجوومەنی گشتیی خەڵك)، ژوورێك پێکهاتووە لە شایستە کۆنفۆشیۆسەکان کە لە ڕێگەی پشکنین و پلەبەرزکردنەوەی وردە وردە هەڵبژێردراون (ماڵی نەریتی کۆنفۆشیۆس)، و جەستەیەك کە لە نەوەکانی خودی کۆنفۆشیۆس پێکهاتووە (ماڵی جەوهەری نەتەوەیی). ئامانجی جیانگ بنیاتنانی شەرعیەتێکە کە لەوە تێدەپەڕێت کە وەك ئیتۆسی ئەتۆمی و تاکگەرایی و سوودگەرایی دیموکراسییە مۆدێرنەکان و دەسەڵاتی زەمینی لە شتێکی پیرۆز و نەریتیدا دەیبینێت. لە کاتێکدا مۆدێلی جیانگ لە تیۆرێکی ئایدیاڵ نزیکترە لە پێشنیارەکانی بێڵ، بەڵام نوێنەرایەتی بەدیلێکی نەریتخوازتر دەکات.

(تۆنگ دۆنگ بای) چارەسەرێکی نێوانیان دەخاتە ڕوو بە پێشنیارکردنی سیستەمێکی دووقاتی دوولایەنە. لە ئاستی ناوخۆییدا، بای داکۆکی لە دیموکراسی بەشداریکردنی (دیوی) دەکات. لە ئاستی نیشتمانیدا بای دوو ژوور پێشنیار دەکات: یەکێکیان لە

میریتۆکراتەکان (بە تاقیکردنەوە و پلە بەرزکردنەوە، سەرکردەکانی هەندێك بوارە پیشەیی و هیتر هەڵدەبژێردرێن) و یەکێك لە نوێنەران کە لەلایەن خەڵکەوە هەڵدەبژێردرێ. لە کاتێکدا ئەنجومەنی خوارەوە خۆی هیچ دەسەڵاتێکی یاسادانانی نییە، بەڵام وەك میکانیزمێکی لێپرسینەوەی جەماوەری کاردەکات بە پاڵپشتیکردنی خەڵك و فشارخستنە سەر ئەنجومەنی سەرەوە.

بە شێوەیەکی گشتیتر (بای) دەڵێت مۆدێلەکەی هاوسەرگیری لەگەڵ باشترینەکانی میریتۆکراسی و دیموکراسی دەکات. بەدواداچوون بۆ باسەکەی (دیوی) سەبارەت بە دیموکراسی وەك شێوازێکی ژیان، ئاماژە بە تایبەتمەندییە بەشداریپێکانی مۆدێلە ناوخۆییەکەی دەکات: هاوڵاتیان دەگەنە ئەوەی کە شێوازێکی ژیانی دیموکراسییان هەبێت، بەشداری لە کاروباری سیاسیدا بکەن و وەك "پیاوی دیموکراسی" پەروەردە بکرێن. بە هەمان شێوە ئەنجومەنی خوارەوە رێگە بە هاوڵاتیان دەدات نوێنەرایەتیان هەبێت و دەنگیان لە کاروباری گشتیدا هەبێت (ئەگەرچی دەنگێکی لاوازیش بێت) و لێپرسینەوە مسۆگەر بکات. لەم نێوەندەدا مالّی میریتۆکراتی لێهاتوویی و

دەوڵەتمەداری و فەزیلەتەکانی کۆنفۆشیۆس دەپارێزێت.

٢- سیستەمی بەرزکردنەوەی پلە:

بەرگریکارانی شایستەیی سیاسی کۆنفۆشیۆس هەموویان پاڵپشتی سیستەمێك دەکەن کە تێیدا فەرمانڕەواکان لەسەر بنەمای عەقڵ و لێهاتوویی کۆمەڵایەتی و فەزیلەت هەڵدەبژێردرێن. بێڵ مۆدێلێك پێشنیار دەکات کە تێیدا ئاواتخوازانی شایستەیی تاقیکردنەوەکانی زۆر هەڵبژێردراو ئەنجام دەدەن و خۆیان لە ئاستە ناوخۆییەکانی حکومەتدا دەسەلمێنن پێش ئەوەی بگەنە ئاستە باڵاکانی حکومەت، کە لەوێدا دەسەڵاتی ناوەندی زیاتریان هەیە.

لە گێڕانەوەی ئەودا، تاقیکردنەوەکان عەقڵ و فەزیلەتەکانی تر هەڵدەبژێرن بۆ نموونە، توانای قسەکردن لەسەر سێ دیدگای جیاواز لەسەر پرسێکی مشتومڕاوی ڕەنگە ئاماژە بێت بۆ پلەیەکی دیاریکراوی کراوەیی. ڕێبازی (تۆنگ دۆنگ بای) ڕێگەی جیاواز لەخۆدەگرێت بۆ هەڵبژاردنی ئەندامانی مالّی شایستەیی، لە

ئەنجامدان تاقیکردنەوەکان لە بواره جیاوازەکاندا بازرگانی، زانست، کارگێڕی و هتد. لە هەموو حاڵەتێکدا، شایستەییەکانی کۆنفۆشیۆس سوود لە مێژووی بەرفراوانی چین لە بەڕێوەبردنی شایستەیی وەردەگرن بۆ خستنەڕووی لایەنە باش و خراپەکانی شێوازە کێبڕکێکارەکانی هەڵبژاردن.

پرسیارێکی گرنگ ئەوەیە بۆ ئەوانەی کە وەک بێڵ بەرگری لە مۆدێلێك دەکەن کە تێیدا ئەدای کارکردن لە ئاستە ناوخۆییەکانی حکومەتدا پلەبەرزکردنەوەی داهاتوو دیاری دەکات، کە چۆن سیستەمەکە حوکم دەدات کە کێ "باشترین ئەنجام دەدات".

بە واتایەکی تر، لە کاتێکدا ڕەنگە تاقیکردنەوەکان دڵنیابن لەوەی کە بەرپرسانی سەرەتایی کارکردنیان لێهاتوو و خوێندەوارن، بەڵام چۆن دواتر دڵنیا دەکرێتەوە کە تەنها ئەوانەی حوکمڕانی باش دەکەن پلەیان بەرز دەکرێتەوە؟ دژە بۆچون هەیە بۆ ئەو کەسانەی کە هەڵسەنگاندنیان لەلایەن هاوتەمەنەکانیانەوە پێ باشترە بۆ

هەڵسەنگاندنی کەسانی سەرووتر و هەندێك بیرمەندیش میکانیزمی هەڵبژاردنی نیمچە دیموکراسییان تێدایە.

بێڵ و وانگ لایەنگری سیستەمێکن کە بەرپرسانی ئاستی ناوخۆیی بە شێوەیەکی دیموکراسی هەڵبژێردرێن و بەرپرسانی ئاستی باڵا لەلایەن هاوتاکانەوە بەرزبکرێنەوە.

لەبەر ئەوەی پێیان وایە پلەبەرزکردنەوە دەبێت تەنها پشت بە هەڵسەنگاندنی هاوتاکان ببەستێت، بێڵ و وانگ دژی ئەوەن شەفافیەت هەبێ واتە نابێت خەڵك بزانن بەرپرسان چۆن هەڵدەبژێردرێن، چونکە خەڵکی ئاسایی لە هیچ دۆخێکدا ناکرێ لە دەرەوەی ئاستی بڕیار، لەسەر دادوەری بەرپرسان بڕیار بدەن و هەڵسەنگاندنیان بۆ بکەن.

هەندێکی تر، وەك جیانگ چینگ، بەرگری لە مۆدێلێك دەکەن کە تێیدا سەرۆکەکان بڕیار دەدەن کێ پلەی بەرز بکرێتەوە" ئەم شێوازە لەگەڵ تازە نەریتخوازەکانی بیرکردنەوەی سیاسی کۆنفۆشیۆسدا یەکدەگرێتەوە، کە زیاتر جەخت لەسەر پلەبەندییە تونددەکان و

باوکسالاری زانستی دەکەنەوە واتە ئەو بیرۆکەیەی کە کەسانی بەتەمەن و بە ئەزموونتر زیاتر دەزانن و زاناترن.

٣- گونجان لەگەڵ لیبرالیزم و دیموکراسی، و ڕەخنەگرتن لە شایستەیی سیاسی:

پرسیارێکی دیکەی سەرەکی ئەوەیە کە ئایا بیری سیاسی کۆنفۆشیۆس لەگەڵ لیبرالیزمدا دەگونجێت؟ بۆ نموونە (تۆنگدۆنگ بای) دەڵێت لە کاتێکدا بیری سیاسی کۆنفۆشیۆس لە مۆدێلی "یەک کەس، یەک دەنگ" دوور دەکەوێتەوە، بەڵام دەتوانێت زۆرێک لە تایبەتمەندییە جەوهەرییەکانی لیبرالیزم بپارێزێت، وەک ئازادی قسەکردن و مافەکانی تاک. لە ڕاستیدا دانیال بێڵ و تۆنگدۆنگ بای پێیان وایە کە شایستەیی سیاسی کۆنفۆشیۆس دەتوانێت ڕووبەڕووی ئەو تەحەدیی -ئاڵنگاریی- انە ببێتەوە کە لیبرالیزم دەیەوێت ڕووبەڕووی ببێتەوە، بەڵام بۆ خۆی ناتوانێت. بۆ نموونە لە ئاستی

کولتووریـدا، کۆنفۆشیۆسـیزم و دامـەزراوەکانی و رێوڕەسمـەکانی بەربەست لە دژی تاکگەرایی پێشکەش دەکەن.

لە ئاستی سیاسیدا، لایەنی نادیموکراسیی شایستەیی سیاسی بۆ بێڵ و بای کارامەترە لـە چارەسـەرکردنی پرسـیارە درێژخایەنـەکانی وەک گـۆڕانی کەشـوهەوا، بەشـێکیش لەبەرئـەوەی پێویسـت ناکـات شایستەییەکان نیگەران بن لە ئیحراجی پای گشتی.

جۆزێف چـان بـەرگری لـە گونجـانی کۆنفۆشیۆسـیزم لەگـەڵ هـەردوو لیبرالیزم و دیموکراسی دەکات. لـە کتـێبی تـەواوکاری کۆنفۆشیۆسـدا دەڵێت کە کۆنفۆشیۆسەکان دەتـوانن هـەردوو بنـەمای دیموکراسـی و لیبرالیزم لەخۆ بگرن" واتە لە کاتێکدا کە دیموکراسی لیبڕاڵ ڕەنگە لە پێناو خۆیدا بەنرخ نەبێت، بەڵام دامـەزراوەکانی بـە بـەها دەمێننـەوە بە تایبەتی کاتێـک لەگـەڵ کولتـووریکی فراوانـی کۆنفۆشـیۆس تێکـەڵ دەکـرێن بـۆ خزمـەتکردنی ئامانجـە کۆنفۆشیۆسـییەکان و چـاندنی فەزیلەتەکانی کۆنفۆشیۆس.

کۆنفۆشیۆسەکانی تر ڕەخنەیان لە شایستە کۆنفۆشیۆسەکانی وەک بێڵ گرتووە بەهۆی ڕەتکردنەوەی دیموکراسی. بۆ ئەوان مەرج نییە کۆنفۆشیۆسیزم لەسەر ئەو گریمانەیە بێت کە سەرکردایەتی سیاسی شایستە و فەزیلەتدار لە بنەڕەتدا لەگەڵ سەروەری جەماوەری و یەکسانی سیاسی و مافی بەشداریکردنی سیاسیدا ناگونجێت. ئەم بیرمەندانە شایستەییەکان تۆمەتبار دەکەن بە زیادەخەملاندنی کەموکوڕیەکانی دیموکراسی، کەموکوڕییە کاتیەکان بە هەڵە دەزانن بە تایبەتمەندی هەمیشەیی و سروشتی و بە کەم سەیرکردنی ئەو تەحەدی و ئالنگاریانەی کە بنیاتنانی شایستەیی سیاسی ڕاستەقینە لە پراکتیکدا دەیخاتە ڕوو لەوانە ئەوانەی کە چین و سەنگافورەی هاوچەرخ ڕووبەڕوویان دەبێتەوە. فرانز مانگ ئیدیعا دەکات کە کاتێك لە دیموکراسی جیا دەبێتەوە، شایستەیی مەیلی خراپبوونی هەیە بۆ ڕژێمێکی ستەمکار لە ژێر دەسەلاتدارانی گوماناوی "شایستە" بەڵام لە ڕاستیدا "دەسەلاتخواز" مانگ مۆدێلی چینی بێڵ بە خۆشکست تۆمەتبار دەکات، وەک چۆن (فرانزمانگ) ئیدیعای دەکات شێوازە تاکڕەوەکانی پەیوەندیکردن لەگەڵ دەنگە ناڕازییەکاندا دەیسەلمێنن.

باوگـانگ و مـارك وارن دەشـڵێن کـە "مێریتۆکراسـی" دەبـێ وەك چـەمکێك تێبگـەین کـە وەسـفی کارەکتـەری ڕژێمێـك دەکـات نـەك جۆرەکەی، کە بـە دابەشکردنی دەسـەڵاتی سیاسـی دیـاری دەکرێـت لەسەر تێڕوانینی ئەوان، دەتوانرێت دامەزراوە دیموکراسـیەکان بنیـات بنرێن تا ئەو جێگایەی کە شایستەیی و لێهاتوویی لەگەڵدابێ.

(ڕۆی تسێنگ) بە سوودوەرگرتن لە کۆنفۆشیۆسە نوێیەکانی سـەدەی بیستەم، دەڵێت کە کۆنفۆشیۆس و لیبرالێ دیموکراسی دەتـوانن بچـنە نـاو پرۆسـەیەکی دیالکتیکییـەوە، کـە تێیـدا مافـە لیبڕاڵـەکان و مـافی دەنگدان دەخرێنە بەرباس بۆ شێوازی ژیانی یەکلاکەرەوەی مـۆدێرن، بەڵام سەرەڕای ئەوەش کۆنفۆشیۆس. ئەم کۆکردنەوە، کـە ڕێوڕەسـم و دامـەزراوەکانی کۆنفۆشـیۆس لەگـەڵ چوارچـێوەیەکی دیموکراسـی لیبڕاڵـی فـراوانتردا تێکـەڵ دەکـات، جیـاوازە لـە هـەردوو لیبرالیزمـی شێوازی ڕۆژئاوایی کە بۆ تسێنگ، بەدەسـت تاکگـەرایی زیـادەڕۆیی و نـەبوونی دیـدگای ئەخلاقییـەوە دەنالێنێـت و لـە کۆنفۆشیۆسـیزمی نەریتی کە بۆ تسێنگ، لـە مێـژوودا بەدەسـت پلەبەندییـە ڕەقـەکان و نوخبە ئیسکلێرۆتیکەکانەوە دەنالێنێت.

لـــه بەرامبـــەر بـــەرگریکارانی شایســـتەیی سیاســـی دا، (تســـێنگ) بانگەشـــەی ئـــەوە دەکـــات کـــە تێکـــەڵبوونی (کۆنفۆشـــیۆس و دیموکراسیەکان) دەتوانێت باشـترینەکانی هـەردوو جیهـان بپارێزێت، دیموکراســییەکی کۆمەڵایــەتی تــر بەرهــەم بهێنێــت کــە ســوود لــە نەریتێکی دەوڵەمەندی ئـەخلاقی وەردەگرێـت، مامەڵـە لەگـەڵ خـراپ بـەکارهێنانی دەسـەڵات دەکـات و لێپرسـینەوەی جـەماوەری لەگـەڵ سـەرنجێکی پووچ تێکـەڵ دەکـات بـۆ چـاندنی فەزیلـەت لـە هـەناوی نوخبەکاندا.

بەشی شەشەم:

مێریتۆکراسی فێربوون و

دەرفەتی یەکسان

باسی یەکەم:

مێریتۆکراسی فێربوون و کاریگەرییەکانی تێگەیشتن

مێریتۆکراسی فێربوون، بریتییە لەو باوەڕەی کە کاری قورس دەبێتە هۆی سەرکەوتن. توێژینەوەکان دەریدەخەن کە مامۆستایان نمرەی باشتر و بەهایەکی زۆر زیاتر بەو منداڵانە دەدەن کە کێشەکانیان یان ڕەفتارەکانیان بە ڕوونکردنەوەی ناوەوە ڕوون دەکەنەوە (وەک بڕی ئەو هەوڵانەی کە داویەتی)، لە چاو ئەوانەی ڕوونکردنەوەی زینگەیی یان ڕاستی دەدەن (وەک مەیل یان پاشخانی خێزان). جگە لەوەش ئەو قوتابیانەی کە دەیانەوێت وێنەیەکی باش لە خۆیان نیشان بدەن، پێیان باشە سەرکەوتن یان شکستەکانیان بە تایبەتمەندییە ناوەکییەکان ڕوون بکەنەوە نەک بە ڕاستییە دەرەکییەکان.

ئەمە مێژووی مێریتۆکراسییە بە مانا تەکنیکییەکەی. پێناسەی ناڕوونتر بۆ مێریتۆکراسی وەک "بڕیاردان بە زیرەکی" بۆ زۆرێک لە

بیرمەند و دەوڵەتمەدارە کۆنەکانی یۆنانی، هیندی، چینی و جوولەکە بەکارهێنراوە.

بۆ نموونە (سەنهدرین)، کە دەسەڵاتی یاسادانانی ئیسرائیلی کۆن و شانشینی یەهودایە، هەندێك جار بە "شایستەیی فیکری" ناودەبرێت، بەو مانایەی کە ئەندامەکانی لە نووسەرانی ئایینی وەرگیراون نەك لە ئەرستۆکراسی. بەڵام دامەزراندنی خۆپاراستن بوو و ئەندامانی نوێ بە شێوەیەکی شەخسی لەلایەن ئەندامانی هەبووەوە هەڵدەبژێردرا. ئەمانە بە مانا کارگێڕییەکان شایستەیی نین، کە تێیدا شایستەیی بە شێوەیەکی بابەتیانە وەك "لێهاتوویی یان توانایەکی تاقیکراوی" دیاری دەکرێت.

ئەگەر بە شێوەیەکی گشتی بمانەوێت تێبگەین، دەبێت بڵێین" مێریتۆکراسی کۆمەڵگەیەکە تێیدا کاریگەری (لە جۆرێك) لەسەر بنەمای شایستەیی خاوەندارێتی دەکرێت. مێریتۆکراسی جێگەو بایەخی هەمیشەیی هەیە و ژیانی سیاسی و ئابووری و کولتووری لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوادا بە باش یان بە خراپ لە قاڵبداوە. بەڵام لەگەڵ

ئەوەشدا میریتۆکراسی گرنگییەکی کەمی پاستەوخۆی فەلسەفی پێدراوە. وەک دەیڤید میلەر دەڵێت،

ئێمە تێگەیشتنێکی پوونمان نییە کە مێریتۆکراسی واتای چییە، بۆیە ئێمە پێوانەکردنی دروستمان نییە کە لە بەرامبەریدا واقیعە کۆمەڵایەتییەکان بپێوین، بڵێین تا چەند لەگەڵ پێوەرەکانی شایستەیی دەگونجێن یان ناگونجێن.

ئامارتیا سێن دەڵێت: پەنگە بیرۆکەی مێریتۆکراسی فەزیلەتێکی زۆری هەبێت، بەڵام پوونی و شەفافییەت یەکێك لەوانە نییە.

بۆیە لەم چەمکانەدا دەمانەوێ پوونی بکەینەوە کە چۆن فەیلەسوفەکان و ئەوانی دیکە بیرۆکەی شایستەیی ناسراویان پەرەپێداوە و دۆخی هونەری فەلسەفی کورت دەکاتەوە. بە درێژایی پەیدابوونی چەمکەکە، ئاماژە بە بۆشایی گرنگ لە ئەدەبدا کراوە. سەرەڕای مێژووی دوور و درێژی، مێریتۆکراسی هێشتا پێگەیشتووە بۆ لێکۆڵینەوەی فەلسەفی.

باسی دووەم: دەرفەتی یەکسان

نموونەیەکی شایستەیی کلاسیکی (ڕەنگە بۆ یەکەمجار لەلایەن لیندۆن جۆنسۆنەوە لە وتاری ٤ی حوزەیرانی ١٩٦٥ لە زانکۆی هاوارد بەکارهاتبێت) پێشبڕکێی ڕاکردنە. دونیای دادپەروەری تێدا بەدیدەکرێت ، تەنها ئەگەر مەدالیاکە بدرێت بەو ڕاکەرەی کە یەکەمجار هێڵی کۆتایی دەبڕێت و نەك بەو ڕاکەرەی کە ڕەنگی پێستی کاڵە. بەڵام ئەوە مەرجێکی پێویستە بەڵام کافی نیە بۆ دادپەروەری. چونکە ئەگەر هەندێك لە ڕاکەران سەرەتایەکیان هەبووبێت و ئەگەر دەرفەتی نایەکسان هەبووبێت ئەوا پێشبڕکێکە نادادپەروەرانە دەبێت لای "براوە" هیچ ئیدیعایەکی ئەخلاقی لەسەر میدالیاکە نییە. بەڵام ئەگەر مەدالیاکە تەنها لەسەر بنەمای شایستەیی، و دەرفەتی یەکساندا بەخشرابێت، ئەوا براوە شایەنی ئەو مەدالیایەیە و دادپەروەری کراوە.

لـه میریتۆکراسـیدا هێڵێکـی دەسـتپێکی یەکسـان هەیـە یـان ئەگـەر مەتافۆرێکی دیکەی وەرزشی باو بەکاربهێنین، بـۆ نموونـە "گۆڕەپـانی یاریکردنێـك کـە خـەڵك لێیـەوە کێبڕکـێ لەسـەر کـالا کۆمەڵایەتییـە دەگمەنەکات دەکەن. ئەو هێڵی دەسـتپێکی یەکسانە، کاتێـك لەگـەڵ یاسـایەکی دابەشـکردن لەسـەر بنـەمای شایسـتەیی یەکدەگرێتـەوە، تیۆرییەکی تەواوی دادپەروەری دابەشکردن دەستەبەر دەکات.

هەندێك جار بیرۆکەی دەرفەتی یەکسانی ئاماژە پێکراوی سەرەوە بـە دەرفـەتی یەکسـان "دادپەروەرانـە" یـان "جەوهـەری" ئامـاژەی پێـدەکرێت. و یاسـای دابەشـکردن لەسـەر بنـەمای شایسـتەیی بـە دەرفەتی یەکسان "فەرمی" ناودەبرێت. کاتێك شتەکان بەم مەرجانـە دەخرێنە ڕوو، میریتۆکراسی تەنیا کۆمەڵگایەکە کە دەرفەتی یەکسان (دادپەروەرانە و فەرمی) تێیدا فەراهەم کراوە.

لـە کاتێکدا کـە مـەتافۆری هێڵـی دەسـتپێکی یەکسـان بـەرز و نـزم بکرێت، ئەوەدەرفەتی یەکسان توند کراوە. نمونەیی کاریگەری ڕوونی هەیە لەسەر سیاسەتی گشتی، وەك باجی مواڵك و میرات (بـۆ ئـەوەی

خەڵك لەبری شایستەیی لەسەر بنەمای بارودۆخی خێزان سامان کۆنەکەنەوە) و پەروەردەی گشتی (بۆ ئەوەی منداڵانی خێزانە هەژارەکان هەمان کوالیتی خوێندن وەربگرن وەك منداڵی دەوڵەمەندەکان).

لەناو ئەدەبیاتی دەرفەتی یەکساندا دوو مشتومڕی بەرچاو هەیە کە گرنگە بۆ شایستەیی. یەکەمیان: ئەوەیە کە ئایا جیاوازییەکی ئەخلاقی هەیە لە نێوان سوودی کۆمەڵایەتی، وەك لەدایکبوون لە خێزانێکی دەوڵەمەند، و سوودی سروشتی وەك زیرەکی (گرنگە: تا ئەو ڕادەیەی کە لە ڕووی بۆماوەییەوە وەرگیرابێت نەك لە ڕووی ژینگەییەوە). مێریتۆکرات پابەندە بە پووچەڵکردنەوەی یەکەمیان لە ڕێگەی دەرفەتی یەکسانەوە، بەڵام ئەی دووەمیان؟ (پوچەڵکردنەوەی سوودی سروشتی بریتیە لە دابینکردنی سەرچاوەی زیادە بۆ ئەو کەسانەی کە بە شێوەیەکی سروشتی بێبەشن.)

مشتومڕی دووەم: بریتییە لەوەی کە تا چەند دەوڵەت دەستوەردان لە کاروباری خێزاندا دەکات یان بکات بۆ دامەزراندنی دەرفەتی

یەکسان. تەنانەت بە هەبوونی ڕێوشوێنی دەرەکی توند (باجی مواڵك و ماڵ، پەروەردەی گشتی)، خێزانە جیاوازەکان پلە بەندی جیاواز لەچاودێری بۆ منداڵەکانیان نیشان دەدەن. ئەوەش دەبێتە هۆی هەندێك نایەکسانی لە دەرفەتەکان.

لە ڕاستیدا، جۆرە جیاوازەکان لە چاودێری نەك تەنها سەرنجی دایك و باوك لە بەرامبەر پشتگوێخستن کە لەوانەیە ببێتە هۆی نایەکسانی دەرفەتەکان. ڕەنگە خێزانێك خۆشەویستی و توانای مۆسیقا لە منداڵەکەیاندا بچێنێت خێزانێکی تر لەوانەیە جەخت لەسەر وەرزش بکاتەوە، یان هەر بژاردەیەکی تر.

پرسە فەلسەفییەکان لێرەدا ئامانجیان ئەوەیە ئەوەی کێشەدارە ڕوونی بکەنەوە لە ڕوونکردنەوەی ئەوەی کە چی کێشەدارە و چی کێشەدار نییە، هەروەها ڕاکێشانی هێڵێك لە نێوان بەرژەوەندی حکومەت بۆ دامەزراندنی دەرفەتی یەکسان و ئازادی دایك و باوك بۆ پەروەردەکردنی منداڵەکانیان بەو شێوەیەی کە بە گونجاویان دەزانن، دێتە ئاراوە.

بەشی حەوتەم:

حوکمڕانی شایستەیی

لـه ڕووی زاراوەییـەوە، حـوکمڕانی شایسـتەیی و پێگەیشـتوو لـه ئـەدەبیاتی فەلسـەفی ڕۆژهەڵاتیـدا بـه "مێریتۆکراسـی سیاسـی" و لـه ئەدەبیاتی ڕۆژئاوادا بە "ئەپیستۆکراسی" ناودەبرێن.

زاراوەی دوهـەم دەگەڕتـەوە بـۆ دەیڤیـد ئیسـتلۆند و جـەخت لەسـەر زانیاری پێشکەوتووی پێناسکراو دەکاتەوە کە حوکمڕانە سیاسیەکان خاوەن شایستەیین. سێ پرسیاری فراوان ڕووبـەڕووی پێشـنیارەکان دەبنـەوە کـە پشـت بـە حـوکمی شایسـتەیی دەبەسـتن. یەکـەمیان: دەپرسێت چی شایستەیی پێکدەهێنێت یان چی هاوتای شایستەییە؟ " کێ شایستەیە؟ دەکرێت لە هاوڵاتیانی خاوەن لێهـاتووی پێـك بێـت (بە جۆرێك پێناسە کراون)" کە ئەگەری ئەوە زیـاترە لـە کەسـانی تـر ئەنجامی سیاسی باشتر بەرهەم بهێنن (کە دەتوانێت جیـاواز بێـت لـە چینی هاوولاتیانی لێهاتوو)و کێن ئەوانەی دەتوانن بە باشـترین شـێوە نوێنەرایەتی دەنگدەرەکانیان بکەن.

پرسیاری دووەم: دەپرسێت، "چۆن دەبێت مێریتۆکراسی حوکمڕانی بکات؟ بەس نییە کە چینێکی شایستەیی ڕوون و ئاشکرا پیشان بدەین.پێویستە فۆرمێکی دیاری کراو لە حکوم دان دیاری بکرێت کە پشت بە مێریتۆکراسی دەبەستێت .

پرسیاری سێیەم: کە زیاتر جەوهەرییە و دەپرسێت، "ئایا میریتۆکراسی ڕەوایە ؟" واتە لایەنگرانی میریتۆکراسی دەبێت بەرگری لە سیستەمەکەیان بکەن لە بەرامبەر ئەو تۆمەتەی کە دەڵێت نادادپەروەرە.

بەیەك بە دەرکردنی (استثناء)ی ئەخلاقی (کەدواتر باس دەکرێت)، سیستەمی سیاسی کە لەسەر میریتۆکراسی بونیاد نراوە ڕەوا دەبینرێت. واتە مێریتۆکراتەکان بانگەشەی ئەوە دەکەن کە سیستەمەکانیان دەرئەنجامی سیاسی باشتر بەرهەم دەهێنن دادپەروەری و خۆشگوزەرانی زیاتر دەهێننە ئاراوە لە چاو سیستەمی سیاسی باودا.

زۆرێك لە شایستەییە هاوچەرخەکانی پشتیان بە بیرۆکەیەك یان ویناپەك بەستووە کە بریتیە لەوەی دیموکراسی هاوچەرخ ناکارامەو ناچالاکە. و کۆمەلێك لێکۆڵینەوەی ئەزموونی دەخەنە ڕوو و دەنگدەران ڕاستییە سیاسییە بنەڕەتییەکان نازانن ئەوان وەك وەرزشێك مامەڵە لەگەڵ سیاسەت دەکەن، کە تێیدا بەدەستهێنانی دەرئەنجامی کۆمەڵایەتی یان تەنانەت بەرەوپێشبردنی بەرژەوەندییەکانی خۆیان لاگرنگ نیە، بەڵکو ئەوەی زیاتر گرنگە لایان ئەوەیە کە "تیمەکەیان" سەربکەوێت ئەوان بەدوای بەڵگەدا دەگەڕێن بۆ پشتڕاستکردنەوەی بیروباوەڕی کە لە ئارادایە و بەڵگەی چەواشەکار دەخەنە ڕوو بە مەبەستی فەرامۆش کردنی ئەو بەڵگانەی کە لێی دڵنیا نین لێرەوە بەچەند باسێك دەچینە نێو ناوەرۆکی ئەم بابەتە کە پەیوەندی بە فەرمانڕەوایی شایستەکانەوە هەیە.

باسی یەکەم: شایستەیی کۆنفۆشیۆسی نوێ

لەم سالانەی دواییدا زانایان چاویان لە نەریتی کۆنفۆشیۆس بووە بۆ ئیلهامبەخشین و زەمینەسازیکردنی تیۆرییە سیاسییەکانیان.

ئەم ئەدەبیاتە بەشێکی تیۆری سیاسییە و بەشێکیشی سیاسەتی بەراوردکارییە. لایەنگرانی شایستە نوێیەکانی کۆنفۆشیۆس زۆرجار ئاماژە بە سەقامگیری و سەرکەوتنی ئابووری چین دەکەن و بەراوردیان دەکەن لەگەڵ تێکچوونی کارکردنی دیموکراسی هاوچەرخدا.

ئەم تیۆریانە هەندێك تایبەتمەندی دیموکراسی لیبراڵ لەخۆدەگرن لە کاتێکدا هەندێکی تر ڕەتدەکەنەوە، وەك ئازادی ڕادەربڕینی بەهێز یان بنەمای "یەك کەس، یەك دەنگ". هەموویان ئینکاری ڕاستی و سوودی سەیرکردنی هاوواڵتیان بەیەکسانی دەکەن کاتێك باس لە دەنگدان دەکرێت. بەم پێیە باشترە لە تیۆرییە نوێیە مێریتۆکراتییە

کۆنفۆشیۆسییەکان تێبگەین وەک تێکەڵەی کۆنفۆشیۆسی کلاسیک و تیۆری دیموکراسی هاوچەرخ تێبگەین، لە وردەکاریەکانیاندا جیاوازن. بۆ نموونە، دانیال بێڵ بانگەشە بۆ ئایدیاڵێکی سیاسەتی هاوچەرخی چینی دەکات، "دیموکراسی لە خوارەوە، تاقیکردنەوە لە ناوەڕاست و شایستەیی لە سەرەوە" .

شایستەیی بێڵ تەنیا سیاسییە ، و دابەش کردن لەسەر بنەمای شایستەیی بەو شێوەی کە باسی لێ کرا، ڕەتدەکاتەوە بە شێوەیەکی سەرەکی بۆ باڵاترین پۆستە سیاسییەکان دەگونجێت. سەرەڕای ئەوەش، سیستەمی سیاسی بە شێوەیەک پێکهاتووە کە شایستەترین هاوواڵاتیان بگەیەنێتە لوتکەی خۆی (بە بەکارهێنانی، تاقیکردنەوەکان بۆ لێپرسراوانی کەرتی گشتی).

تۆنگدۆنگ بای پشتگیری لە بەشی "لیبراڵی" دیموکراسی لیبراڵ دەکات بەڵام بەشە دیموکراسیەکەی نا. بانگەشە بۆ حکومەتێک دەکات کە "بۆ گەل بێت، بەڵام لەلایەن خەڵکەوە نەبێت". لە ڕۆژئەمی تێکەڵاوی (بای)دا، تایبەتمەندییە لیبراڵەکانی وەک سەروەری یاسا و

مافەکانی مرۆڤ لە بەها ڕۆژئاواییەکانی تاکایەتی و یەکسانییەوە سەرهەڵنادەن بەڵکو لە بەها کلاسیکییەکانی کۆنفۆشیۆسەوە سەرهەڵدەدەن. بای دان بەوەدا دەنێت کە ئەم تایبەتمەندیانە جێگیرە وە ناگۆڕێت.

لەوانەیە زیاتر کۆنتێکست و کەمتر ڕەها بێت لەو مافانەی لە چەمکێکی ناکۆمەڵایەتی و سەربەخۆی ڕۆژئاوا بۆ تاك وەرگیرابێت.

بە بڕوای بای، پێویستە دیموکراسی ڕەت بکرێتەوە، چونکە شەرعی بوونی لەو بەدیلانەی کە پشت بە شایستەیی دەبەستێت کەمترە. دەسەڵاتی سیاسی لە خزمەتکردنی خەڵکەوە سەرچاوە دەگرێت و دیموکراسیش بەو شێوەیە باش کارناکات (بەهۆی نەزانی–ناعەقڵانیی دەنگدەر کە پێشتر باسمانکردووە). بای بانگەوازی چەمکێکی باو لە نێوان شایستەییەکان دەکات: جیاوازی ڕاستەقینە هەیە لە فەزیلەت، زیرەکی و هەروەها لە نێوان خەڵکدا , ئەم جیاوازییانە وامان لێدەکەن بگونجێن بۆ پێگە جیاوازەکان لە پلەبەندییە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان و ئەو ڕیزکردنەش لە ڕاستیدا خوازراوە.

بیرۆکەی ئەوەی کە پەنگە تایبەتمەندییە لیبڕاڵەکان لە بنەماکانی کۆنفۆشیۆسەوە سەرهەڵبدەن، بە تەواوی لەلایەن جۆزێف چان سەری هەڵداوە، کە تیۆری تەواوکارییەکەی سەرنجی خستۆتەسەر چەمکی کۆنفۆشیۆسی لەبارەی ژیانی باشەوە. (چان) ئەم چەمکە بە یەکێك وەسف دەکات کە خۆشگوزەرانی ماددی، پەرەپێدانی خۆپسکی ئەخلاقی و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە فەزیلەتدارەکان وەك پێکهێنەر وەردەگرێت , لەگەڵ ئایدیاڵی حەکیمیەت وەك بەرزترین چاکە.

سیستەمی سیاسی پەسەندکراو لەلایەن (چان) سیستەمێکە کە باسی (ژیانی باش)ی تێیدا بە باشترین شێوە بەرەوپێش دەچێت. بە بڕوای ئەو سیستەمێکی لەم شێوەیە هاوشێوەی لیبراڵییەتە لە پەیڕەوکردنی، وەك مافی مرۆڤ و سیمای شایستەیی لەخۆدەگرێت. سەبارەت بە دووەمیان، چان پێشنیاری دەسەڵاتی یاسادانانی دوو پەرلەمانی دەکات، یەکێکیان بە شێوەیەکی دیموکراسی هەڵبژێردرێت و ئەوەکەی تر بە شێوەیەکی شایستەیی پڕبکرێتەوە کە بریتیین لە(هاوڵاتیانی نوخبە لە کۆمەڵێك فەرمانبەری گشتی خاوەن

ئەزموون. وەك بای، نزیکایەتی (چان) بۆ تایبەتمەندییە لیبڕاڵەکان، وەك مافەکانی مرۆڤ، ڕەها و کۆتایی نییە. ئێمە خاوەنی ماف نین چونکە مرۆڤین" ئێمە خاوەنیانین چونکە لە ڕووی ئامرازییەوە بەسوودن بۆ پێشخستنی ژیانی باشی کۆنفۆشیۆس. لە ڕاستیدا، بۆ (چان) ئەگەرەکە لەوە زیاتر ڕەنگە: ئەو تەنیا "ئامێری یەدەگە" بۆ ئەو بارودۆخە نائایدیاڵانەی کە خۆمان تێیدا دەبینینەوە.لەو بارودۆخەدا هەموو هاوڵاتیە چاکەکان دەتوانن کێشەکان چارەسەر بکەن لە ڕێگەی محسوبیەت و واسیتە و مافی مرۆڤ پێویست نابێت و تەنانەت وێرانکەریش دەبێ.

جگە لەو تەحەدا فراوانانەی کە لایەنگرانی شایستەی کۆنفۆشیۆسی نوێ، ڕووبەڕوویان دەبێتەوە، لەناو نەریتی کۆنفۆشیۆسیشدا ڕەخنەگران هەن. هەندێك لە "دیموکراتەکانی کۆنفۆشیۆس" دەڵێن کە بۆ بەشداریکردنی سیاسی دیموکراسی " پێویستە بۆ چاندنی فەزیلەتەکانی کۆنفۆشیۆس. ئەم فەزیلەتانە بریتین لە (مرۆڤایەتی (رێن، 仁)، حیکمەت (ژی، 智)، ڕاستودروستی (yi، 義)،

ڕەوشتی ڕێوڕەسمی (لی، 禮)، و یەکپارچەیی (xin، 信)دا خۆیان دەبینێنەوە.

دیموکراسی کۆنفۆشیۆسی پراگماتیکی (سونگمۆن کیم)پێی وایە کە دیموکراسی دەسەلاتی ئامرازی هەیە, کە شایستەیی دیموکراسی باشتر بەرەوپێشەوە دەبات. شەرعیەت و ڕێکوپێکی کە لە ڕێگەی هەماهەنگییەکی کاریگەر و بەردەوامی کارلێکە کۆمەلایەتی و ئابووری و سیاسییە ئالۆزەکانەوە لە نێوان ئەو هاوولاتییانەدا بەدەست هاتووە کە ناکۆکییەکی قوولی ئەخلاقی و ئابووریان هەیە. واتە دیموکراسی باشتر توانای ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو ناکۆکی و فرە بەهایەیان هەیە کە ژیانی سیاسی هاوچەرخ دیاربیان دەکات.

ئیلێنا زیلیۆتی، لەسەر بنەمای زانستی دەلێت: لەبەر ئەوەی خۆشگوزەرانی کۆمەلایەتی بەهایەکی جەوهەری کۆنفۆشیۆسە و لەبەر ئەوەی دیموکراسی ئامرازێکی باشترە لەوەی کەمێریتۆکراسی بێت، دیموکراسی زیرەکترە لە نەریتی کۆنفۆشیۆسی.

باسی دووەم: سنووردارکردنی مافی دەنگدان

ڕێبازێکی سروشتی شایستەیی بریتییە لە سنووردارکردنی دەسەڵاتی سیاسی بۆ ئەو هاوواڵتیانەی کە بە ڕادەیەکی پێویست لێهاتوون. ژنانی ئەمریکی تا ساڵی (١٩٢٠) مافی دەنگدانیان دەستەبەر نەکرا، بە پەسەندکردنی هەمواری نۆزدەهەمی دەستوور. جۆن ئادەمز دەربڕینجام و بەڵگەکانی خۆی پوون دەکاتەوە کە بۆچی:

ناسکی ژنان وایان لێدەکات کە ناشایستە بن بۆ پراکتیزەکردن و ئەزموونکردن لە ئیش و کارە گەورەکانی ژیانو کارە سەختەکانی شەڕ و هەروەها ئیش و کارە سەختەکاتی دەوڵەتداری.

سەیر نییە، بە لەبەرچاوگرتنی مێژووەکەی، مافی دەنگدانی سنووردار ڕازی کردنی فەلسەفی کەمی وەرگرت. بەڵام ئێمە بەردەوامین لە بێبەشکردنی بەشێك لە خەڵك لە دەسەڵاتی سیاسی بە بێ دەنگی بۆ نموونە منداڵان ناتوانن دەنگ بدەن. بە وتەی ئادەمز، ئەوان –واتە

منداڵان– "حوکم و ئیرادەی خۆیان نییە". (لۆپێزگوێرا بانگەشە بۆ فراوانکردنی تەواوی مافی دەنگدان دەکات، بۆ ئەوەی منداڵانیش بگرێتەوە) لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا نەچووەتە بواری جێبەجێکردنەوە.

جەیسن برێنان جیاوازێکی بەرجەستەو سەرەکییە لە بەرخۆدان و خەباتی فەیلەسوفەکان بەرامبەر بە مافی دەنگدانی سنووردار بۆچونی تایبەت بەخۆی هەیە. ئەو دەڵێت هاوواڵاتیان مافی ئەوەیان هەیە "ملکەچی ئەو بڕیارە گرەودارانە نەبن کە لەلایەن کەسانی ناکارامە و لەڕووی ئەخلاقیەوە ناعەقڵانییەوە دەدرێن"، و ئەم مافە بەپێی مافی (دەنگدانی گشتگیر) پێشێل دەکرێت.

بریناں دەنگدەران بە دەستەی دادوەرو دادوەرانی گشتی دەچوێنێت دەڵێت ئێمە پێمان وایە مافەکانی تۆمەتبار پێشێل کراوە ئەگەر لەلایەن دەستەیەکی نەزان، ناعەقڵانی، یان لە ڕووی ئەخلاقییەوە ناعەقڵانی سزا بدرێت. وە بەو پێیەی دەنگدەرانی جیهانی ڕاستەقینە بە گوتەی (برێنان) نەزان و ناعەقڵانی و لە ڕووی ئەخلاقییەوە

ناعەقڵانین، ئەوانەی کاریگەری بڕیارەکانیان لەسەرە، مافەکانیان پێشێلکراوە.

ئارگومێنتەکەی (برێنان) جیاوازە نەک تەنها لەبەر ئەوەی بەرگری لە مافی دەنگدانی سنووردار دەکات بەڵکو لەبەر ئەوەی پاساوێکی ئەخلاقی بە شایستەیی سیاسی دەدات. ئەو پاساوانەی دیکە کە لەم بەشەدا لێکۆڵینەوەیان لەسەر کراوە، دەرئەنجامگەرایین. لە کاتێکدا کە ڕەنگە پاساوێکی لەو شێوەیە بۆ مافی دەنگدانی سنووردار بدرێت، نیگەرانی برێنان ئەو پێشێلکارییە گوماناوییانەی مافەکانە کە مافی دەنگدانی گشتگیر دەیخاتە ڕوو.

باسی سێیەم: فرە دەنگی

(کەسێك مافی لە دەنگێك زیاتری هەبێت)

ڕەنگە بەناوبانگترین پێشنیاری شایستەیی لە ئەدەبیاتی ڕۆژئاوادا دەنگدانی بەگروپی (جۆن ستوارت میل) بێت. پێشنیارەکەی میل و خواستی لیبڕاڵی خۆی بۆ مافی دەنگدانی گشتگیر لەگەڵ هێڵێکی دژە یەکسانیخوازیدا تێکەڵ دەکات:

ئەگەر جەخت لەوە بکرێتەوە کە هەموو کەسەکان دەبێ لە هەموو مافێکدا یەکسانبن کە کۆمەڵگا دانی پێداناوە، من وەڵام دەدەمەوە، نەك تا هەمووان وەك مرۆڤ لە بەهادا یەکسان بن. ئەوە ڕاستییەکە، کە کەسێك وەك کەسێکی دیکە باش نییە" و پێچەوانەی هەموو یاساکانی ڕەفتاری عەقڵانییە، هەوڵدان بۆ دروست کردنی

کومەڵگەیەکی سیاسی لەسەر گریمانەیەک لەگەڵ پاستییەکان جیاوازە.

پێشنیارەکەی میل سادەیە: هەموو کەسێك دەنگێکی هەیە، (بەمەش دەنگدانی گشتگیر رازی دەکات) و هەندێك کەس زیاتر لە دەنگێك بەدەست دەهێنن (چونکە بە جۆرێك لە جۆرەکان "بەهای" زیاتریان هەیە). میل چەندین پاساو بۆ فرەدەنگی پێشکەش دەکات، سەیر نییە بۆ میلی سوودمەند کە دەرئەنجامە سیاسییە باشترەکانی بەرهەم دەهێنێت.

تەحەدایەکی دەستبەجێ کە ڕووبەڕووی لایەنگری فرەدەنگی دەبێتەوە ئەوەیە کە چۆن قورسایی دەنگدان دیاری بکات. میل یەك تایبەتمەندی دەخاتە ڕوو:

* کرێکارانی ناشارەزا: ١ دەنگ

* کرێکاری لێهاتوو: ٢ دەنگ

*سەرپەرشتیاران و "سەرپەرشتیاری کار": ٣ دەنگ

* جووتیاران، بەرهەمهێنەران، و بازرگانان: ٤ دەنگ

* پیشەییەکان (بۆ نموونە، پارێزەران، پزیشکان، پیاوانی ئایینی، "کەسایەتیە ئەدەبییەکان"، هونەرمەندان، "کارمەندانی گشتی): ٦ دەنگ

* دەرچووانی زانکۆ و ئەندامانی "کۆمەڵگە فێربووەکان": بەلایەنی کەمەوە بەقەد کەسانی پیشەیی: (٥– ٦) دەنگ.

لە کاتێکدا ئەم ئەرکە بە شێوەیەکی سەرەتایی قبوڵ کراو دیارە ، بەڵام (میل(بەرگرییەکی توندی لێ ناکات. بە دڵنیاییەوە لە ئاستێکی باشدا نیە و پەنگە ئەم قبوڵ کردنە سەرەتاییە ناپوون بێت. پەنگە پیشەییەکان خاوەنی لایەنگری بن کە کرێکاران نییە، بەمەش یەکەمیان کەمتر لە دووەمیان ئەگەری دەنگدانی باشی هەبێت.

بۆ زاڵبوون بەسەر ئەم سەختییەدا، (مولیگان) ڕێبازێکی ئاماری بۆ فرە دەنگی پێشنیاردەکات و هەوڵدەدات بە تۆندی قورسایی دەنگدانی گونجاو لە مێژووی دەنگدان وەربگرێتەوە. وە فرە دەنگی "یەکسانیخوازانە"ی (ترێڤەر لاتیمەر) لە دوو قۆناغدا بەرەوپێش

دەچێت: یەکەمیان لە ژێر "سیستمی یەک کەس، یەک دەنگ"دا کاردەکات و قورسایی دەنگدان دیاری دەکات" دووەمیان بە بەکارهێنانی ئەو قورساییە (کە بەگشتی نایەکسانە) پرسیاری سیاسی جەوهەری دیاری دەکات.

دوو تێبینی تەکنیکی:

یەکەم: ڕەنگە هەندێك جۆری فرەدەنگیی بە کردەوە مافی دەنگدان سنووردار بکەن. بۆ نموونە گریمان چوار دەنگدەر هەن. دەنگدەرانی A و B و C هەریەکەیان (۲) دەنگیان هەیە. دەنگدەری D (1) دەنگی هەیە. هیچ گرەنتیی و دڵنیاکەرەوەیەك بۆ دەنگدەر نییە کە دەنگی D کاریگەری لەسەر ئەنجامەکە هەبێت. چونکە بە شێوەیەکی کاریگەر مافی لێسەندراوەتەوە.لە لایەکی تردەوە فرەدەنگی لەگەڵ بنەمای "یەک کەس، یەک دەنگ"ی بەنرخی دیموکراتەکان دەگونجێت: ئەگەر دەنگدەران بە یەکسانی لێهاتوو بن، سیستەمی دەنگدانی فرەیی ژمارەیەکی یەکسان لە دەنگەکانیان پێدەبەخشێت.

دووەم: هیچ تەرخانکردنێکی تایبەتی , نییە بۆ قورسایی دەنگدان. بۆ نموونە، ڕەنگە هەموو کێشەکانی ناو سیستەمی (میل) توانی دوو بکرێت یان بکرێت بە دوو هێندە بە مەبەستی بەدەست هێنانی هەمان ئەنجام .

باسی چوارەم: ئیپیستۆکراسی سنووردار

ئەو پێشنیازانە کە پێشتر باسمان کرد، گۆڕانکاری ڕیشەیی لە پراکتیکی سیاسیدا دەگۆڕێت. بەم شێوەیە، ئەوان بانگهێشتی ڕەخنەیەک دەکەن کە بە ڕادەیەکی پێویست دیموکراسی نین. ئەمەش وایکردووە هەندێك لە فەیلەسوفەکان "ئیپیستۆکراسی سنووردار" پەرەپێبدەن کە ئەدای سیاسی باشتر دەکات بەبێ ئەوەی زۆر لە دۆخی دیموکراسی دوور بکەونەوە.

ڕەنگە بتوانین کاریگەری سیاسی زیادە پێشکەش بەو هاوڵاتیانە بکەین کە "ڕاستییە سیاسییە بنەڕەتییەکان" دەزانن ڕاستییەك کە هەم لە ڕووی سیاسییەوە پەیوەندیدارن و هەم ناکۆکییان لەسەرە، وەك پلاتفۆرمی سیاسەتی کاندیدەکان. یان ڕەنگە "دامەزراوە تایبەتمەندەکان"، وەك ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی، دەتوانرێت لە

ڕێگەی پرۆسەی دیموکراسیەوە دەسەڵاتی سیاسی تاکلایەنە بەڵام تەسك یان کاتییان پێبدرێت.

هێڵی دابەشکردنی ئاشکرا لە نێوان دیموکراسی و شایستەیی سیاسیدا نییە. هەموو دیموکراسییە هاوچەرخەکان هەوڵدەدەن شارەزایی بەکاربهێنن، هەرچەندە تا ڕادەیەکی جیاواز و لە ڕێگەی پرۆسەی جیاوازەوە. بۆ نموونە ئەنجومەنی پیرانی ئەمریکا وەك "بەشێك لە هاوواڵتیانی ڕۆشنبیر" پێشبینی دەکرا بۆ ئەوەی وەك قەڵایەك لە دژی "گۆڕانکاری و سۆز"ی ئەنجومەنی نوێنەرانی دیموکراتتر بێت. دامەزراوەکانی لەو جۆرە بە شێوەیەکی جێی متمانە وەك ئیپیستۆکراسی سنووردار دەناسرێن و لەوانەیە لەسەر ئەو بنەمایانە بەرگرییان لێ بکرێت.

باسی پێنجەم: ڕێگاکانی تر

هەرچەندە بڕێنان بۆ پشتگیریکردن لە سنووردارکردنی مافی دەنگدان نووسیویەتی، بەڵام فۆرمی حوکمڕانی پەسەندکراوی ئەو، بە ڕواڵەت، ئەوەیە کە حکومەت بە قسەی وەهمیی ناو دەبات.

هەموو هاوڵاتییەک بۆی هەیە دەنگ بدات. کاتێک هاوڵاتیانی دەنگدەر ئەم ئەرکانەیان بۆ دەستەبەر دەبێت:

(A) ئاماژە بە ئارەزووەکانی سیاسی خۆیان دەرئەنجامە سیاسییە پەسەندکراوەکانیان دەکەن، لە کاتێکدا (B) ئاماژە بە زانیارییە دیمۆگرافییەکانیان دەکەن، و (C) حکومەت تاقیکردنەوە لە زانیارییە سیاسییە سەرەتاییەکان دەکەن. پاشان حکومەت کۆمەڵە داتاکانی (A)، (B) و (C) بەکاردەهێنێت بۆ ئەوەی بزانێت لە ڕووی ئامارییەوە، دەنگدەری چی دەوێت، لە هەمان کاتدا ڕاستکردنەوە بۆ کاریگەری ڕەگەز، داهات، ڕەگەز یان هۆکارە دیمۆگرافییەکانی تر

لەسەر دەنگدانەکە. بە کورتی، حکومەت بە کۆ کردنەوەی داتاکان دەیەوێت بزانێت ئەو دەنگدەرانەی کە لە یەک جێگای جوگرافی دەژین و ئاگاداری وەزعی خویانن چیان دەوێت بە مەبەستی جێ بەجێ کردنی داواکاریەکانیان و لەو دەنگدەرانە جیا بکرێنەوە کە ئاگاداری وەزعی خویان نین .

ئەوەی دەبێ هەژمار بکرێت، ئارەزووەکانی دەنگدەران نییە کە کاریگەر دەبێت بە نەزانی و ناعەقلانی، و ئەو ناتەواوییانەی دیکە کە ئەو و خاوەن شایستەییەکانی دیکە تووشی کێشە دەکەن بەڵکو ئارەزووە ڕۆشنبیریەکانیانن. ئەگەر دەنگ بە X بدەم نەک Y لەبەر ئەوەی بیروباوەڕی هەڵەم هەیە یان لایەنگریم هەیە، ئەوا ڕەنگە دەنگەکەم بۆ Y کۆببێتەوە نەک X. چونکە Y ئەوەیە کە دەنگی پێدەدەم، ئەگەر بەهۆی نەزانی یان ناعەقلانییەتیمەوە نەبێت.

لە کاتێکدا کە کارێکی بەرچاو هەیە دەربارەی لایەنگری ڕۆشنگەرانە لە ئابووری و زانستی سیاسیدا ، (برینان) هیچ وردەکارییەکی دەربارەی ئەم سیستەمە نەخستۆتە ڕوو. کە (هلستروم فیج) دەیکات

و پێی وایە سیستەمەکە وەک دیموکراسی دەناسرێت نەک شایستەیی. یەکێک لە تەحەددی – ئالنگاریی–ەکان ئەوەیە کە ڕوون نییە مەبەست لە لایەنگری دیمۆگرافی چییە. حەز و ئارەزووە سیاسییەکانمان بەهۆی ناسنامە بێشوماڕەکان لە قاڵب دەدرێن، لەنێویاندا دیمۆگرافیای نشتەجێ بوونی خەڵک. پرۆتستانتە ئینجیلیەکان زیاتر دژایەتی لەباربردنی منداڵان دەکەن لە چاو لایەنگرانی ئایینەکانی تر. ئایا ئەم لایەنگرییە لەو جۆرەیە کە دەبێت بێلایەن بکرێت؟ یان دەرئەنجامێکی پێشبینیکراو و ڕاستەقینەی ئایدۆلۆژیایەکی قوڵتر؟

ستراتیژیی دووەم بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ کێشەی (نەزانی/ ناعەقڵانیی) دەنگدەر لە جیاکردنەوەی دوو چینی سیاسی و دیاریکردنی ڕۆڵی جیاوازە بۆیان. لە لایەکەوە هاوڵاتیانی ئاسایی هەن، کە بەرپرسیارن لە دانانی ئامانجی سیاسی و دیاریکردنی بەهاکانی کۆمەڵگاکەیان. ئەوەش بە شێوەیەکی دیموکراسی ئەنجام دەدرێت. لە لایەکی تریشەوە یاسادانەر و بیرۆکرات هەن. ئەمانەیان بەرپرسیارن لە بەدواداچوون، بەو شێوەیەی کە بە باشترینیان

دەزانن، ئەو ئامانجانەی کە لەلایەن هاوڵاتیانی ئاساییەوە دەستنیشانکراون.

بەم شێوەیە کێشەی (نەزانی/ ناعەقڵانییەت) بە شێوەیەکی گریمانەیی چارەسەر دەکرێت لە کاتێکدا ئەرکی دووەم پێویستی بە شارەزایی هەیە کە زۆرینەی خەڵک نییەتی، ئەرکی یەکەمیش پێویستی بە شارەزایی نییە. لەڕاستیدا، ڕەنگە ئەرکی پێشوو بەهۆی ئەو حیکمەتە فۆلکلۆرییەوە کارا بێت کە یاسادانەران/بیرۆکراتەکان کەمیان هەیە. لێردا قسەی (ویلیام ئێف باکلی) مان بیردەکەوێتەوە کەدەڵێت:

من پێم باشترە دوو هەزار کەسی فەرمانگەیەکی پۆستەو تەلەفۆن بەڕێوە ببەم نەک فاکەڵتی یەکی زانکۆی هارڤارد.

ئەم ڕێبازە کە بە (دەنگدانی تەنها لەسەر بەهاکان) ناسراوە خەڵک و یاسادانەران/بیرۆکراتەکان دەخاتە پەیوەندییەکی سەرەکی بریکارەوە (بەڕێوەبەر لەگەڵ وەکیل یان بریکار). بۆ نموونە، ڕەنگە خەڵک لە ڕێگەی پرۆسەی دیموکراسیەوە بڕیار بدەن ئەو ئامانجە

لەلایەن یاسادانەران/بیرۆکراتەکانەوە پەسەند دەکرێت کە لە ڕوانگەی ئابووریییەوە دەبێ یەکسانتر بێت.

لێرەدا کێشەیەکی هێڵی دابەشکەر هەیە: چی وەک ئامانجێک ئەژمار دەکرێت و چی وەک ئامرازێک و دەتوانرێت جیابکرێنەوە؟ (دیمیتری لاندا) و (ڕایان پێڤنیک) نموونەی جەماوەرێک دەهێننەوە کە هەوڵدەدات "کەمترین لەدەستدانی ژیانی بێتاوانان هەبێت. لە بەرامبەردا یاسادانەران چەک و لەباربردنی منداڵ قەدەغە دەکەن. پێدەچێت بەشێکی زۆری خەڵک لە چۆنیەتی جێبەجێکردنی دیدگاکەی ناڕازی بن. هەروەها (لاندا) و (پێڤنیک) ئاماژە بەوە دەکەن کە لە ژێر دەنگدانی تەنها بەهاکاندا، هاوڵاتیان لەوانەیە نەتوانن چاودێرییەکی تەواو بکەن نموونەیەک لە کێشەی (بەڕێوەبەر/ بریکار) کە ڕەنگە کاردانەوەی هەبێت لەسەر دابەشکردنی هێزی کار.

پێشنیارێکی دیکە کە بە تەواوی لەلایەن (کلاودیۆ لۆپێزگوێرا) خراوەتە ڕوو، تیروپشک بەکاردەهێنێت بۆ کەمکردنەوەی کاریگەریی سیاسی خەڵک بۆ گروپێکی لاوەکی. لە سیستەمی پێشبینیکراوی

لۆپێزگوێرادا (كه ئەو پشتگیری ناكات بێ تێبینی و بە وتەی خۆی وەك دیموكراسی دەناسرێت)، مافی دەنگدانی گشتگیر بەو مانایە هەیە كه بە كردەوە هەموو هاوڵاتیان مافی دەنگدانیان هەیە. بەڵام بۆ هەر هەڵبژاردنێك، هەموویان بەشداری ناكەن. بەشێك لە هاوڵاتیان بە شێوەیەكی هەڕەمەكی هەڵدەبژێردرێن بۆ بەشداریكردن. ئەوانی تر بێبەش دەكرێن لەو هەڵبژاردنە. هاوڵاتیانی هەڵبژێردراو بەشداری لە "بەرنامەیەكی میدیایی بەرفراوان دەكەن كە بۆ ئاشناكردنیان بە ئەڵتەرناتیفەكان كە تایبەتن بە دەنگدان . پاشان دەنگی خۆیان دەدەن. ئەو بەرنامەیە دڵنیای دەدات لەوەی كە هەموو ئەو هاووڵاتیانەی كە لە ڕاستیدا كاریگەری سیاسییان هەیەو ئاگاداری باشو زانیاریشیان هەیە.

بەم شێوەیە هەموو هاووڵاتیان دەبنە خاوەن شایستەیی و چینی شایستەیی كە لە هەڵبژاردنێكەوە بۆ هەڵبژاردنێكی تر دەگۆڕێت تەنیا بە شێوەیەكی هەڕەمەكی دیاری دەكرێت. هەموو هاووڵاتیان بەبێ گوێدانە زیرەكی و ڕەگەز و تەمەن و هتد چانسی یەكسانیان هەیە بۆ ئەوەی كاریگەریی سیاسییان هەبێت.

ئەگەری کێشەیەک هەیە کە بریتیە لە دەستدانی هێزی گروپ کاتێک ژمارەی دەنگدەران کەم دەبنەوە بەم ڕێگایە . پاساوی سەرەکی بۆ ئەم سیستەمە کوالیتی زانستییە: بە گوتەی (لۆپێزگێرا)، ئێمە لە ژێر ئەو سیستەمەدا دەرئەنجامی سیاسی باشترمان دەست دەکەوێت، بە بەراورد بە دۆخی دیموکراسی ئێستا. بەڵام یەکێک لە ئارگومێنتە گرنگەکان لە بەرژەوەندی دۆخی ئێستا ئەوەیە کە کۆمەڵەیەکی گەورەی دەنگدەرانی تاڕادەیەک نالێهاتوو لەوانەیە لە گروپێکی بچووکی دەنگدەرانی لێهاتوو باشتر بن و لیان ببەنەوە. بەپێی سیستەمی (لۆپێزگێرا) دەنگدەران بچووکترن بەڵام لێهاتوویی زیاترە. لە غیابی نمونەکردن ڕوون نییە کە چۆن کاردەکات بە بەراورد بە دیموکراسی.

بەشی هەشتەم:

دادپەروەری شایستەیی

میریتۆکراسی بە مانای دووەمی ، بریتییە لە تیۆری دادپەروەریی. ڕکابەری یەکسانیخوازی (بە فۆرمە جۆراوجۆرەکانیەوە)، واتە سوودگەرایی، ئازادیخوازی و تیۆرییەکانی تری دادپەروەرییە. مێریتۆکرات بەم مانایە کەسێکە کە پێی وایە دەوڵەتێکی دادپەروەرانە میریتۆکراسییە.

کارێکی کەم کراوە لەسەر پەیوەندی نێوان میریتۆکراسی ڕێبازێك بۆ حوکمڕانی و تیۆری دادپەروەری و ڕوون نییە چ پەیوەندییەك لە نێوانیاندا هەیە، ئەگەر هەبێت.

بە دڵنیاییەوە پێدەچێت گونجاوبێت باوەڕ بکەین هەردوو کاڵا کۆمەڵایەتییەکان دەبێ لەسەر بنەمای شایستەیی دابەش بکرێن و لە سیاسەتدا پێویستە ڕوانگەیەکی دیموکراسیمان هەبێت نەك شایستەیی.

ئێستا، تیۆرییەکانی دادپەروەری لە سەرانسەری ئەو نەریتانەی کە پێشتر باسمان کرد، ئەگەری هەیە پشتگیری بنەماکانی شایستەیی بکەن. چونکە ئەم بنەمایانە ڕەنگە سوودبەخش بن بۆ پێشخستنی

ئایدیالی دادپەروەری پەسەندکراویان. بۆ نموونە، دامەزراندنی کارمەند لەسەر بنەمای شایستەیی تا ڕادەیەک خۆشگوزەرانی گشتی بەرەوپێش دەبات. بەم شێوەیە، ڕەنگە کەسێکی سوودمەند پشتگیری لە مێریتۆکراسی لەو جۆرە بکات

هەر وەک (ئادەم سویفت) و (گۆردۆن مارشال) ئەم بۆچوونە دەخەنەڕوو، دانان و دیاری کردنی تاکەکان بۆ پیشەکان لەسەر بنەمای شایستەیی کۆمەڵگاکە بەو ئاڕاستەیە ببات کە تاکەکان باشترین بەرهەمیان هەبێت. ، بەڵام تەرخانکردنی پاداشتەکان لەسەر بنەمای شایستەیی بۆ تاکەکان ناتوانرێت ئەوە بسەلمێنیت کە کەسەکان ئەوەی شایەنیانە وەری دەگرن.

بە دڵنیاییەوە ئەم ڕوانگەیە تایبەت بە مێریتۆکراسی، ئەکرێت بەرگری لێ بکرێت و پێدەچێت لە ڕووی ئەزموونییەوە پشتگیری لێکرابێت. وەک (ڕۆلاند بێنابۆ) دەڵێت: شیکارییەکە بەگشتی ئەو ئینتێزیۆنە باوە پشتڕاست دەکاتەوە کە شایستەیی، کە بە

شێوەیەکی گونجاو پێناسە بکرێت، خوازراو دەبێت لەسەر بنەمای کارایی.

بەڵام ئەم پەیوەندییە کاریگەرە لە نێوان شایستەیی و دەرئەنجامە باشەکاندا. لایەنگرانی شایستەیی پێیان وابێت کە مەرجێکی ئەخلاقی هەیە بۆ دابەشکردن لەسەر بنەمای شایستەیی. بۆیە هەر دەرئەنجامێکی باش، لە باشترین حاڵەتدا، کاریگەرییەکی لاوەکی خۆشە لە پابەندبوون بۆ یاسایەکی ئەخلاقی. بەڵام بۆچی مەرجێکی لەو شێوەیە بوونی هەیە؟

باسی یەکەم: پاساو هێنانەوە

سەرەڕای ئەوەی پشتگیریان نەکرد سویفت و مارشال ، پێشبینی وەڵامی سەرەکی ئەو پرسیارەیان خستە ڕوو: لە میریتۆکراسیدا مرۆڤەکان ئەوەی شایەنیەتی بەدەستی دەهێنن. وە لەبەر ئەوەی، دەوترێت، دادپەروەری ئەوەیە کە ئەو شتە بدات بە خەڵک کە شایەنیەتی، ئەمە کرۆکی شایستەیی دادپەروەرییە.

بەم شێوەیە مێریتۆکراتەکان نەریتی (ئەرستۆ) پەیڕەو دەکەن کە هەوڵدەدەن کاڵا کۆمەڵایەتییەکان، وەک کار و داهات، لەگەڵ ڕاستییەکان سەبارەت بەو کەسانە بگونجێنن کە ئارەزووی دەکەن، وەک بڕوانامە یان بەشداریبە ئابووریبەکانیان.

بە شێوەیەکی بەرفراوان، مێریتۆکراسی لەناو فەلسەفەی هاوچەرخدا باو نەبووە. بەڵام بەرگریکار هەبووەکە بریتیە لە میلر. ئەم بڕوایە ڕەگ و ڕیشەی لە ڕوانگەی فرەیی میلەرەوە هەیە بۆ دادپەروەری.

میلەر بانگەواز بۆ یەکسانی ڕێژەیی (ئەرستۆ) دەکات بۆ ئەوەی بەشە شایانییەکانی تیۆرەکەی بچەسپێنێت. بە تێگەیشتن لە "شایستەیی"، دەڵێت: کۆمەڵگایەکی دادپەروەرانە پاداشتی خەڵك دەداتەوە بە ڕێژەی بەشداریکردنیان (یان لە دۆخی کاردا، ئەو سیفەتانەی کە بتوانن پێی بەشداری بن).

دامەزراندنی کارمەند بەپێی شایستەیی ئەو سیاسەتەیە کە بەگشتی نزیکترین پەیوەندی نێوان بەشدارییەکانی تاکەکان و پاداشتەکانیان دەهێنێتە ئاراوە.... خزمایەتی یان جیاکاری نادادپەروەرانە بە شێوەیەکی پێشبینیکراو دۆخێك دروست دەکات کە تێیدا ناتەبایی لە نێوان شایانەکان و پاداشتی داهاتدا ئەبێت. جگە لەوەش، باشترین کاندید دەتوانێت بە شێوەیەکی یاسایی گلەیی ئەوە بکات کە قوربانی نادادپەروەرییە لە ڕێگەی ڕێگریکردن لە بەدەستهێنانی پاداشتێکی هاوتا لەگەڵ ئەو بەشداریییەی کە پێشبینی دەکرێت کە لە داهاتوو پێشکەشی بکات.

تیۆری شایستەیی دادپەروەری (مولیگان) بە پێچەوانەی تیۆری (میلەر)، مۆنیستییە. واتە (مولیگان) بانگەشەی ئەوە دەکات کە دادپەروەری تاکە بابەتی شایانییە. وە دادپەروەریکردن لەگەڵ خەڵکدا پێدانی ئەوەی کە شایەنیەتی بریتییە لە دامەزراندنی دەرفەتی یەکسان و حوکمدانیان تەنها لەسەر لێهاتوویی و شایستەییان.

مولیگان چەندین پاساو بۆ میریتۆکراسی پێشکەش دەکات، بەڵام لە هەمووی گرنگتر سەرنجڕاکێشیی میریتۆکراسییە. خەڵك هەست دەکەن بە دابەشکردنی شایستەیی دادپەروەرانە و ئەم هەستە لە ڕەگەز، چینە ئابووریییە کۆمەڵایەتییەکان، ڕازیکردنی سیاسی و کولتووردا جێگیر دەبێت. ئەو توێژینەوەیەی کە خراوەتەڕوو لە تیۆری یەکسانی، ئابووری ئەزموونی و ئەدەبیاتی گەشەپێدانی منداڵان، دەروونناسی پەرەسەندن لە بوارەکانی تری لێکۆڵینەوەی ئەزمونی ئەم بیرۆکەیە پەسەند دەکات.

پاساوی دیکە خرانە ڕوو لەسەر نۆرمەکانی شایستەیی ، بەشێوەیەکی سەربەخۆ لە تیۆرییە گشتگیرەکانی دادپەروەری. (جۆرج شێر) دەڵێت: بیروکەی سەرنج خستنە سەر سەربەخۆیی زەمینەسازی بۆ کراوە (هەندێکجار ئەخرێتە ڕیزی ڕێزگرتن یان کەرامەتەوە). کاتێک کالایەکی گرانبەها لەسەر بنەمای شایستەیی دابەش دەکەین، ئێمە تەنیا بانگەواز بۆ ئەو سیفەتانە دەکەین کە کەسەکان پێکدەهێنن، بە تایبەتی ئەو کەسانەی کە کێبڕکێ لەسەر چاکە دەکەن. ئەم سیفەتانە بریتین لە لێهاتوویی و بەهرە کان. بەم شێوەیە دابەشکردنی شایستەیی زۆرترین کۆنترۆڵ بەسەر ژیانی خەڵک دەبەخشێت (یان زۆرترین ڕێز و کەرامەتیان پیشان دەدات).

کاتێک ئێمە بە پێی شایستەیی خەڵکمان دامەزراند، ئێمە لە هەموو ڕاستییەکان دەربارەی داواکاران کۆدەکەینەوە جگە لە توانای ئەوان بۆ پێش کەش کردنی ئەدای باش لە ئەرکە پەیوەندیدارەکاندا. ئێمە وەکو بریکارێک مامەڵەیان لەگەڵ دەکەین کە کردەوە ئامانجدارەکانیان دەتوانێت جیاوازی لە جیهاندا دروست بکات.

هەڵبژاردن بەپێی شایستەیی پێگەیەکە بۆ بە جددی جیاکردنەوەی دوو کەسی داواکاری سەرکەوتوو و سەرنەکەوتوو .

پیرۆکەیەکی دیکە ئەوەیە کە خودی چاکەی کۆمەڵایەتی بە سروشتی خۆی ئاماژە بە شایستەیی دەکات وەک بنەمایەکی ئەخلاقی گونجاو بۆ دابەشکردن. ئەم چەمکە ئەرستۆیی یە ئەمڕۆ زیاتر لە ڕووی "گونجاندن" یان "لێهاتووە پەیوەندیدارەکانەوە" بە گونجاو دادەنرێت.

ڕەنگە بیرۆکەکە لە ڕووی چەمکییەوە وردتر بکرێتەوە. لە ڕووی ئەخلاقییەوە گونجاوە کە ئامرازی دروست کردنی هەر پارچەیەک لە کارگە بدرێت بەو داواکارەی کە باشترین شێوە پارچەکە دروست ئەکات، ئەم ڕاستییە ڕەنگە لە چەمکی دروستکردنی پارچەوە و پێویستە جیا بکرێتەوە "زەمینەی دروستی دابەشکردنی چاودێری پزیشکی ئەوەیە کێ دەتوانێت باشترین خزمەتگوزاریی بداتە نەخۆش و ئەوەش ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگرە. بە شێوەیەکی جیاوازتر، پەیوەندییەکی چەمکی لە نێوان کاڵا کۆمەڵایەتییەکان و

شایستەییەکاندا هەیە. هیچ پەیوەندییەك لەو شێوەیە نیە لە نێوان کالا کۆمەڵایەتییەکان و ئەو زەمینانەی دیکە کە بە شێوەیەکی باو بۆ دابەشکردن باس دەکرێن، وەك زۆرترین بەرهەمهێنان یان مامەڵەکردنی یەکسان لەگەڵ خەڵکدا. لە کاتێکدا لەو حاڵەتانەدا پەیوەندییەکان بوونیان هەیە ، بەڵام دەرەکین. ئەوان بەشدار نین لە تێگەیشتنمان لە خودی چاکەی کۆمەڵایەتی.

ڕەنگە گونجاوی دابەشکردن لەسەر بنەمای شایستەیی وەك بابەتێکی سەرەتایی سەیر بکرێت و بەم پێیەش پێویستی بە پاسای زیاتر نیە و قبوڵ کراو نیە. وەك (جۆیل فاینبێرگ) دەڵێت، دڵنیا نیم کە چۆن، حوکمەکانی گونجاوی ئەخلاقی پشتڕاست دەکرێنەوە.

باسی دووەم: دابەشکردنی هەلی کار بە شێوەی شایستەیی

زۆرجار دامەزراندنی شایستەیی بە جیاکاری وەسف دەکرێت. بە گوێرەی شایستەیی، ناڕەوایە کە جیاکاری لە دژی داواکارانی کارێك بکرێت بە هەر بنەمایەکی تر جگە لە شایستەیی:

زۆرینە باوەڕیان وایە، کاتێك ژمارەیەك داواکار بۆ کارێکی بەردەست هەن، دادپەروەری داوای ئەوە دەکات کە ئەو کارە پێشکەش بە باشترین داواکار بکرێت. ئێمە ئەمە بەم شێوەیە دەردەبڕین کە: بنەمای پەیوەندیدار یەکێکە لە بنەماکانی دامەزراندن بەپێی شایستەیی. ئەمە ئەو بنەمایەیە کە جیاکاری لەسەر بنەمای ڕەگەز،یان ئایین لە کاتی دامەزراندنی کارمەندا ئیدانە دەکات، هەروەها بێگومان ئەمەش پەیوەستبونێکی مۆدێرن و باشە.

ئەمە بنەمای ئەخلاقییە کە بەڕواڵەت کاردەکات لە وتارە بەناوبانگەکەی (مارتن لوتێر کینگ)، بۆ کەسی شایستە، هەڵاواردنی ڕەگەز لە ڕووی ئەخلاقییەوە هەڵەیە، چونکە هەموو جیاکارییە ناشایستەییەکان هەڵەن.

بنەماکە خراوەتە بواری جێبەجێکردنەوە. لە "ئۆدیشنی کوێر"دا، کە لەلایەن ئۆرکێسترای سەمفۆنیاوە پێشەنگایەتی دەکرێت، داواکاران لە پشت شاشەکانەوە یاری دەکەن بەجۆرێك کە دەستەی سوێندخواردن نەتوانن ڕەگەزی نێر و مێ، بزانن و کەسەکان بناسنەوە و تەنها بتوانن کوالیتی نمایشەکە هەڵسەنگێنن.

لە ئەمریکادا، یاسای مافە مەدەنییەکانی ساڵی (١٩٦٤)، بەشێکی لەسەر بنەمای شایستەیی بەرگری لێکرا لە بەر ئەوەی یاساکە جیاکاری لەسەر بنەماکانی ڕەنگ، ئایین، ڕەچەڵەکی نەتەوەیی و ڕەگەز قەدەغە دەکات. (دواتر دادگای باڵای ئەمریکا بڕیاریدا لە دۆسیەی (بۆستۆك) دژی (کلایتۆن کاونتی) کە جیاکاری لەسەر بنەمای ئاراستەی سێکسی و ناسنامەی ڕەگەزی پێچەوانەی فەرمانی

یاساکه دژی هەڵاواردن لەسەر بنەمای ڕەگەزییە، و هەروەها نایاساییە.)

بەهۆی نەبوونی تیۆری شایستەیی، هەمیشە ڕوون نییە کە کام تایبەتمەندی داواکاران وەك شایستەیی ئەژمار دەکرێن و کامیان ناکرێن. لە حاڵەتێکدا بۆ بەکرێ گرتنی کرێکاری نوێ دەبێت بە سادەیی بڵێین: دەبێت خشتسازێکی بەهێز بێت، متمانەپێکراو بێت، ورد بێت لە کارەکانیدا و هتد. دیارە ڕەگەز و ڕواڵەت پەیوەندییان بە کرێکار خشتکێشانەوە نییە.

لە جیهانی ڕاستەقینەدا شتەکان ناڕونترن. نموونەیەك لەم بابەتە بریتییە لە "بڕوانامەی کاردانەوەکان". ئەمانە بریتین لە:

ئەو بڕوانامانەی کە بەهۆی کاردانەوەی وەرگرانەوە بەو شێوەیە ئەژمار دەکرێن، وەرگرەکان ئەوانەن کە کاندیدی سەرکەوتوو لە ئەنجامی پڕکردنەوەی پۆستە پەیوەندیدارەکەدا کاریان لەگەڵ دەکات.

کەیسی جیاکاری کەسێك، کاردانەوە لەخۆدەگرێت کە شایستەییەکی ڕاستەقینە نییە. ڕەنگە کڕیارە ڕەگەزپەرستەکان کاردانەوەی ئەرێنییان هەبێت بەرامبەر بە ژنێکی فرۆشیار لە ڕەگەزی دڵخوازی خۆیان. بەڵام ڕەگەزەکەی شایستەیی نییە. لە لایەکی دیکەوە کڕیاران پارچەی زیاتر لە ژنێکی فرۆشیار دەکڕن کە کەسایەتییە و ئەوەش شایستەییە.

لە نێوان ئەمانەدا حاڵەتی سەخت هەیە. گریمان ژنە فرۆشیارەکە جوانە و جوانیەکەی کڕیارەکانی ڕادەکێشێت بۆ ئەوەی لێی بکڕن لە کاتێکدا ئەگەرنا نەیاندەکڕی. ئایا جوانی شایستەییە لە چوارچێوەی فرۆشتنی پارچەکاندا؟ لە چوارچێوەی مۆدێلکردندا؟ لە ماکدۆناڵدز چی پێویستە؟ ئایا ژن بوون لە چوارچێوەی پزیشکی ئافرەتاندا شایستەییە (بەو پێیەی زۆرێك لە ژنان پزیشکی ژنیان پێ باشترە)؟ (شیکارییەکی چەمکی) ڕەزامەندی بۆ لێهاتوویی، شایستەیی لە ناشایستەیی جیا دەکاتەوە.

ئەمەش پرسێکی دیار و سەرنجڕاکێشە لە ڕووی فەلسەفییەوە، کردەی ئیجابییە. پێناچێت هەندێك جۆری کردەی ئیجابی لەگەڵ دامەزراندنی شایستەیی ناکۆك بن. بۆ نموونە، هەوڵی تایبەت بۆ داوای داواکاران لە گروپە مێژووییە کەم نوێنەرایەتییەکان و دواتر حوکمدان لەسەر ئەو داواکارانە (لەگەڵ هەموو کەسێکی تر) لەسەر بنەمای شایستەیی، پێدەچێت گونجاو نەبێت.

بەڵام جەوهەری کردەوەی ئەرێنیی کۆتایی و مامەڵەی ئیمتیاز (تفضيلية) لەگەڵ دامەزراندنی شایستەیی ناگونجێت. وەك ڕۆبەرت فۆلینوایدەر دەڵێت، "ئامانجەکانی کردەی ئیجابی جیهانی ڕاستەقینە ڕەگەز و نەتەوە (هەندێکجاریش) ڕەگەزی کەسەکان دەخاتە بەرچاو، نەك گونجاوی کەسی یان شایستەیی". بەم شێوەیە کرداری ئیجابی بە شێوەیەکی یارمەتیدەر پرسیارەکە دەخاتە بەردەم دادپەروەری شایستەیی. بۆ هەندێك کەس، کردەی ئیجابی نا تەبایە لەگەڵ شایستەیی ئەوە ئاشکرا دەکات کە کردەی ئیجابی نادادپەروەرە. بۆ هەندێکی تر ئەم ناتەباییە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە میریتۆکراسی تێڕوانینێکی هەڵەیە بۆ دادپەروەری.

سێ تێبینی لەسەر ئەم بابەتە:

یەکەم: خەبات و بەرخۆدانی مێریتۆکراتەکان بەرامبەر بە کردەوەی ئیجابی دەبێ لە ژێر ڕۆشنایی پابەندبوونیان بە دەرفەتی یەکسان سەیر بکرێت. ئارگومێنتەکەیان ئەوە نییە کە نادادپەروەری ڕەگەز لەبەرچاوناگرێت ، بەڵکو چارەسەری دروست بەهێزکردنی دەرفەتی یەکسانە نەک کۆتا مامەڵەی ئیمتیازات.

دووەم: کردەوەی ئیجابی دیسانەوە جیابوونەوەی نێوان شایستەیی و دەرئەنجامەکان دەخاتە ڕوو. لەوانەیە ئەوە بێت کە دامەزراندنی کارمەند لەسەر بنەمای ڕەگەز یان ڕەنگی پێست دەرئەنجامی باشتر بەرهەم دەهێنێت، بۆ نموونە، سوودەکانی هێزی کاری هەمەچەشن. بۆ شایستەیی، ئەوە پەیوەندی بەوەوە نییە بە ناڕەوا دەمێنێتەوە، چونکە جیاکارییە.

بەو مانایەی کام کارە بۆ کام ڕەگەز گونجاوتر و شایستەترە، لەڕوی پێکهاتە و جیاوازییە سروشتی و ئاساییەکانی نێوان هەردوو ڕەگەز، ئەمەش دوورمان ناخاتەوە لە ئەسڵی فەلسەفەی شایستەیی.

سێیەم: هەموو ئەو شتانەی کە وتراوە، مەرج نییە دامەزراندنی شایستەیی و کردەی ئیجابی ناتەبا بن. بۆ نموونە گریمان "لایەنگری ژێر بە ژێر ناڕاستەوخۆ" لە دژی هەندێك گروپ هەیە واتە هەڵبژێرەران بە شێوەیەکی نائاگا ئەندامانی ئەو گروپە بە شایستەیی کەمتر سەیر دەکەن لەوەی کە لە ڕاستیدا هەن. ئەگەر وایە، ئەوا بە نیشاندانی "پێویستی" بۆ ئەندامانی ئەم گرووپە، هەڵبژێرەران تەنیا ئەو لایەنگرییە یان پشتگیریە پووچەڵ دەکەنەوە و دڵنیا دەبن لەوەی کە هەموو کاندیدێك بەپێی شایستەیی خۆی حوکم دەدرێت. دیارە ئایا لایەنگریی ناڕاستەوخۆ بوونی هەیە یان نا، پرسێکی ئەزموونییە. لە ئێستادا، مشتومڕێکی گەرمە.

هەر بۆیە زۆرجار تاکی شایستە دەکەوێتە بەردەم شاڵاوی ناڕەوای گروپەکان، لێرەشدا دادپەروەریی لەدەست دەچێت ، باڕێژەییش بێت.

باسی سێیەم: دابەشکردنی داهات بە شێوەی شایستەیی

میریتۆکراتەکان زۆرترین جار پێیان وایە کە ئابووری دەبێ قەرەبووی خەڵک بکاتەوە لەسەر بنەمای بەشداریپەکانیان. واتە کاتێک باس لە دابەشکردنی داهات دەکرێت (بە و پێیەی کەسامان تەنها کۆگایەکی داهاتی خەرجنەکراوە)، پێویستە "شایستەیی" وەک بەشداریپەکی ئابووری لێکبدرێتەوە.

بیهێنە بەرچاوت کێڵگەیەک کە بەرهەمی دەبێت لە ئەنجامی بەشداریکردنی هاوڵاتیان بۆ تۆوکردن، ئاودان، بژارکردن، پیتاندن و هتد .

مێریتۆکرات پێی وایە کە هەر هاوڵاتییەک شایەنی پشکێکە لە بەرهەمەکە کەپەیوەستە بە ڕێژەی بەشداری لە کشتوکاڵەکەدا .

ئەگەر کەسی یەکەم لە وەرزی گەشەکردندا دوو هێندە زیاتر لە کەسێکی تر بەشداری بکات، ئەوا کەسی یەکەم شایەنی دوو هێندە مافی زیاترە لە بەرامبەر. (ئەمەش دیسانەوە چەمکی یەکسانی پێژەیی ئەرستۆییمان بیر دەخاتەوە).

پێش ئەوەی لە ئالۆزییەکانی ئەم مێتافۆرە بکۆڵینەوە و ئایا لە پلەی یەکەمدا گونجاوە یان نا شایەنی باسە کە ئەم بنەمای دابەشکردنە تایبەتمەندە، لە ڕووی سیاسییەوە. لای زۆر کەس ئەو بیرۆکەیەی کە ئەو کەسانەی زیاتر بەشداری دەکەن، پێویستە موچەی زیاتریان پێبدرێت، دیارە بیرۆکەیەکی نایەکسانیخوازانە، کۆنەپەرستانەیە بەڵام ئەم بیرۆکەیە . لەلایەن چینی کلاسیك وکۆنەوە بەرگریی لێکراوە، ئەگینا مەرج نییە ئەوانەی حزوری زۆریان هەییە بەرهەمیشیان زۆرتربێت.

بەڵام ئەمە لە هەمان کاتدا ئەو دەسەڵاتەیە کە (مارکس) لە کتێبی (ڕەخنە لە بەرنامەی گۆتادا) بۆ پێش کۆتایی قۆناغی سۆسیالیستی مێژوویی ، هەڵسەنگاندنی بۆکردووە. ئەمەش لەڕوویەکی تـرەوە

هۆکارێکە بۆ ئەوەی کە دادپەروەرانە بڵێین "مارکس زیاتر لە ڕاولز، نیلسن، دۆرکین و زۆربەی فەیلەسوفە سیاسییە لیبراڵەکانی هاوچەرخ، مێریتۆکراتانە"بیری کردووەتەوە.

هەروەها تیۆری ئابووری ستاندارد (نیکلاسیک) لێکدانەوەیەک بۆ بەشداریکردن دەکات، وەک بەرهەمی پەراوێزی. ئەمە گۆڕانکارییە لە بەرهەمی ئابووریدا کە بەشداری ئابووری کەسێک دروستی دەکات، هەموو شتێکی دیکە بە جێگیری دەهێڵێتەوە. لە مۆدێلە سادەکاندا، لە ڕاستیدا ئەمەیە کە ئابووریی ناسەکان چۆن پاداشتیان دەدەنەوە. لەم مۆدێلانەدا قەرەبووکردنەوە یەکسانە بە بەشداریکردن.

هێشتا گرنگە کە قەرەبووکردنەوە ڕێژەیی بێت لەگەڵ بەشداریکردندا، چونکە بەگشتی کۆی بەرهەم یەکسان نابێت بە کۆی بەرهەمە پەراوێزییەکان. (ئەوە تەنها بۆ حاڵەتی تایبەتی گەڕانەوەی بەردەوام بۆ پێوەر ڕاستە.) بەڵام لە هەموو حاڵەتەکاندا، قەرەبووکردنەوەی ڕێژەیی ئەگەری هەیە.

هـەموو ئـەم لێکدانەوەیانـە بـۆ "بەشداریکردن" پشـت بـەو بیرۆکـە سـتاندارده دەبەسـتن کـە بـەهای ئـابووری بابەتییـە کـە کـالاّ و خزمەتگوزارییـەکان بـەنرخن تـەنها تـا ئـەو ڕادەیـەی کـە لای بەکارهێنەران خواستراون. لەوانەیە ئەوە جێی مشتومڕ بێت. ڕەنگـە بەرهەمهێنەرانی چەکی ئـاگرین و سۆشـیال میـدیا بـە هـیچ شـێوەیەک بەشداری نەکەن یان لە ڕاستیدا وێرانکەر بن. ئەو ئەگەرە لە هیچ کـام لە لێکدانەوەکانی پێشوودا وەرنـەگیراوە و پێویسـتی بـە وردبوونـەوە دەبێـت لەلایـەن کەسـێکی شایسـتەییەوە کـە بـەو شـێوەیە مـەیلی هەبێت.

پرسـیارێکی دیکـە ئەوەیـە کـە چـۆن بەشـداریی تاکـەکان لـە هەوڵـە ئابووریـیە بەکۆمەڵەکان جیا بکرێتەوە. بـە تایبـەتی بەشـداریی خـەڵک نەک تەنها لە کارەکانیانەوە سەرچاوە دەگرێت، بەڵکو لە سـەرمایەوە سەرچاوە دەگرێت؟

گریمـان کرێکارێـک لـە کارگەیەکـدا ڕۆژانـە ١٠٠ پارچـە بەرهـەم دەهێنێـت. کرێکـار بـە تـەنها نـاتوانێ هـیچ بەرهـەم بهێنێـت. ئەگـەر

ژمارەیەک لەو کرێکارانەی تر بەبێ کار دانیشتبن. چەند لەو ١٠٠ پارچە ڕەنگدانەوەی بەشداری کرێکارەکەن؟ چەندیان ڕەنگدانەوەی بەشداریی ئەو سەرمایەدارەی کە خاوەنی کارگەکەیە؟

ئەم کێشەی تێکەڵاوبوونە قسە لەسەر ئەو ڕۆڵە جەوهەرییە دەکات کە دەرفەتی یەکسان لە میرینۆکراسیدا دەیگێڕێت. ئەگەر سەرمایەدار ئەو کارگەیەی لە باوکیەوە بە میرات گرتبێت، سەختە بزانین بۆچی دەبێت لەسەر بنەمای شایستەیی پاداشت بکرێت. بەشداریەکانی ڕەنگدانەوەی شایستەیی ئەو نین. ئەگەر بە پێچەوانەوە سەرمایەدار خۆی کارگەکەی کڕیبێت، بەو پارەیەی کە لە ڕێگەی بەشداریە ئابووریەکانییەوە بەدەستی هێناوە، ئەوە پێدەچێت شایستەیی بێت.

پرسێک کە لە ئەدەبدا سەریهەڵداوە، کە ئەزموونییە نەک فەلسەفی، ئەوەیە کە ئابووریە ڕاستەقینەکان تا چەند بە باشی لەم ئایدیاڵە شایستەییە نزیک دەکەنەوە. یەکێک لە ڕێگا گرنگەکان کە ئەوان نایکەن بوونی کرێی ئابووریانە.

بـه شـێوەیەکی کلاسـیک، کرێـی ئـابووری پـارەدان بـوو بـۆ "دیـاری بێبەرامبەری سروشت"، وەک زەوییەکی چاک نەکراو. بیهێنە بەرچاوت باخچەیەکی سروشتی کێوی کە لەلایەن (س)ەوە کۆنترۆڵ کـراوە، کـە پـارە لـە خـەڵک وەردەگرێـت بەرامبـەر دروێنـەکردنی. ئـەو بەشـەی داهـاتی (س) کرێـی ئابووریـیـە. باخچـەکە بـە میـوە بەشـداری خـۆی دەکات و بەرهەمی خۆی دەهێنێت جا (س) داهات وەربگرێت یان نـا. دیارە ئەمە جیاوازە لە قەرەبووکردنەوەی نمونەیی، کـە پێویسـتە بـۆ خستە کاری هۆکارەکـانی بەرهـەم هێنـان. ئەگـەر دەتـەوێت کەسـێک بەرهەمی هەبێت ، دەبێت پارەی پێ بدەیت. بەم پێیە کرێی ئابووری بریتییـە لـە پـارەدان بـە کەسـێک کـە پەیوەنـدی بـە بەشـداری ئابووریـیەکەیەوە نییە. وە بە پێچەوانەی فۆرمەکانی داهاتی ئاسـایی، دەتوانرێت باج لەسەر کرێی ئابووری بدرێت بەبێ لەدەستدانی کـارایی ئابووری.

لە ئابووریـیە هاوچەرخەکاندا، کرێی ئابووری هەمەچەشنە.بریتیـە لـە: (جۆری یەکەم) ئەو کەسـانە وەریـدەگرن کـە بەڕێوەبـەری جێبـەجێ کارن لە ڕێگای کۆنترۆک کردنی مووچە و داهات . بەڵام (جۆری دووەم)

لە ڕێگەی بەختەوە بەدەست دێت و(جۆری سیەم)یش پەیوەستە بە چالاکییە بێ بەرهەمەکانەوە (سندوقەکانی پاراستن) کە ناکارایی تەکنیکی لە بازاڕەکاندا دەقۆزنەوەو کەسانی سەرنجڕاکێش دروستی دەکەن چونکە سەرنجڕاکێشن نرخی جوانکاری و گۆڕانکارییەکان وەردەگرن، هەموو ئەمانە جیاوازی لە بیرکردنەوەماندا دروستدەکەن سەبارەت بە شایستەیی و ئەو کرێیەی وەریدەگرن لەو داهاتەی کە دەستیان دەکەوێت.

بە شێوەیەکی ئاسایی کاتێك ئابووریناسان و فەیلەسوفان ناڕەزایەتی دەردەبڕن بەرامبەر بە کرێی ئابووری بە پاساوی ناکارامەیە. بۆ مێریتۆکرات لەوە خراپترە و بریتیە لە ناڕەوایی و نادادی.

بەناوبانگترین نەیاری کرێی ئابووری (هێنری جۆرجە) کە ناڕەزایی خۆی بەڕوونی دەربڕی لە ڕێگەی زاراوەکانی شایستەیی .

کاتێك هەموو کرێیەك بە باج لە پێداویستییەکانی کۆمەڵگا وەربگیرێت، ئایا ئەو یەکسانییەی کە سروشت (خودا) دیاریی کردووە بەدەست دێت. هیچ هاوڵاتییەك بەسەر هیچ هاوڵاتییەکی تردا نابێت

جیابکرێنەوە جگە لەوەی کە جیادەکرێنەوە لە رێگەی لێهاتوویی و زیرەکییەکەی کە هەیەتی" و هەریەکەیان بە دادپەروەرانە ئەوەی بەدەستی دەهێنێت ئەیدرێتێ. ئەو کاتە ، سەرمایەیش قازانجی سروشتی خۆی بەدەست دەهێنێت.

ڕەنگە مرۆڤ پرسیار بکات: مێریتۆکراسی چەندە نایەکسان دەبێت؟ لە کاتێکدا دابەشکردنی وردی کار و داهات و سامان بەندە بە تایبەتمەندییەکانی تیۆری شایستەیی.

(شایستەیی) بە پێی پێوەرە هاوچەرخەکان یەکسانیخوازانە دەبێت. تێبینی ئەوە بکە کە، لە میریتۆکراسیدا، جیاوازی لە شایستەیی ڕەنگە تەنیا بە دوو شێوە سەرهەڵبدات:

١- جیاوازی لە سیفەتە سروشتییەکان.

٢- جیاوازی لە هەڵبژاردنی تاک.

سەبارەت بەوەی کام کارامەیی پەرەپێبدات، چ پیشەیەک بەدوایدا بگەڕێت، چەند کاربکات و هتد.. مێریتۆکراتەکان پێیان وایە کە

دەرفەتی یەکسان پێویستی بە پووچەڵکردنەوەی جیاوازییەکانی تایبەتمەندییە سروشتییەکان هەیە و دانان یان جێهشتنی هەڵبژاردنی شەخصی یان کەسی وەک تاکە سەرچاوەی نایەکسانی.

جگە لەوەش لە میریتۆکراسیدا میراتگری سەروەت و سامان نیە یان زۆر کەمە. ئەمەش بە هەمان هۆکارە کە قەدەغەی میراتگری بۆماوەیی نازناو و ئیمتیازات دەکات چونکە پێشێلی دەرفەتی یەکسان دەکات. هەروەها سامانی بۆماوەیی پەیوەندی گرینگی نێوان بەشداریکردن و داهات دەبڕێت. ئەگەر مرۆڤ شایەنی هەندێك سامان نەبێت ئەگەر بۆماوەیی بێت کە شایەنی ئەوە نییە، ئەوا شایەنی ئەو داهاتە وەبەرهێنانە نییە کە بەرهەمی دەهێنێت.

جگە لەوەش، گەورەترین جیاوازی لە نێوان بەشداریکردن لە داهات لەگەڵ دابەش کردنی داهات ئەبینرێت. بۆ نموونە کرێی ئابووری لەلایەن زۆر لە دەوڵەمەندەکانەوە دەردەهێنرێت و سیاستی شایستەیی بۆ چارەسەرکردنی کێشەی (کرێ) کاریگەری هەیە لەسەر دووبارە دابەشکردنەوەی سامان لە سەرەوە بۆ خوارەوەیە.

بەشی نۆیەم:

ڕەخنە لەسەر مێریتۆکراسی

باسی یەکەم: لەڕووی چینایەتییەوە

دانیال مارکۆفیتس لە کتێبی (تەڵەی مێریتۆکراسی)دا، ڕەخنە لە مێریتۆکراسی دەگرێت و پێی وایە کە مێریتۆکراسی بەرپرسیارە لە توندبوونەوەی چینبەندی کۆمەڵایەتی و بەگشتی زیان بە بەشێکی زۆری دانیشتوان دەگەیەنێت.

ئەو بیرۆکەکەی بە "نایەکسانی تۆپی بەفر" دەناسێنێت، کە بۆشایی هەمیشەیی لە نێوان کرێکارانی نوخبە و ئەندامانی چینی ناوەڕاستدا فراوانتر دەبێت. لە کاتێکدا نوخبەکان بەهۆی توانا و شایستەیی خۆیانەوە پۆستی تایبەت بەدەست دەهێنن، بەڵام کار داگیردەکەن و کرێکارانی چینی ناوەڕاست لە ناوەڕۆکی ڕووداوە ئابووریەکان دەردەکەن. نوخبەکان داهاتە زۆرەکانیان بەکاردەهێنن بۆ دەستەبەرکردنی باشترین خوێندن بۆ منداڵەکانی خۆیان، بۆ ئەوەی بتوانن بە سوودێکی کێبڕکێیەوە بچنە ناو جیهانی کارەوە بەسەر

ئەوانەی هەمان دەرفەتیان نەبووە. بەم شێوەیە بازنەی خولەکە لەگەڵ هەر نەوەیەکدا بەردەوام دەبێت.

لەم حاڵەتەدا چینی ناوەڕاست تووشی کەمبوونەوەی دەرفەتەکانی خۆشگوزەرانی تاکەکەسی و سەرکەوتنی دارایی دەبێت. لە کاتێکدا مەحاڵە کاریگەرییە وردەکانی ئەم دابەشبوونە کۆمەڵایەتییە لەسەر چینی ناوەڕاست بژمێردرێت، بەڵام پەتای ئۆپیۆیدەکان، بەرزبوونەوەی دراماتیک لە "مەرگی نائومێدی" واتە(خۆکوشتن، ناتەندروستی دەروونی و کحولیزم (ئالوودەبوونی مادەکحولییەکان)، و دابەزینی تەمەنی چاوەڕوانکراو لەم کۆمەڵگا شایستەییانەیدا زۆرجار وەک بەر ئەنجامێك ڕیزبەندی دەکرێن.

بەڵام ئەوە تەنها چینی ناوەڕاست نییە کە تووشی کاریگەرییە نەرێنییەکانی میریتۆکراسی دەبن. نوخبەی کۆمەڵایەتیش دەبێت باجێکی بەرچاو لە ژیانی کارە جەنجاڵەکەیاندا بدەن. زۆرێك دان بەوەدا دەنێن کە بەدەست کێشەی تەندروستی جەستەیی و دەروونی

و نەتوانینی بەردەوامبوونی ژیانێکی کەسی کوالیتی باش و کەمی کات بەسەربردن لەگەڵ خێزانەکانیان دەناڵێنن.

زۆرجار منداڵانی نوخبەی کۆمەڵایەتی لە تەمەنێکی بچووکەوە ناچار دەکرێن بچنە ناو ژینگەیەکی پەروەردەیی زۆر کێبڕکێکارەوە، کە بە درێژایی قوتابخانە و زانکۆ و ژیانی کارکردنیان بەردەوام دەبێت.

نووسەر لە ڕێگەی ئەم ئارگیومێنتەوە هێرش دەکاتە سەر بیرۆکەی مێریتۆکراسی وەک ئامرازێکی دادپەروەرانە بۆ هەڵسەنگاندن و پاداشتکردنی لێهاتووترین و ماندووترین ئەندامانی کۆمەڵگا هەڵسەنگاندنی بۆ دەکات.

مارکۆڤیتس ڕێبازێکی جیاواز بۆ مێریتۆکراسی پێشنیار دەکات، ڕێبازێك کە ئاسانکارییەکانی ژیانی ئابووری و کۆمەڵایەتی بە ئازادی بەسەر ئەو کەسانەدا دابەش دەکرێن کە بە ڕادەیەکی پێویست سەرکەوتوون لەو کارانەی کە ئەنجامی دەدەن، نەك ژینگەیەکی کێبڕکێی بەردەوام دروست بکەن. داوای چاکسازی لە ڕۆڵی ئابووری و ڕێکخراو و دامەزراوەکان دەکات بۆ ئەوەی دانیشتووانێکی فراوانتر

لەخۆ بگرێت و لێرەشەوە بۆشایی نایەکسانی کە لە زیادبووندایە، بەرتەسك بکرێتەوە بە پرسیارکردن لە هەژموونی کۆمەڵایەتی کرێکارانی پلە باڵاکان، و دەستوەردان لە دووبارە دابەشکردنەوەی داهات و کاتی کارکردن و ناسنامەی کۆمەڵایەتی بەناوی خۆیانەوە لە کرێکارانی چینی ناوەڕاستدا.

وێنایەکی دیکەی بۆشایی لە مێریتۆکراسی دا دەتوانرێت لەو ڕێگایانەدا ببینرێت کە گەلێکی وەك چین هەڵدەبژێرن بۆ بەرزکردنەوەی پلەی زۆرێك لە بەرپرسە حکومییەکانیان. ئەوەی زۆر جێگەی نیگەرانییە ئەو ڕێگایانەیە کە شازادەکان لە حکومەتی چیندا دژایەتی بیرۆکەکانی "چینە کۆمەڵایەتییە یەکسانەکان" و "توانای سروشتی" دەکەن کە لە چالاکییە ئایدیاڵەکانی حکومەتێکی شایستەدا پێشکەش دەکرێن.

واقیعەکە زۆر جێگەی نیگەرانییە کە لە کۆی حەوت بەرپرسی –پارتی کۆمەڵایەتی حکومەتی نوخبەی چین– دا چواریان شازادەن. بە شێوەیەکی فراوان ئاماژە بەوە کراوە کە ژمارەیەکی زۆر لە سەرکردە

و بنەماڵە دیارەکانی حیزب دەسەڵاتی سیاسی خۆیان بەکارهێناوە بۆ گۆڕینی سەروەت و سامانی دەوڵەت بۆ سامانی تایبەتی خۆیان. لە واقیعدا ڕێژەی زۆری شازادەکان لە حکومەتی چیندا پێچەوانەی بیرۆکەی "پلەبەرزکردنەوەی یەکسانی بەرپرسان لەسەر بنەمای توانا لە حکومەتێکی مێریتۆکراسیدا. مانەوە و پایە بەرزی شازادەکان لە حکومەتی چین بەردەوامە بۆ ئەوەی نیشانی بدات کە گەندەڵی نوخبەکان هێشتا ڕۆڵێکی بەرچاوی هەیە لە مانەوەی ئەواندا.

ئەمەش نیشاندەری ئەو ڕاستییەیە کە لەسەر ئاستی واقیعییەت، هێشتا بیردۆزەی شایستەیی نەیتوانییوە خۆی بسەپێنێت و تەنها لەسەر ئاستی هزر و بیردۆزە ماوەتەوە.

باسی دووەم: لە ڕووی تاکە کەسییەوە

١- ستەمی شایستەیی:

مایکل ساندێل، فەیلەسوفی سیاسی ئەمریکی لە کتێبەکەیدا، (ستەمی شایستەیی) دا دەڵێت" چی بووە بە چاکەی گشتی؟ ئەو پێی وایە ئەو باوەڕە شایستەییانەی کە سەرکەوتنی کەسی تەنیا لەسەر بنەمای شایستەیی و هەوڵی تاکەکەسییە، بووەتە هۆی پشتگوێخستنی چاکەی گشتی و وەرێنی هاوەدەنگی و سەرهەڵدانی نایەکسانی. ڕەخنەکانی (ساندێل) پەیوەندی بەو تێڕوانینە بەربڵاوەوە هەیە کە ئەوانەی سەرکەوتن بەدەستدەهێنن شایەنی ئەوەن بەهۆی زیرەکی و بەهرە و هەوڵەکانیانەوە بگەنە شوێنی گونجاو.

بەڵکو دەڵێت ئەم باوەڕە کەموکوڕی تێدایە بەو پێیەی ڕۆڵی بەخت و بارودۆخە دەرەکییەکان وەك هۆکارە کۆمەڵایەتی و دەرەکییەکان پشتگوێ دەخات، کە لە دەرەوەی کۆنترۆڵی تاکن.

لـه ئەنجامـدا (سـاندێل) هۆکـاری زیـادبوونی کـەلێنی نێـوان "بـراوە و دۆڕاو"ی ئـابووری، دابـەزینی بەشـداریکردنی مـەدەنی و سـەرهەڵدانی پۆپۆلیزم دەگەڕێنێتەوە بۆ ئایدیالی شایستەیی. جگـە لـەوەش، ئـەو دەڵێت بەڵێنی شایستەیی، نوخبەیەک دروست دەکـات کـە پـەیوەنـدی بە کۆمەڵگاوە پچڕاوە و هاوسۆزی بۆ ئەو کەسانە نییە، کە لە دواوەی خۆیان بەجێماون. دامەزراوە نوخبەییەکان لەوانەش ئایڤی لیگ و وۆڵ ستریت بە گوتەی سـاندێل فەزیلـەتیان گەنـدەڵ کـردووە و هەسـتیان بەوە کردووە کە کێ شایەنی دەسەڵاتە.

لـە کۆتاییـدا، ئـارگومێنتی مایکـل سـاندێل ئەوەیـە کـە "ئـەمڕۆ میریتۆکراسی زیاتر وەک بەدیلێک بۆ نایەکسانی کاردەکـات نـەک وەک پاساوی سەرەتایی". بـەم شـێوەیە، ئـەو دۆسـیەکە دەخاتـە ڕوو بـۆ پێداچـوونەوە بـە تێگەیشـتنمان لـە سـەرکەوتن و چـاکەی گشـتی لەوانـەش مشـتومڕی گشـتی سـەبارەت بـە ڕادەی دەوڵـەتی ئاسوودەژیانی. بە بڕوای ساندێل، ئەمە بریتییە لە وردبوونەوە لەوەی کە چی بەشداریکردن لە چاکەی گشتیدا پێکدەهێنێت و چۆن ئەمانـە دەبـێ پاداشـت بدرێنـەوە. لێـرەوە بانگـەوازی ئـەوە دەکـات کـە لـە

دادپەروەری دابەشکردن تێپەڕێت بەرەو دادپەروەری بەشداریکردن، واتە "دروستکردنی هەلومەرجێك بۆ ئەوەی هەموان بتوانن بەشداری لە چاکەی گشتیدا بکەن و شەرەف و ناساندن لەو کارە وەربگرن کە کردوویانە". بۆ ئەم مەبەستە، ئەو پێشنیاری سیاسەتی گشتی دەکات وەك باجدانی پێشکەوتووتر بۆ کەمکردنەوەی نایەکسانی ئابووری.

٢- مێریتۆکراسی خەیاڵی:

زۆربەی ڕەخنەکان لە دژی مێریتۆکراسی، لەوانەش ئارگومێنتەکەی ساندێل لە "ستەمی شایستەیی"دا، مامەڵە لەگەڵ "مێریتۆکراسی" وەك میکانیزمێکی جەوهەری دەکات کە پاداشتەکان بەپێی تواناکانی مرۆڤ تەرخان دەکات. (ساتۆشی ئاراکی) کۆمەڵناسی ژاپۆنی بە گومان لەسەر ئەم گریمانە بنەڕەتییە، لێکۆڵینەوەی لەوە کرد کە ئایا دەرئەنجامە ئابوورییەکان پەیوەندییان بە ئاستی لێهاتوویی تاکەکانەوە هەیە لە ئەمریکا؟

ئەو بۆی دەرکەوت کە گەڕانەوەی ئابووری بۆ بڕوانامەی پەروەردەیی خودیی بە شێوەیەکی بەرچاو، گەورەترە لە گەڕانەوەی

بـۆ کارامەییـەکانی مـەعریفی و نایەکسـانی نێـوان نـەوەکان بـە شـێوەیەکی بەرچـاو لـە رێگـەی بڕوانامەکانـەوە دروسـت بـووە نـەک تواناکان , هەر بۆیـە ڕەنگـە دۆخـی نادادپەروەرانـەی وەک "دەرگـای لاوەکـی" هـەبێت. بۆیـە (ئـاراکی) دەڵێـت کـە ئـەمریکای هاوچـەرخ کۆمەڵگەیـەکی تایبەتمەنـدی بـاوەڕپێکراوە، کـە بڕوانامەگـەرایی زاڵـە بەسەر (شایستەیی لەسەر بنەمای کارامەیی)دا، بەڵام خەڵک بـە هەڵـە باوەڕیان بەوە هێناوە کە کۆمەڵگاکەیان شایستەیی یە.

بە ناوهێنانی ئەم دۆخە بە "میریتۆکراسی خـەیاڵی"، جـەخت لەسـەر گرنگی لێکۆڵینەوە لە سروشتی بڕواپێکـراوی شایسـتەیی کۆمەڵگایـەک دەکاتـەوە بـە جیاکردنـەوەی ئـەرکی بڕوانامـە پەروەردەییـەکان وەک خـۆی و توانـا ڕاسـتەقینەکان چ لـە ڕووی چـەمکییەوە و چ لـە ڕووی ئەزموونییەوە.

٣- ناعەدالی بوون و توانای جێبەجێنەبوون:

ئەگـەر سـەیری ئەفسـانەی شایسـتەیی و گریمانـەی جیهـانی دادپەروەرانـە بکـەین دەبیـنین کـە زاراوەی "مێریتۆکراسـی" لـە سـەرەتادا وەک چـەمکێکی نـەرێنی مەبەسـت بـووە. یـەکێک لـە

نیگەرانییــە ســەرەکییەکانی شایســتەیی پێناســەی نــاڕوونی "شایستەیی"یە. ئەوەی بە شایستە دادەنرێت دەتوانێت لەگەڵ بۆچوونەکاندا جیاواز بێت کە کام سیفەت بە شایستەترین دادەنرێت، ئەمەش پرسیارێك دەوروژێنێت کە کام "شایستەیی" بەرزترینە یان بە واتایەکی تر کام ستاندارد "باشترین" ستاندارده. بەو پێیەی کە کاریگەریی گوماناوی شایستەیی لەسەر بنەمای لێهاتوویی گومانـاوی بەرپرسـەکانی دامـەزراوە، ئـەم سـتاندارەدەی شایسـتەیی ناتوانێـت ئاڕەزوومەندانە بێت و هەروەها دەبێت ڕەنگدانەوەی ئەو لێهاتوویانە بن کە پێویستن بۆ ڕۆڵەکانیان.

لە لایەکی ترەوە متمانەی ئەو دەسەڵات و سیستەمەی کە شایستەیی هـەر تاکێـك هەڵدەسـەنگێنێت، یـاخود پێوەرەکـانی چـین؟ خـاڵێکی دیکـەی نیگەرانییـە. بـەو پێیـەی سیسـتەمێکی شایسـتەیی پشـت بـە ستانداردێکی شایستەیی دەبەستێت بـۆ پێوانـەکردن و بـەراوردکردنی خەڵك لـە بەرامبـەردا، ئـەو سیسـتەمەی کـە ئەمـە بەهۆیـەوە ئـەنجام دەدرێت دەبێت جێی متمانە بێت بۆ دڵنیابوون لەوەی کە شایسـتەیی هەڵسـەنگێندراویان بـە وردی توانـا پۆتانسـێلەکانیان ڕەنگدەداتـەوە.

تاقیکردنـەوە سـتانداردەکان کـە ڕەنگدانـەوەی پرۆسـەی ڕیزکردنـی مێریتۆکراتیکە، بەهۆی ئەوەی سەختە و ناتوانرێت بە وردی زۆرێك لە سیفەت و توانا بەنرخەکانی خوێندکاران هەڵسەنگێنێت، کەوتۆتە ژێر ڕەخنە.

تیۆریستێکی پـەروەردەیی وەك (بیـل ئـایرز)، لـە لێدوانێکدا لەسـەر سـنووردارکردنی تاقیکردنـەوە سـتانداردەکان، دەنووسـێت و دەڵـێ "تاقیکردنـەوە سـتانداردەکان نـاتوانن دەستپێشـخەری، داهێنـان، خەیاڵ، بیرکردنەوەی چەمکی، کنجکاوی- بنکۆڵکـاریی-، هەوڵـدان ، حوکمـدان، پابەنـدبوون، توانسـت، ئـیرادەی بـاش، ڕەنگدانـەوەی ئەخلاقی "کۆمەڵێك مەیلی بـەنرخ و سـیفەتی بـەنرخی تـر، پێوانـەیان بکەن.

ئەوەی دەتـوانن ببپێـون و بیـژمێرن بـریتین لـە کارامـەیی گۆشـەگیر، ڕاسـتی و ئـەرکی تایبـەت، زانیـاری نـاوەڕۆك، کـەمترین لایەنـە سەرنجڕاکێش و کەمترین لایەنە گرنگەکانی فێربوون". شایستەیی کـە لـە ڕێگـەی هەڵسـەنگاندنی بۆچـوونەکانی مامۆسـتایانەوە دیـاری

دەکرێت، لە هەمان کاتدا توانای هەڵسەنگاندنی ئەو سیفەتە بەنرخانەی کە ناتوانرێت بە تاقیکردنەوەی ستاندارد هەڵسەنگێندرێن، جێی متمانە نین. چونکە بۆچوون و تێڕوانین و لایەنگری و ستانداردەکانی مامۆستایان زۆر جیاوازن. ئەگەر سیستەمی هەڵسەنگاندن گەندەڵ، ناشەفاف، بۆچوون یان چەواشەکارانە بێت، بڕیارەکان سەبارەت بەوەی کێ زۆرترین شایستەیی هەیە، دەکرێت زۆر هەڵە بێت.

هەروەها ئاستی خوێندن کە پێویستە بۆ ئەوەی بتوانرێت ببنە کێبڕکێکار لە مێریتۆکراسیدا، ڕەنگە تێچووی زۆری هەبێت، بە شێوەیەکی کاریگەر کاندیدبوون بۆ پۆستێکی دەسەڵات سنووردار دەکات بۆ ئەوانەی کە ئامرازی پێویستیان هەیە بۆ پەروەردەبوون. نموونەی ئەمەش خوێندکارێکی چینی بوو کە خۆی بە مەسیح ڕاگەیاند، (هۆنگ شیوکوان)، کە سەرەڕای ئەوەی لە تاقیکردنەوەیەکی سەرەتایی و سەرتاسەری ئیمپراتۆریدا پلەی یەکەمی بەدەستهێنا، بەڵام توانای خوێندنی زیاتری نەبوو. بەم شێوەیە، هەرچەندە هەوڵیدا بە شێوەیەکی تایبەت بخوێنێت، بەڵام

لە کۆتاییدا (هۆنگ) لە تاقیکردنەوەکانی دواتردا ڕکابەری نەبوو و نەیتوانی ببێتە بیرۆکرات. دەوترێت ئەم لایەنە ئابووریی‌ەی میریتۆکراسیەکان لەم سەردەمەدا بەردەوامە لەو ووڵاتانەی کە خوێندنی بێبەرامبەریان تێدا نییە، بۆ نمونە دادگای باڵای ئەمریکا تەنها لەو دادوەرانە پێکهاتووە کە لە زانکۆی (هارڤارد) یان (ییڵ) خوێندوویانە و بە گشتی تەنها ئەو کاندیدانەی کە لە پێنجەمی سەرەکیدا بەشداریان کردووە، لەبەرچاو دەگیرێت، لە کاتێکدا لە ساڵانی ١٩٥٠ دا ئەو دوو زانکۆیە تەنیا نزیکەی یەک لەسەر پێنجی دادوەرەکانیان پێکدەهێنا.

تەنانەت ئەگەر خوێندنی بێبەرامبەریش دابینبکرایە، ئەو سەرچاوانەی کە دایک و باوکی خوێندکارێك دەتوانن لە دەرەوەی مەنهەج – پرۆگرام– دابینی بکەن، وەك مامۆستای وانەبێژ، ئامادەکاری تاقیکردنەوە و پاڵپشتی دارایی بۆ تێچووی ژیان لە کاتی خوێندنی باڵادا، کاریگەرییان دەبێت لەسەر ئەو خوێندنەی کە خوێندکار بەدەستی دەهێنێت و پێگەی کۆمەڵایەتی خوێندکارەکە لە

کۆمەڵگەیەکی شایستەدا. ئەمەش دادپەروەری و سیستەمی شایستەیی سنووردار دەکات.

بە هەمان شێوە ڕەخنەگرانی فێمینیست ئاماژەیان بەوە کردووە کە زۆرێك لە ڕێکخراوە پلەبەندییەکان لە ڕاستیدا لایەنگری ئەو تاکانەن کە پشتگیرییەکی ناڕێژەییان لە جۆرێکی نافەرمی وەرگرتووە (بۆ نموونە ڕاهێنەرایەتی، دەرفەتی زارەکی و هتد)، بەجۆرێك کە تەنیا ئەو کەسانەی کە سوودمەندن لەم جۆرە پشتگیریانە ئەگەری ئەوە هەیە ئەم ڕێکخراوانە وەك شایستەیی بیناسێنێ.

ئابووریناس (ڕۆبەرت ئێچ فرانك) لە زانکۆی کۆرنێل لە کتێبی (سەرکەوتن و بەخت) دا بەختی باش و ئەفسانەی شایستەیی ڕەتدەکاتەوە. ئەو باس لەوە دەکات کە چۆن (هەل – چانس) ڕۆڵێکی بەرچاو دەگێڕێت لە بڕیاردان لەسەر ئەوەی کێ چی بەدەست دەهێنێت کە بە شێوەیەکی بابەتیانە لەسەر بنەمای شایستەیی نییە. ئەو گرنگی کاری قورس نادیدە ناگرێت، بەڵام بە بەکارهێنانی توێژینەوە دەروونییەکان و فۆرمولەی بیرکاری و نموونە، ئەوە نیشان

دەدات کـە لـە نێـوان کۆمـەڵێك کەسـدا کـە لـە ئاسـتێکی بـەرزدا کارەکانیان ئەنجام دەدەن، جەخت لەوە دەکاتەوە کـە چـۆن چـانس (بەخت) پۆڵێکی گەورە دەگێڕێت لە سەرکەوتنی تاکێکدا.

باسی سێیەم: لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە

نیگەرانییەکی دیکە سەبارەت بە بنەمای ناکارامەیی، یان "بنەمای پیتەر"ە. لەگەڵ بەرزبوونەوەی پلەی مرۆڤەکان لە کۆمەڵگەیەکی شایستەیی لە ڕێگەی پلەبەندی کۆمەڵایەتی و لە ڕێگەی شایستەیی نیشاندراویانەوە، لە کۆتاییدا دەگەنە ئاستێك و گیر دەخۆن، لە ئاستێکدا کە زۆر قورسە بۆ ئەوەی بتوانن بە شێوەیەکی کاریگەر ئەنجامی بدەن" ئەوان بەرز دەکرێنەوە بۆ بێتوانایی. ئەمەش کاریگەری سیستەمی شایستەیی کەم دەکاتەوە، کە قازانجی سەرەکی پراکتیکە گوایە لێهاتوویی ئەو کەسانەیە کە کۆمەڵگا بەڕێوەدەبەن.

فەیلەسوف (خن لامپێرت) لە کتێبی پەروەردەی میریتۆکراتیك و بێ بەهایی کۆمەڵایەتیدا ئاماژەی بەوە کردووە کە مێریتۆکراسی پەروەردەیی جگە لە وەشانێکی پۆست مۆدێرن لە داروینیزمی

کۆمەڵایەتی هیچی تر نییە. لایەنگرانی دەڵێن کە تیۆرییەکە نایەکسانی کۆمەڵایەتی بە شایستەیی دەزانێت. ئەم تیۆرە کۆمەڵایەتییە پێی وایە کە تیۆری پەرەسەندنی داروین بە هەڵبژاردنی سروشتی مۆدێلێکە، نەک تەنها بۆ پەرەپێدانی تایبەتمەندییە بایۆلۆژییەکان، بەڵکو وەک بەکارهێنانێك بۆ دامەزراوە کۆمەڵایەتییە مرۆییەکانیش دامەزراوە کۆمەڵایەتییە هەبووەکان بە شێوەیەکی ناپاستەوخۆ وەک نۆرماتیف ڕاگەیەندراون. داروینیزمی کۆمەڵایەتی ڕەگ و ڕیشەی خۆی لەگەڵ پێشکەوتنخوازی سەرەتاییدا هاوبەشە، و لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەمەوە تا کۆتایی جەنگی جیهانی دووەم زۆرترین ناوبانگی هەبوو. داروین تەنیا خۆی خستۆتە سەر ئەوەی کە تیۆرییەکانی بە مانای بایۆلۆژی بخاتەڕوو و ئەوە بیرمەند و تیۆریستەکانی دیکەن کە مۆدێلی داروینیان بە شێوەیەکی نۆرماتیف بۆ وەقفە نایەکسانە تەماحیەکانی مرۆڤ بەکارهێناوە.

بەشی دەیەم:

ناڕەزایەتییەکان

هـەموو تیۆرییـە فەلسـەفییەکان ناڕەزایـەتی لەسـەریان هەیـە بـەڵام میریتۆکراسی نائاساییە بەو پێیەی ڕەخنەگرانی لـە هـەموو لایەکـەوە هـاتوون (یەکسـانیخواز و ئـازادیخواز، لیـبرالێ ، چـەپ و کۆنـەخواز) دەخەنە یەکلای تەرازووەکە و هەرچی هەڵسەنگاندن و پێوەری دیکـە هەیە دەخەنە ئەولاوە، ئەمەش زۆرجار پێچەوانە دێتەوە و ئاڵۆگۆڕ لە بابـەت و کەسـەکاندا دەهێنێتـە ئـاراوە کـە لـەم بەشـەدا کـەمێك هەڵوێستەی لەسەر دەکەین.

باسی یەکەم: ڕاولز و تیۆری کۆمەڵگەی شایستە

ڕاولز لە کتێبی (تیۆری دادپەروەری)دا خوێنەرانی خۆی دڵنیا دەکاتەوە کە تیۆرەکەی کۆمەڵگایەکی شایستەیی بەرهەم ناهێنێت. ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە هیچ خاڵێکی هاوبەش لە نێوان ڕاولز و مێریتۆکراتەکاندا نییە. هەردووکیان هاوڕان لەسەر ئەوەی کە دەرفەتی یەکسان توخمێکی جەوهەری کۆمەڵگەیەکی دادپەروەرە. بەڵام (ڕاولز) دەرفەتی یەکسان جووت ناکات لەگەڵ یاسایەکی دابەشکردنی شایستەیی، بەڵکو لەگەڵ بنەمای جیاوازییەکەی یەکسانی دەکات.

کۆمەڵگایەکی دادپەروەر، بە گوتەی (ڕاولز)، تەنیا تا ئەو ڕادەیە وەڵامی شایستەیی دەداتەوە کە ئەوە سوودی بۆ خراپترین ئەندامانی کۆمەڵگا هەبێت. بە شێوەیەکی خەیاڵی، بە ڕێگەدان بە هاوواڵاتیانی شایستە بۆ ئەوەی زیاتر لە هاوواڵاتیانی ناشایستە داهاتیان هەبێت،

دەتوانین پاستای کۆمەڵایەتی گەشە پێبدەین و بەو هۆیەوە دابەشکردن گەورەتر دەبێت بەو پێیەی بگات بەدەست خراپترین چین لەکۆمەڵگا. ئەگەر تەنها ئەوە بێت، ئایا تیۆری ڕاولز هیچ گرنگییەك بە شایستەیی دەدات. بەڵام ڕۆڵی شایستەیی لە دابەشکردنی ڕاولسیدا هەمیشە سود بەخشە و بێ لایەنگریە و مەرجدارە. ڕاولز چوار ناڕەزایەتی دیکەی هەیە بەرامبەر بە شایستەیی.

یەکەم: بە شێوەیەکی بەرفراوان تیۆرییەکانی دادپەروەری لەسەر بنەمای شایانەکان دەکاتە ئامانج.

ڕاولز بانگەشەی ئەوە دەکات کە کەس شایەنی هیچ نییە چونکە هەموو بنەماکانی یەکسانیان لە "بارودۆخی خێزانی یان کۆمەڵایەتی بەختەوەر"ەوە سەرچاوە دەگرن. بۆ نموونە مرۆڤ زیرەکە، یان لەبەر ئەوەی ئاستی زیرەکی سروشتی بەرزی هەیە یان لەبەر ئەوەی لە ژینگەیەکدا پەروەردە بووە کە ئەو سیفەتەی تێدا چاندووە. بە هەر دوو ڕێگاکە، ئەو جۆرە "بەختەوەرییە" دابەشکردنی بنەما

شایەنییەکان تێکدەدات. (مارکس لە کتێبی "پەخنە لە بەرنامەی گۆتا"دا ئارگومێنتێکی هاوشێوە دەخاتە ڕوو.)

دووەم: ڕاولز ئەڵێت میرێتۆکراسی قابیلی جێ بە جێ کردن نیە. ڕەنگە تەنها بە کردەوە مەحاڵ بێت کە بە وردی بەدواداچوون بۆ شایستەییەکانی خەڵک بکرێت بۆ ئەوەی دابەشکردن لەسەر بنەمای شایستەیی بتوانرێت وەڵامێکی پڕبە پێست بداتەوە.

سێیەم: ڕەنگە میرێتۆکراسی تەنیا بە "بنەما گشتگیرەکان" ڕەوا بێت، و لە کەسانی ئازاد و یەکسانەوە لە سیستەمێکی هاوکاریدا سەرهەڵنادات. ئەگەر ئەوە وابێت (ئەگەر ڕوانگەی ڕاولسیان بە گشتی دروست بێت)، ئەوا ئەوە کێشەیە. بەڵام مارگریت هۆڵمگرێن و جەیمس ستێربا دەڵێن کە بەڵێندەرانی ڕاولسیان لە ڕاستیدا سیستەمێکی دادپەروەری لەسەر بنەمای شایان هەڵدەبژێرن، وەکو میرێتۆکراسی.

چـوارەم: ڕاولـز دەڵێـت کـە میریتۆکراسـی بـە ڕادەیـەکی پێویسـت دیموکراسی نییە. ئەمە سەرنجڕاکێشە چونکە دواتر لە کتـێبی تیـۆری دادپـەروەریدا پێشنیاری کراوەیی دەکات بۆ حوکمڕانی شایستەیی:

ئێستا ئەگەر نمونەیـەک بهێنینـەوە، ئازادییـە سیاسـییەکان بەڕاسـتی ژێردەسـتەی ئازادییـەکانی دیکـەن. بـە داننـان بـەم گریمانانەیـەدا، فرەدەنگـی ڕەنگـە بـە تـەواوی دادپـەروەرانـە بێـت. کەلـە پێشـەوە بەوردی باسمان کردووە.

باسی دووەم: یەکسانیخوازی پەیوەندیدار

یەکسانیخوازان ئایدیالی یەکسانی بە شتێکی بەرچاو دەزانن لە ڕووی ئەخلاقییەوە. لە بەرامبەردا مێریتۆکراتەکان یەکسانی بە شتێکی ناپەیوەندیدار یان تەنانەت دوژمنایەتی دادپەروەری دەزانن. (مەگەر باسی یەکسانی ڕێژەیی ئەرستۆ نەکەین).

یەکێك لە چینە گرنگەکانی ناڕەزایەتی لەسەر بنەمای یەکسانی لە شایستەیی لە یەکسانیخوازانی پەیوەندیی سەرچاوە دەگرێت وەك ئەلیزابێس ئەندەرسۆن و هاری بریگهاوس ، کە دەڵێن لە ڕووی ئەخلاقییەوە گرنگە مرۆڤەکان بتوانن یەکسان پەیوەندی بە یەکترەوە بکەن. پێدەچێت ئەوە لە مێریتۆکراسیدا مەترسی لەسەر بێت، کە جیاوازی لە شایستەیی جیاوازی لە دەسەڵاتی سیاسی، کاڵا کۆمەڵایەتییەکان، یان هەردووکیدا دروست دەکات. چۆن دەتوانرێ کەسێکی نا شایستە وەك کەسێکی شایستە سەیر بکرێت، بە تایبەت

که دووەمیان دەوڵەمەندترە، یان دەنگی زیاترە، لە یەکەمیان،پەنگە لە میریتۆکراسیدا کێشەی ستەم و زاڵبوون و پلەبەندی نەبێت؟ ئایا شایستەییەکان تەنانەت ئاهەنگ بۆ پلەبەندییەکان ناگێڕن؟

کە ئەمانەمان بە ئاشکرا لە نێو کۆمەڵگەدا بەئاشکرا هەستپێکردووە و بەردەوامیش دووبارە دەبنەوە.

یەکسانیخوازی پەیوەندیدار دەستەواژەیەکە بۆ بەرگریکردن لە ڕێکخستنە سیاسییە دیموکراسیەکان بەکاردەهێنرێت. بۆ نموونە بریگهاوس پرنسیپی یەکسانی کاریگەری سیاسی ﴿EADI﴾" پێشدەخات، کە پشت بە بنەمای "یەک کەس، یەک دەنگ"دەبەستێت

ئارگومێنت بۆ EADI ئەوەیە کە گەرەنتی هەبوونی کاریگەریی یەکسان ، مەرجێکە بۆ دەربڕینی ڕێزگرتن لە هاوواڵتییانمان.

بەم پێیە بۆ بریگهاوس، ڕێکخستنێکی سیاسی شایستەیی (کە بۆ نموونە، پێشێلکردنی "یەک کەس، یەک دەنگ") ڕێگری دەکات لە ڕێزگرتنی هاوڵاتیان لە یەکتر ، و هەربۆیە لە ڕووی ئەخلاقییەوە قبوڵ ناکرێت. ناڕەزایەتی هاوشێوە بەرامبەر بە شایستەیی لەلایەن

یەکسـانیخوازە پەیوەندیـداڕەکانی دیکـەوە دەخرێتـەڕوو، وورەدەکاریـیەکان بەنـدە بـە تیـۆری یەکسـانخوازی پەیوەندیـداری تایبەتەوە.

باسی سێیەم: تیۆری دیموکراتی

سەیر نییە کە دیموکراتەکان ناڕەزایەتیان بەرامبەر سیاسەتی شایستەیی هەیە. ناڕەزایەتییەکانیش سێ چینی سەرەکی هەیە.

بۆ دیموکراتە زانستییەکان-: دیموکراسی بەنرخە و ڕەوایە بەهۆی توانای بڕیاردانی دروست و دادپەروەرانە. ئەوان یان بەرەنگاری ئیدیعاکانی میریتۆکراتەکان دەبنەوە سەبارەت بە نەزانی و ناعەقڵانییەتی دەنگدەری دیموکرات یان، زیاتر لەمەش دەرئەنجامەکە لە ناتەواوی کارکردنی تاکەوە بۆ ناتەواوی کارکردنی بەکۆمەڵ ڕەتدەکەنەوە.

ئەمە ڕاستەوخۆترین ناڕەزایەتییە بەرامبەر بە شایستەیی بەو پێیەی کە نزیکەی هەموو ئارگیومێنتەکانی حوکمڕانی شایستەیی لە ڕووی کاراکتەرییەوە زانستین.

باوترین ئارگومێنت که بۆ "حەکیمی ﴿دیموکراسی﴾" دەخرێتەڕوو، تیۆرمی دەستەی هاوپەیمانێتی کۆندۆرسێتە. تیۆرمەکە لە سادەترین شێوەی خۆیدا کۆمەڵێك دەنگدەر لەبەرچاو دەگرێت کە لە نێوان دوو بەدیلدا هەڵدەبژێرن (بۆ نموونە دیموکرات و کۆماریخواز). هەر دەنگدەرێك ئەگەری هەڵبژاردنی کاندیدی "دروست" (بۆ نموونە، دادپەروەرتر)ی هەیە. ئەو ئەگەرە هاوبەشە و ٥٠٪. بەگریمانەیەك کە دەنگەکان لە ڕووی ئامارییەوە سەربەخۆن و گروپەکە "یەك کەس، یەك دەنگ" بەکاربهێنێت، تیۆرمی کۆندۆرسێت پێمان دەڵێت کە (١) تا گروپەکە گەورەتر بێت، ئەگەری هەڵبژاردنی دروستی زیاترە و (٢) تائەگەری هەڵبژاردنی دروستی گروپەکە زیاتر دەبێت دەچێتە ١٠٠٪ لەگەڵ ئەوەی ژمارەی دەنگدەران دەچێتە بێکۆتایی.

ڕەنگە مێریتۆکرات لێرەدا سوود لە سێ وەڵامی فراوان وەربگرێت. یەکەم: ڕەنگە بە پاساوی ئەوەی کە گریمانەکانی لە جیهانی ڕاستەقینەدا پێشێل دەکرێن، پەیوەندیی مۆدێلەکە ڕەت بکاتەوە. (ئاماری سەربەخۆیی بە تایبەتی کێشەدارە بە لەبەرچاوگرتنی هەلسوکەوتی و لامدانەوەی دەنگدەران).

دووەم: لەوانەیە دان بەوەدا بنێت کە ئەدای بەکۆمەڵ لە دیموکراسیدا بە هۆکاری کۆندۆرسێتی باشە، بەڵام پێداگری لەسەر ئەوە بکات کە میریتۆکراسی باشتر کاردەکات. چونکە لەوانەیە ئەویش سوود لە کۆکردنەوە وەربگرێت.

سێیەم: لەوانەیە وەڵامی ئەوە بداتەوە کە تیۆرمەکە خۆی دەستخۆشی لە کاریگەریی سیاسی نایەکسان دەکات: کاتێک هەندێك هاوواڵتی لە هەندێکی تر لێهاتووترن، "یەك کەس، یەك دەنگ" (بەگشتی) کەمتر گونجاوە. گروپەکە باشتر کاردەکات ئەگەر دەنگدەرانی لێهاتووتر کاریگەری زیاتریان پێبدرێت.

دیموکراتە ئیپیستمیکییەکان لەسەر بنەمای تیۆری دیکە سوودیان وەرگرتووە. ڕەنگە "هەمەچەشنی لە توانادا زاڵ بێت": دیموکراسی بە شێوەیەکی کاریگەر هەمەجۆریی لەناو دەنگدەرانی هاوچەرخدا بەکاردەهێنێت و بەم شێوەیەش لە ڕووی زانستییەوە باشتر کاردەکات لە چاو میریتۆکراسی.

یان ڕەنگە لە کاتێکدا دەنگدەرانی دیموکرات زۆرجار هەڵە دەکەن، وەک شایستەییەکان ئیدیعای دەکەن، ئەو هەڵانە هەڵدەوەشێنەوە بۆ ئەوەی ڕێگە بە کەمینەیەکی ورد بدەن زاڵ بن " بەمەش دەگوترێت: موعجیزەی کۆکردنەوە.

ڕێکارە دیموکراتەکان تاکتیکێکی جیاواز دەگرنەبەر. بۆ ئەوان ئەوەی دیموکراسی ڕەوا دەکات و شایستەیی ڕەتدەکاتەوە، پابەندبوونە بە هەندێك ڕێکاری پێویستی ئەخلاقی.

بۆ ڕێکارخوازە (پاکەکان)، ئایا شایستەیی "بەدواداچوون بۆ ڕاستییەکان دەکات" یان بڕیارەکان باشتر لە دیموکراسی دەدات، شتێکی پەیوەندیدار نییە (ئەگەر بەڕاستی ئەم تێڕوانینانە بە شێوەیەك مانایان هەبێت).

بۆ نموونە هەندێك ڕێکاری دەنگدان وەك "یەك کەس، یەك دەنگ" پێویستە بۆ دادپەروەری و دیموکراسی ئەم ڕێکارە بەرجەستە دەکات، لە کاتێکدا میریتۆکراسی ڕەتی بکاتەوە، هیچ شیکارییەکی

دیکه پێویست نییه: دیموکراسی ڕەوایی دەدات و شایستەیی ڕەوای ناکات.

زۆرێك له ئارگیومێنتەکانی یەکسانیخوازی پەیوەندیدار ڕێکارگەرایین و جۆرەکانی تری تیۆری ڕێکارگەرایی پەرەیان پێدراوە.

له کۆتاییدا (ئیستلۆند) ناڕەزایەتییەکی کاریگەری پێشخستووە کە تێکەڵەیەکە لە ڕێبازە زانستی و ڕێکارگەرایی زانستی. (ئیستلۆند) دژی ڕێبازە پاکەکانی ڕێکارگەراییە بەو پاساوەی کە ئەگەر دادپەروەری ڕێکارەکان تەنها گرنگیمان پێبدات، دیموکراسی باشتر نابێت لە تەنها لێدانی دراوێك. لە هەردوو حاڵەتەکەدا، هەموو هاوواڵتیان چانسی یەکسانیان هەیە بۆ ئەوەی کاریگەرییان لەسەر هەڵبژاردنێك هەبێت (چونکە، لەم حاڵەتەی دواییدا، هیچ کامیان بە هیچ شێوەیەك چانسی ئەوەیان نییە). کەواتە دەبێت پێکهاتەیەکی زانستی هەبێت بۆ پاساودانی سیاسی.

لە لایەکی دیکەوە، ئەو ڕاستییەی کە ڕەنگە هەندێك سیستەمی شایستەیی لە دیموکراسی باشتر کاربکات، بەس نەبێت بۆ

پاساودانی. ئیستلۆند دەڵێت: سیستەمی سیاسی ئێمە دەبێت "بەگشتی قبوڵکراو" بێت بۆ هەموو هاوڵاتیانی عەقڵانی (واتە ئەمە ئارگومێنتێکی عەقڵی گشتییە). بە بڕوای ئیستلۆند، لە نێو هەموو ئەو سیستەمە پەسەندکراوانەی کە بە گشتی، دیموکراسی باشترین کار دەکات.

باسی چوارەم: ئازادیخوازی و میرێتۆکراسی

ململانێی نێوان میریتۆکراسی و ئازادیخوازی زیاتر ئاشکرا دەبێت کاتێك مرۆڤ تیۆرییە ڕاستڕەوە ئازادیخوازەکان لەبەرچاو بگرێت، وەك تیۆرییەکانی ڕۆبەرت نۆزیك، بەڵام ململانێ بۆ تیۆرییە چەپە ئازادی خوازەکانیش هەیە کە هەندێك خاڵی هاوبەشیان لەگەڵ میریتۆکراسیدا هەیە، وەك نزیکایەتییەك بۆ دەرفەتی یەکسان.

بۆ دەستپێکی ئەم بابەتە، یاسای دابەشکردنی شایستەیی، بەکرێگرتن، قەرەبووکردنەوە و هتد لەسەر بنەمای شایستەیی مافی ئازادیخوازانە بۆ گرێبەست پێشێل دەکات. لایەنگرانی تیۆری ئازادیخوازی پێیان وایە، خاوەن کارەکان ئازادن لە دامەزراندنی هەرکەسێك کە بیانەوێت. ئەوان پابەند نین بە دامەزراندنی شایستەترین داواکار. خاوەنکارێك لەوانەیە بیەوێت لەسەر بنەمای ڕەگەز، یان نەتەوە کارمەند دامەزرێنێت بەمەبەستی بەدەست هێنانی

زۆرتـرین قـازانج. لەوانەیـە بیـەوێت هاوڕێیـەکی یـان ئەنـدامێکی خێزانەکەی دابمەزرێنێت. تـا ئـەو کاتـەی خـاوەن کـار و کارمەنـد بـە ئازادانـە گرێبەسـت ئـەنجام دەدەن ، لێرەشـدا دادپـەروەری ئازادیخوازانە ئەنجام دەدرێت.

حکومەتێکی شایستە دەتوانێت هاوتەریبێك لە نێوان بەشداریکردن و قەرەبووکردنـەوەدا جێبـەجێ بکـات. بـەڵام ئـەوە پێویسـتی بـە دەسـتێوەردانی حکومـەت هەیـە لـە ئـاڵوگۆڕی بـازاڕدا کـە لەلایـەن ئازادیخوازانەوە قبوڵ ناکرێت. نموونەی ئـەم دەسـتێوەردانانە بریتیـە لە پێژەی بەرزی بـاجی داهـاتی و سـنووردارکردنی داهـاتی کارمەنـدە پلە بەرزەکان و پلە تایبەتەکان .

زۆربـەی ئـازادیخوازان دەرفـەتی یەکسـان ڕەتدەکەنـەوە، و بـە دڵنیاییەوە ئەو فۆرمە داواکارییەی کە لە ژێر سێبەری میریتۆکراسـیدا پێویستە. لە میریتۆکراسیدا، بە دووبـارە دابەشـکردنەوەی پـەروەردە و چاودێری تەندروستی بۆ منداڵانی هەژاران دەابین دەکـات. باجـدانی زۆرەملـێ بەشـێکە لـە دوو بـارە دابەشـکردنەوە. هـەروەها ڕەنگـە

دەرفەتی یەکسان پێویستی بەوە هەبێت کە حکومەت دەست بەسەر مولّك و مالّی خۆیدا بگرێت و دووبارە دابەشی بکاتەوە. هەموو ئەمانە لە پوانگەی ئازادیخوازانەوە کێشەدارن.

فریدریش هایك بە پوونی پەخنە لە دابەشکردن لەسەر بنەمای شایستەیی دەگرێت. دوو ئارگیومێنت دەخاتە پوو. یەکەم: بە دروستی تێبینی ئەوە دەکات کە ئابووریی‌یەکی شایستەیی پەنگە بە شێوەیەکی گونجاو کارا نەبێت.

ئێمە ئاواتەخوازنین مرۆڤ نەك زۆرترین شایستەیی بەدەستبهێنێت بەڵکو زۆرترین سوود بەدەستبهێنێت لە کەمترین ئازار و قوربانیدان و بەو هۆیەوە کەمترین شایستەیی.

لە پوانگەی هایکەوە یەکێك لە پێگاکانی دابەشکردن بریتیە لە بەرز کردنی ئاستی داهاتی ئابووری" پێگەیەکی تری دابەشکردن بریتیە لەسەر بنەمای شایستەیی. ئەم ناپەزایەتییە لە ئازادییەکی گرێبەستی نۆزیکیدا نییە بەڵکو لە نەریتی لیبڕاڵی کلاسیکی ئازادیخوازیدا هەیە،

که به شێوەیەکی تایبەت بانگەشە بۆ سوودە دەرئەنجامگەرییەکانی بازاڕە ئازادەکان دەکات.

دووەم: هایك ناڕەزایەتی بەرامبەر بیرۆکەی "تزاری شایستەیی" هەیە کە چاودێری چالاکییەکانی بازاڕ بکات و دەستوەردان بکات بۆ جێبەجێکردنی دابەشکردن لەسەر بنەمای شایستەیی. ئەوەش ستەمکاری دەبێت. بەڵام ئەمە ناڕەزایەتییەکی ستاندارد نییە بەرامبەر بە شایستەیی بەڵکو ناڕەزایەتییە بەرامبەر بە پلاندانانی ناوەندی. لەڕاستیدا دەتوانرێت ئارگومێنتەکەی (هایك) بەم شێوەیە بگۆڕدرێت: ڕەنگە پێویست بێت ئابووریەکانی بازاڕ لە پلاندانانی ناوەندی پێ باشتر بێت بەو پاساوەی کە یەکەمیان کاری باشتر لە دووەمیان دەکات لە داننان بە شایستەیی.

کۆتایی ناڕەزایەتی کە هەندێکجار دەگەڕێتەوە بۆ هایك، ئەوەیە کە مێریتۆکراسی بێ دڵە. لە جیهانی ڕاستەقینەدا، ناڕەزایەتییەکە دەڵێت، "دۆڕاوەکان" ڕادەیەك ڕەوایی بارودۆخەکەیان بگەڕێننەوە بۆ هەڵەی یان بۆ (هۆکارە دەرەکییەکان) وەك جێکاری لەسەر بنەمای

بنچینه. ئەوانە بیانووی بەسوودن لە ڕووی دەروونییەوە. بەڵام لە میریتۆکراسیدا کە دەرفەتی یەکسان هەیە و خەڵک لەسەر شایستەیی خۆیان دادگایی دەکرێن، ئەو بیانووانە لەبەردەستدا نین.

باسی پێنجەم: ناڕەزایەتییەکانی تر

شایستەیی بەڵێنی سوودی کارایی و دەرئەنجامە باشەکانی تر دەدات، بەڵام تەنها بە شێوەیەکی ڕوداو. میریتۆکراسی تیۆرێکی سوودمەند نییە و ناڕەزایەتی لە دژی تۆمار کراوە.

شایستەیی بە ڕادەیەکی پێویست گرنگی بە پێداویستییەکانی هاوواڵتیە زۆر هەژارەکان نادات. (هەرچەندە هەژاران بە لەبەرچاوگرتنی شایستەیی خۆیان کەم مووچەیان پێ ئەدرێت، و دەوڵەمەندەکان مووچەی زیادەیان پێ بدرێت، وەك زۆرێك لە شایستەییەکان بانگەشەی ئەوە دەکەن، ئەوا شایستەیی لە ڕوانگەی یەکەمایەتییەوە باشتر لە دۆخی ئێستا کاردەکات. هەروەها دەرفەتی یەکسانی شایستەیی کاریگەرییەکی گەورەی دەبێت. ڕیچارد ئارنسۆن

یەکسانی دەرفەتی دادپەروەرانەی (ڕاولز) ڕەتدەکاتەوە، چونکە (بنەمای جیاوازی) بنەماکان سنووردار دەکات.

هەندێك لە زانایان ئەوەی کە لە بنەڕەتدا ئارگومێنتێکی ئەزموونییە، دەخەنە ڕوو، بوونی چینێکی نوخبەی هاوواڵاتییان ڕەتدەکەنەوە کە حوکمڕانی شایستەیی دەتوانێت پشتی پێ ببەستێت.

ئەگەر "مێریتۆکراتەکان" لە خەڵکی ئاسایی زاناتر نەبن، یان ئەگەر بەدەست لایەنگری زیانبەخشەوە دەنااڵێنن، ئەوا، باشیەکانی تیۆری هەرچییەك بن، شایستەیی ناتوانرێت کاری پێ بکرێت.

بەشی یانزەیەم:

مشتومڕی گشتی

لەم دواییانەدا کارێکی زۆر لە ڕووبەڕووبوونەوەی گشتی ڕوویداوە لەسەر کارەکانی شایستەیی. ئەم کارە باس لە میریتۆکراسی دەکات وەك تیۆری دادپەروەری، و تا ڕادەیەکی زۆر ڕەخنەگرانە، مشتومڕی گشتی ئالۆزە لەبەر دوو هۆکار. یەکەم: زۆرجار شرۆڤەکاران شکست دەهێنن کە مەبەستیان لە "مێریتۆکراسی" چییە. بیرۆکەی میریتۆکراتی کەم تا زۆر قەناعەتکەر دەبێت بەپێی چۆنێتی پێناسەکردنی ، زۆر گرنگە کە شرۆڤەکاران پێناسەیەکی هاوبەشیان لەبەرچاو بێت.

دووەم: مرۆڤ تێکەڵبوونی کلاسیکی و ئەرێنی دەبینێت. ئەم نووسینە پەیوەندی بەو پرسیارە ئەرێنیەوە هەیە: ئایا دەبێ لە میریتۆکراسییەکدا بژین؟ (یان بەمانایەکی تر، ئایا میریتۆکراسی دادپەروەرانەیە؟)

دواتر پرسیارێکی تری ئەرێنی هەیە: ئایا بەڕاست جیهان شایستەیی تێدایە؟ ئایا مرۆڤەکان چێژ لە دەرفەتی یەکسانی وەردەگرن؟ هەموو

شـتێکی تـر یەکسـانە، ئایـا منـدالّی هـەژار و منـدالّی دەوڵەمەنـد ڕووبەڕووی هەمان ئاستی یەکسان دەبنەوە؟ ئایا کار و داهات لەسەر بنـەمای شایسـتەیی دابـەش دەکرێـت؟ یـان ئایـا تایبەتمەندییـە ناشایستەییەکان ڕەگەز، پەیوەندییەکانی خێزان، دەرکـەوتن، بـەخت و هتد هەمان ڕۆڵ دەگێڕن؟

کارێکی بەسوودە کە شرۆڤەکاران لەسەر شایستەیی لەسەر ڕەهەندە (نۆرماتیڤ/ ئەرێنییـەکان) دابـەش بکرێـت. هەنـدێك لـە شـرۆڤەکاران پێیان وایە کە میریتۆکراسی هەم خوازراوە و هەم تا ڕادەیەکی زۆر لە جیهـانی ڕاسـتەقینەدا بـەدی دێـت. هەنـدێکی تـر پێیـان وایـە کـە میریتۆکراسـی خـوازراوە. هێشـتا هەنـدێکی تـر دەڵـێن ئێمـە لـە میریتۆکراسیدا دەژین و ئەمـە شـتێکی خراپـە. لـە کۆتاییـدا، هەنـدێك هـەن کـە پێیـان وایـە: میریتۆکراسـی نـە بەدەسـت هـاتووە و نـە ئایدیاڵێکی شایستەیشە لە پلەی یەکەمدا و نە بەدەستیش دێت.

شـێوازی تێڕوانینـەکان بـۆ شایسـتەیی کاریگـەرییان لەسـەر هەڵسـەنگاندنی نۆرمـاتیڤی خـەڵك بـۆ سیاسـەتە، شـتەکان ئـاڵۆزتر

دەکـات. بـیر لـە کـردەوەی ئیجـابی بکـەرەوە. لـە کاتێکـدا کـە دابەشکارییە، بەڵام زۆرێك لە لایەنگرانی کردەوەی ئیجابی و زۆرێك لە نـەیاران لـە ڕووی ئەخلاقییـەوە هـاوڕان: هـەردووکیان دەیانـەوێت شایسـتەترین داواکـار دابمـەزرێت. ئـەوەی ئـەوان لەسـەری نـاکۆکن ئەوەیە کە ئایا کردەی ئیجابی بەشدارە لەم ئامانجە هاوبەشـەدا یـان کـەمی دەکەنـەوە. لایـەنگران پێیـان وایـە کـە کـردەوەی ئیجـابی لایەنگری ڕەگەزی و جۆرەکانی تری زیانبـەخش پووچـەڵ دەکاتـەوە، ئەمـەش دڵنیـای دەدات لـەوەی کـە شایسـتەترین داواکـار دامـەزرێت. نەیارانی کردەوەی ئیجابی پێیان وایـە کـە سیاسـەتەکە پێشـێلکردنی دامەزراندنی شایسـتەیی دەکـات بـە پێـدانی سـوود بـە هەنـدێك لـە داواکاران لەسەر بنەمای ڕەگەز.

وەك چۆن (سوهای) و (تێنێنباوم) و (بارتۆلا) باسی شتەکان دەکەن، تەنانـەت کـۆنترۆڵکردنی حزبایـەتی و تایبەتمەندییـە دیمۆگرافییـە جیاوازەکان، لەبەرچاوگرتنی تێڕوانینەکانیان هەیە بۆ ئەوەی کە ئایـا ئابووری ئەمریکا شایستەیی بێت یان نـا، پەیوەندییـەکی بـەهێزی بـە بۆچوونی خەڵکەوە هەیە سەبارەت بـە باجـدان، سیاسـەتی چـاودێری

کۆمەڵایەتی، کردەوەی ئیجابی و کاندیدەکانی سەرۆکایەتی.... ئەگەر هاوڵاتیان بتوانن تێگەیشتنێکی هاوبەش لەبارەی ئەو ڕێگایانەی کە ئابووری ئەمریکا شکست دەهێنێت لە گەیاندنی دەرئەنجامە شایستەییەکان پەرەپێبدەن، ڕەنگە داوای ئەوە بکەن کە هەردوو لایەن زەمینەی هاوبەش بدۆزنەوە لەسەر ئەو سیاسەتانەی کە بۆ بەرەنگاربوونەوەی نایەکسانی داڕێژراون.

شێوازی هەستکردنی خەڵک بۆ واقیعە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان وەک شایستەیی یان نا پێدەچێت ڕۆڵێکی چارەنووسساز بگێڕێت لە هەڵسەنگاندنی ئەخلاقی ئەوان بۆ ئەو واقیعانە.

تایبەتمەندییەکی سەرنجڕاکێشی ئەم مشتومڕە ئەوەیە کە چۆن هەم نەیاران و هەم لایەنگرانی شایستەیی لە خستنەڕووی کەیسەکانیاندا بانگەواز بۆ هەمان ڕاستی دەکەن. بۆ نموونە (مایکل ساندێل) هێرش دەکاتە سەر کولتووری ئەمرۆی "بڕوانامە" (کە بە "نەسەب"یش ناسراوە)، کە تێیدا بڕوانامە لە کۆلێژی نوخبە مەرجێکی دیفاکتۆیە بۆ چوونە ناو پیشە نوخبەکان. زۆرجار کەسێکی کەمتر شایستە بەڵام

بڕوانامەداری (هارڤارد) باشترە لە کەسێکی شایستەتر بەڵام بێ بڕوانامە (UMass). بڕواپێکراو (معترف)، بە ڕووناکی ساندێل، تایبەتمەندییەکی شایستەیی و شایستەییە. باکەسەکە لە ئاستی خودی خۆشیدا ئەو شایستەییەی هەبێت.

هەروەها مولیگان هێرش دەکاتە سەر بڕوانامەیی و دەڵێت شایستەیی چارەسەرە بۆی نەک هۆکارەکەیەتی. خوێندنی هارڤارد بە شێوەیەکی بەرچاو لە خوێندنی زانکۆی یوماس باشتر نییە، بەڵام فیدباکی هارڤارد زۆر باشترە لە پێشینەی خوێندنی زانکۆی یوماس. بەم پێیە، گەڕانەوە بۆ خوێندنی هارڤارد تا ڕادەیەکی زۆر بە بەهاترە و بۆیە بڕوانامەگەرایی ناشایستەیی نییە.

مشتومڕی مێریتۆکراسی، ئەگەر بە ئاسانی بیڵێین، نائارام و ناسەقامگیر و ناکۆتایە. ئەمەش ڕەنگدانەوەی دەوڵەمەندی فەلسەفی نیشاندەدات. لە کاتێکدا بیرۆکەکانی شایستەیی بۆ هەزاران ساڵە دەربڕدراون و جێبەجێ دەکرێن، بەڵام ئێمە هێشتا خەبات دەکەین بۆ ئەوەی بە تەواوی بڵێین شایستەیی چییە و ئایا خوازراوە. لە راستیدا

وەڵامی تەواومان بۆ ئەو پرسیارانە نییە. بەڵام پەنگە ئێستا لانیکەم دەست بکەین بە تێگەیشتن لێیان.

هەرئەمەش ئامانجی ئەم نوسینەیە.

کۆتایی

سەرچاوەکان:

سود لەم سەرچاوانەی خوارەوە وەرگیراوە-
١- توێژینەوەیەک لەسەر مێریتۆکراسی، لە نوسینی تۆماس مۆلیگان- نوسەری ئەمریکی لە پەیمانگای توێژینەوەی زانکۆی جۆرج. تاون و ئینسکلۆپیدیای فەلسەفەی ستانفۆرد.
٢- کتێبی شایستەیی سیاسی و خیانەتەکەی. فرانز مانگ - ٢٠٢٠
٣- کتێبی شایستەیی سیاسی لە ئیتالیا لە سەردەمی ڕێنێسانسدا: کۆماری فەزیلەتمەندی فرانسیسکۆ پاتریزی.
جەیمس هانکینز - ٢٠٢٣ - کامبریج، ماساشوستس: چاپخانەی زانکۆی هارڤارد.
٤- کتێبی دروستکردنی میریتۆکراسی: وانەکان لە چین و هیندستانەوە، لە کۆنەوە تا ئێستا.
تارون خانا و مایکل سزۆنی (وەرگێڕان) - ٢٠٢٢ - نیوێۆرک، نیوێۆرک: چاپخانەی زانکۆی ئۆکسفۆرد.
٥- کتێبی شایستەیی سیاسی لە بەرامبەر دیموکراسی ئەخلاقی: ئایدیالی سیاسی کۆنفۆشیۆس سەردانی کرایەوە. ڕۆی تسێنگ - ٢٠٢٠
٦- کتێبی شایستەیی و ناڕەزایی. شۆن ئۆدوایر - ٢٠٢٠
٧- کتێبی ئایا میریتۆکراسی دەتوانێت جێگەی دیموکراسی بگرێتەوە؟ چوارچێوەیەکی چەمکی. باوگانگ هی و مارک ئی. وارن - ٢٠٢٠
٨- کتێبی میریتۆکراسیِ لە سەنگافورە. ستیفانۆ هارنی - ٢٠٢٠

٩- شایستەیی و بۆماوەیی و شایستەیی لە دائۆیزمی سەرەتاییدا. ئاندرێ فێچ - ٢٠٢٠ - کولتوور و گفتوگۆ
١٠- لە میریتۆکراسییەوە بۆ ئەرستۆکراسی: بەرەو کۆمەڵگەیەکی دادپەروەرانە بۆ 'پیاوی گەورە. نائۆکۆ سایتۆ - ٢٠١١ - گۆڤاری فەلسەفەی پەروەردە.
١١- کتێبی مێریتۆکراسی. تۆماس مولیگان - ٢٠٢٣ - ئینسایکلۆپیدیای فەلسەفەی ستانفۆرد.
١٢- کتێبی مۆدێلکردنی گواستنەوە دیموکراتییەکانی میریتۆکراسی و گریمانە کۆنفۆشیۆسییەکان لە مۆدێلی چیندا.
کانتێراس و گیل خوان و خاڤییر - ٢٠١٧
١٣- میریتۆکراسی و دیموکراسی: لە چوارچێوەی مۆدێرنیتە کۆنفۆشیۆسدا.
١٤- گۆڤاری کۆمەڵەی لێکۆڵینەوە - 2017 - 장은주
.فەلسەفییەکان
١٤- کتێبی شایستەیی کۆنفۆشیۆس، شەرعیەتی سیاسی و دیموکراسی دەستوری. ژویاو لی - ٢٠٢٠
١٥- کتێبی شایستەیی سیاسی و کێشەکانی دیموکراسیەکانی ڕۆژئاوا. ئیلێنا زیلیۆتی - ٢٠٢٠
١٦- میریتۆکراسی وەک سیستەمێکی سیاسی: شرۆڤەیەک لەسەر مۆدێلی چین لە نووسینی بێل.بنفان وانگ - ٢٠١٩
١٧- بەرەو شایستەیی دیموکراتیی ئیلهامبەخشی کۆنفۆشیۆس: وەڵامێک بۆ یۆنگ هوانگ، چنیانگ لی و بینفان وانگ. دانیال ئەی بێل - ٢٠١٩

١٨- باشترین کۆنفۆشیۆسی تێکەڵاوی شایستەیی-دیموکراسی بۆ دیموکراسییە لیبراڵەکان. جۆن ج. پارک - ٢٠٢٣
١٩- شەرعیەتدان بە شایستەیی: سیاسەتی پەروەردەیی وەک ستراتیژی تەکنۆکراتی. ف.فیشەر و ئە.ماندیڵ - ١٩٨٨
٢٠- دژی مێریتۆکراسی: کولتوور و دەسەڵات و ئەفسانەی جووڵە. ئەنسگار ئالن - ٢٠١٨
٢١- دیموکراسی و میریتۆکراسی: بەرەو ڕوانگەیەکی کۆنفۆشیۆس. جۆزێف چان - ٢٠٠٧ - گۆڤاری فەلسەفەی چینی.
٢٢- کتێبی مۆدێلی چین: شایستەیی سیاسی و سنووری دیموکراسی لە نووسینی دانیال ئەی بێل.
٢٣- دوو چەمکی میریتۆکراسی: تێلیکی و ڕێکار. سۆنیا ماریا پاڤێل - ٢٠٢١ - گۆڤاری ئایدۆلۆژیا سیاسییەکان.
٢٤- مێریتۆکراسی کۆنفۆشیۆس چییە؟: ڕوونکردنەوەیەک لە وەرگێڕانی نێوان کولتوورەکاندا. شیاو ئۆویانگ - ٢٠٢١
٢٥- یەکسانی سیاسی، شایستەیی کۆنفۆشیۆس و بەشداریکردنی هاووڵاتی: ڕەنگدانەوەیەک. چینگ هۆنگ - ٢٠١٩ - گۆڤاری فەلسەفەی چینی.
٢٦- خوێندنی باڵا و شایستەیی و دادپەروەری دابەشکردن. جەیمس ئیم جیاریڵی و ڕۆدمان بی وێب - ١٩٨٠ - تۆیژینەوە پەروەردەییەکان.
٢٧- مۆدێلی چین: شایستەیی سیاسی و سنووری دیموکراسی. [پێداچوونەوە - 2017 - Paul J. D'Ambrosio]گۆڤاری نێودەوڵەتی تۆیژینەوە فەلسەفییەکان.

٢٨- مایکل یۆنگ سەرهەڵدانی شایستەیی: ڕەخنەیەکی فەلسەفی. ئەنسگار ئالن - ٢٠١١ - گۆڤاری بەریتانی بۆ توێژینەوە.
٢٩- دیموکراسی دیپلۆما: سەرهەڵدانی شایستەیی سیاسی.M. A. P . - 2017 - Bovensنیوێورک: چاپخانەی زانکۆی ئۆکسفۆرد. لەلایەن ئەنجیرت ویلەوە دەستکاری کراوە.
٣٠- بنەمای ئەخلاقی شایستەیی سیاسی. ئیلێنا زیلیۆتی - ٢٠١٧ - فەلسەفە و پرسە گشتیەکان Filosofia E Questioni - Pubbliche زنجیرەی نوێ.
٣١- مایکل یۆنگ سەرهەڵدانی شایستەیی: ڕەخنەیەکی فەلسەفی. ئەنسگار ئالن - ٢٠١١ - گۆڤاری بەریتانی بۆ توێژینەوە پەروەردەییەکان
٣٢- لە دەرەوەی دیموکراسی لیبرالْ: مشتومڕێک لەسەر دیموکراسی و شایستەیی کۆنفۆشیۆس. فرێد دالماير، چنیانگ لی، سۆر-هون تان و دانیال ئەی بێل - ٢٠٠٩
٣٣- مشتومڕکردن لەسەر دانیال ئەی بێل: لەسەر شایستەیی سیاسی و دیموکراسی لە چین و دەرەوەی وڵات. ژان مارک کۆیکۆ2017 -
٣٤- کتێبی پلەبەندی دادپەروەر. لە نوسینی دانیال بێل.
٣٥- کتێبی دژی یەکسانی سیاسی، لە نوسینی تۆنگ دۆنگ بای.
٣٦- کتێبی ستەمی شایستەیی،لە نوسینی مایکل ساندێل-فەیلەسوفی سیاسی ئەمریکی.
٣٧- کتێبی تەڵەی مێریتۆکراسی، لە نوسینی دانیال مارکۆڤیتس.
٣٨- سنوردارکردنی تاقیکردنەوە ستانداردەکان، بیل ئایرز،تیۆریستی پەروەردەیی، وتار.

٣٩- کتێبی سەرکەوتن و بەخت، لە نوسینی ڕۆبەرت ئێچ فرانک،ئابورێناس لە زانکۆی کۆرنێل.
٤٠- کتێبی پەروەردەی مێریتۆکراتیک و بێ بەهایی کۆمەڵایەتی، لە نوسینی فەیلەسوف خن لامپێرت.
٤١- سود لەم ماڵپەڕانەی خوارەوە وەرگیراوە بۆ دۆزینەوەی سەرچاوەکان:

1. Center for digital philosophy
2. Western UNIVERSITY• CANADA
3. PHILOSOPHY DOCUMENTATION CENTER
4. INSTITUTE OF PHILOSOPHY SCHOOL OF ADVANCED STUDY

تێبینی لەسەر سەرچاوەکان:

بۆ ئامادەکردنی ئەم کتێبە سوودم لە کۆمەڵێک سەرچاوە وەرگرتووە کە سەرجەمیان بە زمانی ئینگلیزی نوسراون و لەڕێگای ئەنتەرنێت گەڕاوم بەدوایان دا، هەندێکیان کتێبن و هەندێکیان تۆژینەوە و وتارن ..
زۆر بەداخەوە بەهۆی نەبوونی سەرچاوەی پێویست لەسەر ئەم بابەتە بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی بۆیە هیچ سەرچاوەیەکی کوردی و عەرەبی سوودی لێ وەرنەگیراوە.

نوسەر لە چەند دێڕێکدا :

* صالح عوسمان خدر
* ڕۆژی لە دایك بوون: ١٩٧١/٧/١ (ڕانیە/ چوار قوڕنە).
* بڕوانامەی بەکالۆریۆس کۆلێژی ئاداب/ بەشی زمانی کوردی (زانکۆی سەلاحەدین هەولێر ١٩٩٤).
* خولی ئەفسەرانی بالای ئاسایش (قەڵاچوالان–١٩٩٧)
* بەکالۆریۆس یاسا (زانکۆی سلێمانی– ٢٠٠٣) .
* بڕوانامەی ماستەر لە بواری تیۆری نێودەوڵەتی (زانکۆی بەرگری نیشتمانی/ بەغداد–٢٠٠٦).
* سکرتێری گشتی کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان (ساڵی ١٩٩٥–١٩٩٦).
* ئەندامی ئەنجومەنی ناوەندیی یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان (ساڵی ٢٠١٠ تا ٢٠١٩) .
* ئەندامی سەرکردایەتی یەکێتی نیشتمانی کوردستان (ساڵی ٢٠١٩ تا ٢٠٢٣/١٠/١)
ئەندامی ئەنجومەنی پشتیوانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان (لە٢٠٢٣/١٠/٢ تا ئێستا)
* لێپرسراوی بەشی پاسپۆرت و مانەوە (١٩٩٩ تا ٢٠٠١) .
* جێگری بەڕێوەبەری پاسپۆرت و مانەوە (٢٠٠١ تا ٢٠٠٧) .
* بەڕێوەبەری پاسپۆرتی پارێزگای سلێمانی (٢٠٠٧ تا ٢٠١٥)
* بەڕێوەبەری نشینگەی پارێزگای سلێمانی (٢٠١٥ تا ٢٠٢٢) .
* شارەزا لە زمانی (عەرەبی و فارسی) ناوەند لە ئینگلیزی.
* جگە لەم کتێبە خاوەنی ئەم کتێبانەی خوارەوەشە:

١ (تیۆری نێودەوڵەتی / سەرەتا و پەرەسەندن) ـ ساڵی (٢٠١٩)

٢ (دیپلۆماسی/ سەرەتا، گەشە، بنەما) ساڵی (٢٠٢٠).

٣ (گۆڕانی دیموکراسی و سەقامگیری سیاسی – عێراق بە نمونە) ساڵی (٢٠٢١).

٤ سۆشیال دیموکرات (تیۆری – گەشەسەندن – پراکتیزەکردن) ساڵی (٢٠٢٣).

٥ نامیلکەی شیعری (لانەی ئەوین) ساڵی (٢٠٢٣).

* بۆ پەیوەندی:salihothman71@gmail.com